

VIGILIA

1 9 7 4
szeptember

9

CSANÁD BÉLA:

A szentségek felfedezése

HEGYI BÉLA:

Technika, tudomány, műveltség

VIDA TIVADAR:

A Biblia az orvoslásról

BELLÉR BÉLA:

Az egyház a Dózsa-irodalomban

GILYÉN NÁNDOR:

Egy hívó a liturgiáról

RÓNAY LÁSZLÓ:

Szentkuthy Miklós

HORVÁTH ISTVÁN:

Klastrompuszta

PUSZTA SÁNDOR:

Emlékek Móricz Zsigmondról

**Szentkuthy Miklós és Ijjas Antal
szépprózája, Toldalagi Pál, Nagy
Gáspár és Balázsovics Mihály
versei**

KRITIKA

Kolozsvári Grandpierre Emil új köny-
véről — Az Ezeregyéjszaka a Körszín-
házban — Budapesti és vidéki tárta-
tok — Emlékezés Koudela Gézára —
A III. Béla a képernyőn — Kabaré —
Lemezfigyelő

Fiatalkok

GROSS ARNOLD GRAFIKÁJA

CSANÁD BÉLA	A szentségek felfedezése — — — — —	577
VIDA TIVADAR	A Biblia az orvoslásról — — — — —	581
TEILHARD DE CHARDIN	Az Anyag Szíve (2) (<i>Rezek Román</i> fordítása) — —	587
HEGYI BÉLA	Technika, tudomány, műveltség. Az emberiség planetáris egységesülésének feltételeiről — — —	591
PUSZTA SÁNDOR	Emlékek Móricz Zsigmondról — — — — —	596
RÓNAY LÁSZLÓ	Szentkuthy Miklós az Orpheus tükrében — — —	600
SZENTKUTHY MIKLÓS	Vénasszonyok nyara vagy valamit az intellektualiz- musról (regényrészlet) — — — — —	606
MAGYAR JÓZSEF	Grafikái — — — — —	609, 622
TOLDALAGI PÁL	Versei — — — — —	610
HORVÁTH ISTVÁN	Klastrompuszta, a pálos rend bölcsője — — — —	611
NAGY GÁSPÁR	Égi megbízás (vers) — — — — —	615
UJAS ANTAL	Vérátömlesztés (novella) — — — — —	616
BERKI VIOLA	Csendélet (reprodukció) — — — — —	620
BALÁZSOVICS MIHÁLY	Versei — — — — —	621
BELLÉR BELA	Az egyház a legújabb Dózsa-irodalomban — — —	623
TÓTFALUSY ISTVÁN	Mi is megbocsátunk ... — — — — —	628

NAPLÓ

Gilyén Nándor: Egy hívő a liturgiáról — 629; Siki Géza: Könyvek között (Kolozsvári Grandpierre Emil új könyvéről) — 630; Possonyi László: Színházi krónika (Az Ezeregyéjszaka a Körszínházban) — 632; D. I.: Képzőművészet (Budapesti és vidéki tárlatok; Prokopp Mária könyve a két Lorenzettiről) — 634; Balássy László: Képernyő előtt (Szász György: III. Béla) — 636; Ungváry Rudolf: Filmek világából (Kabaré) — 638; Tóth Sándor—R. L.: Zenei jegyzetek (Hegedős ének; Koudela Géza; Lemezfgyvelő) — 640; Zsinatutáni értelmező kisszótár — 643; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 646; Tájékozódás c. rovatunk a hátsó I. borítón, a hátsó II. borítón Sipos László munkája, a Csángó Madonna.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Házai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Postacím: 1960 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1650.) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft. félévre: 50,— Ft. negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

A SZENTSÉGEK FELFEDEZÉSE

A szentségek felfedezése tulajdonképpen gyakorlati probléma, pontosabban pasztorálteológiai kérdés. Az egyház doktrínájában ugyanis kezdetül fogva töretlenül élt az isteni kinyilatkoztatás, szentségtani vonatkozásban is. Az egyház és a teológia történetében azonban mindenkor voltak és lesznek igazságok és tények, amelyeket gyakorlatilag újra és újra meg kell találnunk. Új korban új szempontból vizsgáljuk a kinyilatkoztatott igazságot, s új meglátásaink megújítják és gazdagítják a keresztény életet. Ez nemcsak azért van így, mert Isten szava kimeríthetetlen kincstár önmagában, hanem főleg azért, mert Isten szava *élő szó*, amely a hit által az ember életében újra és újra inkarnálódik, fejlődik, kiteljesedik. Azért van, hogy bennünk életté legyen, hogy személyiségünk és közösségünk részévé legyen, hogy magatartásunkban, s cselekedeteinkben irányítson. Az isteni üzenet történeléhez tartozik, hogy néha megfedkezünk róla, vagy csak részben fogjuk fel és valósítjuk meg, aztán ismét felfedezzük. A pasztorálteológia egyik feladata, hogy ébren tartsa az *isteni üzenet időszerűségét*, hogy a figyelmet az itt és most különösen fontos igazságokra terelje, és azokat — az ember mostani igényei és körülményei figyelembevételével — alkalmazza, életre váltsa.

A szentségeket — fenti értelemben — a keresztény hit története során már többször fel kellett fedezni, mert időnként változott történeti jelentőségük és ezzel együtt a szentségi pasztorális gyakorlat is. Jelenleg ezen a téren éppen új fejlődési szakaszban vagyunk. A pasztorálteológia, ezen belül is a liturgikus teológia sikeresen újra felismerte a szentségek jelentését és jelentőségét, de a lelkipásztori gyakorlat mind ez idáig nem tudta kellően értékesíteni az új meglátásokat és irányelveket. Mert igaz ugyan, hogy világszerte nagy lelki megújulást eredményezett a liturgikus mozgalom, s ennek a megújulásnak látható eredményei is vannak, de éppen a szentségi élet vonatkozásában a reform még sok kívánnivalót hagy maga után és sok problémát vet fel. E paradox helyzet jellemzésére Ratzingert idézem: „A mi korunkat egyrészt az egyház századának lehetne nevezni; de ugyanilyen jól nevezhetnénk a liturgikus és szentségi mozgalom századának is, mert az egyház felfedezése, amely a két világháború közti időre megy vissza, az őskeresztény liturgia lelki gazdagságának feltárásán és a szentségi princípium felfedezésén nyugszik. Századunk talán leggyümölcsözőbb teológiai eszméje, *Odo Casel* misztériumteológiája a szentségi teológia területéhez tartozik, és túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a patrisztikus idők óta a szentségek teológiája soha ilyen virágzást nem élt meg... De mindez csak a helyzet egyik oldala. Mert a mi liturgikus mozgalommal és a szentségi teológia megújulásával jellemzett századunk ugyanakkor szakramentális krízist él át, idegenkedést mutat a szentség realitásával szemben...” (1.) Kérdéses tehát, sokszor egyedi esetekben is, hogy az eucharisztikus élet fellendülése és általában a liturgikus megújulás *belső elfogadásból és megélésből* fakad-e, azaz a külsőleg eredményesnek látszó reform igazi, bensőséges szentségi életet illusztrál-e? Ilyen helyzetben lelkipásztori kötelességünk rámutatni újól a *szentségi élet teológiai alapjaira* és a pasztorális gyakorlat számára *megjelölni azokat a szempontokat*, amelyek a mai embert hozzásegítik a szentségi élet teljesebb értékű megvalósításához.

Teológiai megalapozás a zsinaton

A szentségek gyakorlati felfedezése a legújabb időkben a II. vatikáni zsinaton teljessé vált ki, amikor a zsinat *az egyház tevékenységének a „csúcává” és „forrásává”* nyilvánította a liturgiát. Ezzel meghatározta a szentségi pasztoráció egyedülálló jelentőségét is, hiszen a liturgia lényegét a szentségek alkotják. A liturgia és a szentségek, következésképpen az egyház és a szentségek szoros összetartozásának a hangsúlyozása már csak azért is fontos, mert az eddigi hibás szemléletmódot igazítja ki a zsinat, amikor a liturgiát és a szentségeket *Krisztus és az egyház misztériumának egységében* határozza meg. Ezzel a kiemeléssel megőv mind a liturgikus esztéticizmustól, mind a l'art pour l'art, individualista jellegű szakramentalizmustól. (Gondoljunk arra, hogyan értettük eddig külön-külön a liturgia és a szentség fogalmát. Még a legutóbbi hittankönyvekben is, a zsinat előtt, a kettő csak

alig-alig tartozott össze. A liturgia kisebb tartalmi körrel rendelkezett, mint a szentség, s valamiféle ceremóniát, Isten előtti viselkedésformát, „isteni etikettet” jelentett a közfelfogásban. A szentségek pedig majdnem kizárólag mint kegyelmi eszközök szerepeltek passzív felfogásban — bocsánat a kifejezésért! —, mint lelki fogyasztási cikkek, nem pedig mint elkötelezettségre és küldetésre indító kegyelmi források.) A zsinat tehát elhelyezte a liturgiát és a szentségeket az *egyház életének és küldetésének egészében*. Egyébként ezt az ekkleziológiai és pasztorális kiemelését leszámítva a szentségek fogalmát illetően semmi olyan újat nem mondott a zsinat, amit a teológia már korábban a szentségekről ne hirdetett volna. A szentségtan szisztematikus kiépítése lényegileg már Szent Tamás *Summa Theologicá*jában megtörtént, erre a teológiai alapvetésre támaszkodik a zsinat liturgikus teológiája, s erről — ha röviden is — a mostani Szent Tamás-jubileum alkalmával meg kell emlékeznünk.

Milyen liturgia-, illetve szentség-fogalmat találunk az első jelentős zsinati dokumentumban, a liturgikus konstitúcióban? (Itt mindjárt meg kell jegyeznem, hogy amit a zsinat a liturgiáról mond, az érvényes — *par excellence* — a szentségekre is, ahogy ez az egyik idézetből éppúgy kitűnik, mint Szent Tamás szentség-meghatározásából.)

A zsinat összefoglalóan, misztérium-jellegű és célját kifejezve, a liturgiát az *üdvösség műve megvalósulásának* mondja: „Ahogyan Krisztust küldötte az Atya, úgy küldötte Ő maga a Szentlélekkel betöltött apostolokat, mégpedig nemcsak azért, hogy az evangéliumot minden teremtménynek, tanítsák, hogy Isten Fia a maga halálával és föltámadásával megszabadított minket a Sátán hatalmából és a haláltól, és áthelyezett az Atya országába, hanem azért is, hogy az áldozat és a szakramentumok által, — mert e kettő körül fordul meg az egész liturgikus élet, — megvalósítsák a megváltás művét, ahogyan azt hirdették” (2.). Részletesebb, leíró, quasi-definíciót a konstitúció 7. pontjában találunk: „Joggal tekinthetjük a liturgiát, mint Jézus Krisztus papi tevékenységének gyakorlását, amelyben érzékelhető jelek jelzik is, de egyszersmind mindegyik a maga sajátos módja szerint meg is valósítja az ember szentté tevését, amikor a teljes közös istentiszteletet Jézus Krisztus misztikus teste, vagyis a Fej és a tagok együtt mutatja be”. Röviden, pontokba foglalva tehát a liturgia: 1. Isten üdvözítő művének valósulása; — 2. Jézus Krisztus papi tevékenységének gyakorlása; — 3. az ember szenttétevését jelző és valósító jelek által; — 4. az egyház (az egész misztikus test) istentisztelete.

Szent Tamás lényegében ugyanezeket mondja a szentségekről. Csak a legfontosabbakat idézem: „Az újszövetségi szentségek nem csupán jelzői a kegyelemnek, hanem létesítői is” (3). „A szentség emlékeztető jele annak, ami megelőzte, Krisztus szenvedésének. Rámutató jelzője a kegyelemnek, amit bennünk Krisztus Urunk szenvedésének erejében létesít. És előrejelzője a jövődő megdicsőülésnek” (4). Krisztus papi tevékenységére és a kultuszra vonatkozóan: „A szentség hatása Krisztus Urunk szenvedésének érdeméből van. Szenvedésének ereje hat a szentségekben” (5). „A krisztusi vallás egész szertartásrendje Krisztus papságából ered” (6). „Szenvedésében létesítette a keresztény vallás liturgiáját (itt a ritus kifejezés szerepel Szent Tamásnál, de ez ma a liturgia kifejezésének felel meg egyértékűleg), ahogy az Efezusi levél 5. fejezete tanúsítja: „odaadta magát érettünk áldozatul, jóillatú áldozatul Istennek” (7). Nem akarom az idézeteket tovább szaporítani, hogyan tér ki Szent Tamás az egyes szentségek ekkleziológiai vonatkozásaira. Az eddigiekből is láthatjuk, milyen dinamikus, mai szentségfogalmat tanított. Talán túlságosan is mait az akkori szentségi gyakorlat szemszögéből. Tény az, hogy Szent Tamás szentségtani szemlélete a gyakorlatban hamar feledésbe merült, s az egész liturgikus élet válságba került. A válság okait keresve — részletességre nem törekedhetünk — a fő okok között meg kell jelölnünk a nominalizmust, amely kiüresítette a szentségtani fogalmakat, majd a XIV. században már egyre erősödő individualista szemléletet és közszellemet, végül a humanizmust, a reneszánsz liturgikus elhajlását, amely mítikus elemeket honosított meg a liturgiában. Ide kell számítani persze az egyháziak, lelkipásztorok körében is tapasztalható elvilágiasodást, amely szinte teljesen alkalmatlanná tette őket a liturgia misztériumának megértésére és intenzív megélésére. Ilyen előzmények után jött a reformátorok antiszakramentalizmusa, amely további gátat vetett a szentségi fejlődésnek. A tridenti zsinat egységesítő részletes szentségtana nagy lehetőséget nyitott meg a szentségi pasztoráció megújításához, de a külső történelmi események nagyon megnehezítették a kibontakozást. Kevéssel utána a janzenizmus rigorizmusa, majd a fel-

világosodás misztérium-ellenes racionalizmusa dermesztőleg hatott az egyház benső életére. Maga a misztérium-fogalom, ahogyan *Karl Rahner* mondja, a német idealizmus térhódításával vált tartalmatlanná, és kezdett jelenteni eredeti tartalmával épp ellenkezőleg valami homályos, értelmetlen, titokzatos dolgot (8). Ebben a sorban osztoztak a szentségek is. Nem csoda, ha ilyen körülmények között nemegyszer mágikus eszközzé váltak az egyszerű nép között, vagy értelmetlen ceremóniává az értelmiségiek között.

Hosszú megújulási küzdelem kezdődött ekkor az egyházban, amelyet „liturgikus mozgalom” névvel szoktunk jelölni. Dátumszerűen pontosan is megjelölhetjük a kezdetét: 1837-ben a solesmes-i bencés apátság megalapításával, Guéranger apát vezetésével új lelkiségi irányzat kezdett kibontakozni, amely a liturgiából táplálkozott. Francia földről német területre is átcsapott a lelkesedés, Guéranger példájára a beuroni apátság alapításával (1863) kiszélesedett az új lelkiségi mozgalom, s ebben nemcsak a Guéranger iskolájába járó Wolter-testvérek, Maurus és Placidus, az alapítók jeleskedtek, hanem a hozzájuk csatlakozó teológusok is, akik a kiváló ekkleziológus, J. A. Möhler (+1838) tanítványai voltak. Beuron után a belgiumi Maredsous (1872) és a löveni Mont-Césaire apátság (1899) következett, Lambert Beauduin (1873–1960) szellemi irányításával. Ő volt az, aki az addig hermetikusként látszó mozgalmat kiszélesítette népi mozgalommá, hangsúlyozva a hívők tevékeny részvételét a kultikus misztériumokban. Ez a törekvés hamarosan hivatalosan is támogatást kapott, Szent X. Pius nevezetesen olasz nyelvű *Motu proprio*ja 1903-ban (november 22.), a „*Tra le sollecitudini*”, amelyben az egyházi énekről és zenéről rendelkezik, szintén a legszentebb misztériumban való *cselekvő részvételt* sürgeti. A szentségi pasztoráció szempontjából még jelentősebb volt Szent X. Pius „*Quam singulari*” dekrétuma az elsőáldozásról, amely a szentségi élet centrumát, az Eucharisziát ajánlotta, mint a keresztény élet legfontosabb forrását. A németországi liturgikus mozgalom jelentősen megerősödött a Maria Laach-i apátság tevékenységével. Ildefons Herwegen és különösen Odo Casel (1886–1948) munkássága főleg a liturgikus lelkiség teológiai alapjainak kidolgozására irányult. Ha még felsorolom a nálunk is ismerős Dom Columba Marmion és Pius Parsch (1884–1954) nevét, világossá válik előttünk, mennyi munka, odaadás és áldozat előzte meg a szentségi pasztoráció zsinati újraértékelését. (Egyébként szembetűnő, hogy Szent Benedek fiai közül milyen szép számban ismerték fel, az Alapító szándékának megfelelően, hogy apátságaiknak az *Opus Dei*, a liturgikus lelkiség forrásaivá, illetőivé kell válniuk.)

A második vatikáni zsinat tehát — hangsúlyozni szeretném — nem előzmények nélkül és nem hirtelen, ahogyan sokan gondolták, hanem sok fáradság, sok évtizedes munka és kísérlet után találta meg a keresztény élet megújulásának kulcsát, amikor a *liturgiát és a szentségeket az egyház életének és tevékenységének egységében szemlélte, és az egyház küldetésének és dinamizmusának alapjává tette*. „Mindен körülmények között marad a liturgia a csúcs, amely felé tör az egyház cselekménye, és egyúttal a forrás, amelyből minden ereje fakad... Tehát a liturgiából, — elsősorban és legfőképpen pedig az Eucharisziából, mint forrásból — árad belénk a kegyelem és általa valósul meg a legnagyobb hatóerővel Krisztusban az emberek szentté tévése és Isten dicsőítése. Márpedig az egyház minden más munkájának e felé, mint cél felé kell törníe” (9). Ebben a szemléletben az egyház, mint „összentség”, mint Krisztus hatékony jele az egyes szentségekben realizálódik az egyház tagjainak megszenteltsége által. Ez vonatkozik az egyház tevékenységére is, akár az egyház benső építéséről, akár a világ szolgálatáról van szó, amely a világ megszentelését jelenti. „Az egyház Krisztusban mintegy szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének” (10).

Gyakorlati követelmények

Miután röviden megvizsgáltuk a szentségi pasztoráció zsinati teológiai alapjait, az a kérdés merül fel: mely pontokat kell hangsúlyoznunk a gyakorlat számára, hogy a mai ember életében a szentség betöltse krisztusi rendeltetését? Hogyan tudjuk hatásosabban, eredményesebben beállítani a *szentségeket a keresztény élet egészébe*?

A kérdés megválaszolásához nemcsak a szentségek dogmatikai értékelését kell tekintetbe vennünk, hanem — pasztorális kérdés lévén — a *mai ember gondolkodásmódját*, motivációs igényeit és hitbeli problémáit is. Az előbb már idézett *Joseph*

Ratzinger a mai ember szentségtől való idegenkedésének fő okát abban látja, hogy nincs elég érzéke a szimbólumok iránt. Nem szimbolista gondolkodású, hanem funkcionális szemléletű. A dolgokat általában csak annak tartja, aminek látszanak szerepük, működésük, tevékenységük szerint (11). Ez a szemléletmód persze általános hit-probléma, nemcsak a szentségekkel kapcsolatos. Kétségtelen, hogy a mai emberek többségére, még a hívőkre is sokszor jellemző bizonyos pragmatista-egzisztencialista értékelésmód: aszerint értékelni a dolgokat és eseményeket, mit jelent nekem, mit használ nekem, mire kötelez a világhoz és az emberekhez való kapcsolatomban stb. Azt gondolom, a pasztorációnak nem szabad félnie ettől a praktikus szemléletmódtól, hanem fel kell emelnie a magasabb, az isteni igények szintjére, és itt szabadabban lehet alkalmaznia a „sacramenta propter homines” elvet.

A fentiek figyelembevételével a lekipásztorkodásnak mindenekelőtt a szentségek *misztérium-jellegét*, ezen belül is a szentségek *ekkléziológiai dimenzióit* kell kiemelnie. A minisztérium-jellegben a személyes, tudatos és *szabad részesedés* ténye a domináns elem, vagyis az a tény, hogy a szentségek az isteni életbe kapcsolnak be Krisztus által. Minden szentség közvetlenül Krisztusra utal. Vele köt össze és Benne részesít az emberi egzisztencia valamely alapvető igényében, egyéni és közösségi vonatkozásában. Krisztusban pedig az Istennel egyesülünk. Más szavakkal: Krisztus emberségében, mint hatékony kegymli jelben, azaz szentségben, nemcsak önmagát közölte az Isten, hanem megmutatta az általa teremtet és isteni életre meghívott embert is, megmutatta az ember méltóságát, célját és jövőjét. Ezért Krisztus — ahogyan *Schillebeeckx* mondja — Istennel való találkozásunk, Benne való részesedésünk „alapszentsége” (12).

Itt azonban, a személyes krisztológiai vonatkozásnál nem állhatunk meg, be kell mutatnunk a szentségek *közösségi*, ekkléziológiai dimenzióit is. Krisztus szentségi ereje és küldetése történetileg az ő testében, az egyházban realizálódik. Az egyház örökölte Krisztus erejét és küldetését, örökölte „szentségi mivoltát”. (Ez az igazság főleg Szent Pál teológiájának minduntalan visszatérő tétele; ő egy életre szólóan, élményszerűen tapasztalta meg a damaszkuszi úton Krisztus és az egyház azonosságának igazságát.) De *hogyan részesednek a tagok* Krisztusnak és az egyháznak szentségében? — ez tulajdonképpen a fordulópontot jelentő gyakorlati teológiai kérdés. *Szent Tamás* — Szent Pál teológiájára támaszkodva — azt mondja: Krisztus szenvedésének ereje „azon a lelki kapcsolaton keresztül fejti ki hatását bennünk, amit a hit és a hit szentségei létesítenek” (13). Pasztorális megfogalmazásban tehát a szentségek úgy jelennek meg előttünk, mint a *Jézus Krisztusban való hit jelei, amelyek által beletagozódunk az ő testébe, az egyházba, és felszentelődünk az ő küldetésére*. Eszerint minden szentség *elkötelezettség* Krisztus életének és küldetésének a folytatására az ő misztikus testében, az egyházban. Elkötelezettség mindenekelőtt az Isten iránti hálára, az ő megdicsőítésére, továbbá arra, hogy Jézus példája szerint tanúságot tegyünk minden ember előtt Isten szeretetéről és irgalmáról. Ez a tanúságtétel a szeretet cselekedeteire indít és ösztönöz. Mivel minden szentség legközvetlenebbül az egyházra utal, elkötelezettséget jelent nemcsak az egyéni üdvösség munkálására, hanem az *egyház építésére* és missziójának teljesítésére is, hiszen az egyház az üdvösség eseménye mindenki számára, lényege szerint tehát missziós közösség.

Így a mai szentségi pasztorációban a szentségek elsősorban úgy mutatkoznak, mint a hit szentségei és az egyház életében és küldetésében való részvételünk alapjai, forrásai. *Hit és szentség* kapcsolatáról így szól a liturgikus konstitúció: „A szentségek rendeltetése az ember szentté tévése, Krisztus testének felépítése, és végül az Istennek járó tisztelet megadása. A másik rendeltetésünk, hogy mint jelek, a megértést és a tanítást szolgálják. Nemcsak feltételezik a hitet, hanem azt szóval és anyagi elemekkel táplálják, erősítik és kifejezik: — ezért nevezik a hit szentségeinek is” (14). Eszerint a szentségek egyrészt *feltételezik* a hitet, ugyanakkor tanúsítják, dokumentálják, másrészt adják és növelik, azaz *valósítják* a hitet. A szentség előtti hit nyilván nem azonos egészen a részesedés által tökéletesített hittel. A feltételezett hit még csak előkészítő hit, tulajdonképpen meghívás és bevezetés a szentségi életbe. Talán nevezhetjük misztagogikus hitnek is. Rámutat részesedésünk tárgyára és céljára, Istenre, aki egyedül szent, de már az Ószövetségben azt kívánta az emberektől: „Legyetek szentek, mert én, az Úr, a ti Istenetek, szent vagyok” (3 Móz 19,1). Rámutat Krisztusra, akinek erejében meg-szentelődünk, akinek életére formálódunk, akivel együtt eltemetkezünk és vele együtt fel is támadunk — ahogyan Szent Pál írja a kolosszabeliekhez — „az Isten erejébe vetett hit által, aki föltámasztotta őt a halálból” (Kol 2,12). Ez az előkészítő,

bízó hit és a szentség mindig is összetartozott. Amikor Fülöp diakónus megkereszteli Kandaké, etióp királyné udvari tisztjét, előbb hitvallást tetet véle: „Ha teljes szívvel hiszel, lehetséges” (ApCsel 8,37). A szamariabeliek is csak akkor kapják meg a Szentlelkét az apostolok által, miután „befogadták Isten igéjét” (ApCsel 8,34-37). Figyelemre méltó, hogy az előkészítő hit, illetve igehirdetés és szentségek összetartozását mennyire kiemelik az új liturgikus rendelkezések, nemcsak az eucharisztikus áldozatnál, hanem a többi szentségeknél is.

De nemcsak előkészítő fázisban tartoznak össze a hit és a szentségek, hanem a cselekmény közben és ennek hatásaiban is. A szentségek *dokumentálják, hogy a keresztény hitnek az ember minden lényeges élethelyzetében van jelentése, van mondanivalója*. Bizonyítják, hogy Isten Jézus Krisztusban magára vállalta az emberi alapszituációk mindegyikét, és megszenteli azokat. Nincs olyan körülmény az ember életében, amely alapvetően istentelen volna vagy Isten számára idegen volna. A legprózaibb és legszürkébb ügyünk sem érdektelen és reménytelen az Isten előtt, aki magához emel minket Krisztus által. A szentségek így *Isten jelenlévő, élő hűségének és szeretetének a jelei*.

Hasonlóképpen új távlatokat nyit a hit a szentségek által az egyház és a világ, a *keresztény ember és a világ* viszonylatában. A Jézus Krisztus szerzette üdvösség az egyházban lesz láthatóvá a világ számára. Az egyház már pusztán jelenlétével is jel, de hitének, reménységének és szeretetének tanúságtételével szenteli meg a világot, formálja át Krisztus hasonlatosságára, s így lesz szentsége, hatékony jele a világ üdvösségének. Az egyháznak e szakramentális hivatását konkretizálják az egyes szentségek az emberi élet alapvető vonatkozásaiban, a születés és a halál, személy és társadalom, család és vallási közösség, bűn és kiengesztelődés, hivatás és szenvedés viszonylataiban. Ezekben az alapszituációkban konkretizálódik és egyben erősödik hitünk a szentségek által. Ezekben épül és ragyog fel a világban Isten országa, nem a szenzációk és rendkívüli események birodalma, hanem a béke és a kegyelem hétköznapi országa, amely bennünk van. A szentségeken keresztül így valósul Isten üdvözítő terve a világban, „hogy az idők teljességével Krisztusban, mint főben foglaljon össze mindent, ami mennyben és földön van” (Ef 1,10).

Jegyzetek: (1) Ratzinger, Joseph: Die sakramentale Begründung christlicher Existenz. Freiburg, 1966. 3. — (2) Sacrosanctum Concilium, 6. — (3) Summa Theol. III. 62. 1. — (4) Summa Theol. III. 60. 3. Ez és a többi Szent Tamás idézet is Bálint József nagyszerű, kéziratosszerű Summa-fordításaiból való. — (5) Summa Theol. III. 64. 1. ad 2. — (6) Summa Theol. III. 63. 3. — (7) Summa Theol. III. 62. 5. — (8) Rahner, Karl: Geheimnis, theologisch. In: Heinrich Fries (Hrsg.) Handbuch Theologischer Grundbegriffe I–II. München, 1963. I. 447. — (9) Sacrosanctum Concilium, 10. — (10) Lumen Gentium, 1. — (11) Ratzinger, J., i. m. 4-5. — (12) Schillebeeckx, E. H.: Christus, Sacrament der Gottesbegegnung. Mainz, 1965². — (13) Summa Theol. III. 49. 6. ad 2. — (14) Sacrosanctum Concilium, 59.

VIDA TIVADAR

A BIBLIA AZ ORVOSLÁSRÓL

A biblia és az orvoslás művészete, tudománya első pillantásra egymástól távol-első valóságok. A biblia szent könyv, vallási tárgyú írásművek gyűjteménye; az orvoslás viszont a beteg emberen végzett olyan tevékenység, amely a beteg korábbi egészségének a helyreállítására irányul. Aki azonban közelebről is megismerkedik a bibliai írásművekkel, észreveszi, hogy tartalmuk kiterjed az emberi életnek csaknem valamennyi területére. És ez nem csoda. Hiszen ha a vallás — mint már Szent Ágoston meghatározta — az Isten és ember közti kapcsolat, világos, hogy nem lehet eleve kizárni ebből a kapcsolatból semmiféle emberi életmegnyilvánulást, így a betegséget, s annak gyógyítását sem.

XV. Lajos francia király udvari orvosa, Jean Astruc (1684–1766) volt az, aki 1753-ban elsőnek fogalmazta meg azt az elméletet, hogy a biblia első könyve nem egyöntetű írásmű. Az általa így megindított szövegkritikai kutatás mai eredményei szerint a bibliának és egyes könyveinek megvan a maga keletkezés- és irodalom-

története. E tanulmány célja nem lehet ennek részletes felvázolása. De szem előtt kell tartania minden egyes olyan bibliai szöveghely bemutatásánál, amely kifejezi írója szemléletét a beteg ember gyógyításáról.

Az egyes könyveknek a modern kiadásokban (pl. az ún. Jeruzsálemi Bibliában is) megtartott hagyományos sorrendje szerint az első ilyen szöveghelyet az Ex 15,26-ban olvashatjuk.

Ha hallgatsz az Úr, a te Istened szavára, s azt cselekszed, ami igaz előtte, és engedelmeskedel parancsainak, s megtartod minden rendeletét: azon betegségek közül, amelyeket Egyiptomra bocsájtottam, egyet sem bocsátok rád: mert én, az Úr vagyok a te gyógyítód.

Nemcsak az Egyiptomból történt kivonulás előtt ott fellépett betegségek említése, hanem az egész 15. fejezet, sőt a következő, 16. és 17. fejezet tartalma is mutatja, hogy itt nem lehet szó merőben lelki gyógyításról, hanem valamilyen kóros élettani folyamat orvoslásáról. A kijelentésben feltételek ígért rejlik, amely eredetileg nagyon valósan, sőt programszerűen hangozhatott. Bizonyára ilyesmit jelenthetett: „*Én, Jáhve vagyok a te gyógyítód, nem pedig Egyiptom és Kánaán pogány istenei!*” A szerző (ill. a régi hagyományból származó alapelv) elsősorban a valláserkölcsei szinkrétizmus ellen foglalt állást. De közvetve óvta népét a kánaáni törzsek, valamint az egyiptomiak pap-orvosaitól, varázslóitól is, akiknél feltételezhette az ellenséges, ártó szándékot (vö. párhuzamként Ex 1,15-16).

Már az izraelita törzsszövetség nomád korszakában szükséges volt a társadalmi élet bizonyos fokú jogi szabályozása. E körbe tartoznak a *Kivonulás könyvében* (Exodus) található *büntető rendszabályok* is. Az egyik közülük, a 21. fejezet 18–19. versében így szól:

Ha férfiak civakodnak, s az egyik megüti a másikat kövel vagy ököllel, de az nem hal meg, hanem ágyynak esik; ha felkel, s botján künn járkál, maradjon büntetlen, aki megütötte, csak munkavesztését s az orvosi költségeket térítse meg. (Egy másik szövegváltozat szerint: „s ápolja őt a teljes gyógyulásig”).

E 21. fejezet azt a 20-at követi, amelyben ott a tizparancs, vagyis ahol az izraelita jog legrégebbi forrásával van dolgunk, az ún. szövetségszöveggel. Ha általánosságban is láthatjuk belőle, mily készségesen alkalmazkodott az ószövetségi nép történetének új körülményeihez, különlegesen a gyógyítással kapcsolatban a két idézett szövegváltozattal szinte nyomon követhetjük e változást. A beteg személyes ápolása a sértő fél részéről tükrözi a nomád életkörülményeket. Míg viszont az orvosi költségek megtérítését előíró rendelkezés feltételezi, hogy léteznek legalább *seborvosok*. Figyelembe véve *Hamuráppi* ékiratos babilóniai törvénykönyvének párhuzamos jellegű intézkedéseit, nem csoda, hogy akadtak, akik e helyből kiindulva következtettek a racionalista medicina korai kezdetére a régi Izraelben. Annyi bizonyosnak látszik, hogy nem láttak semmi kivételt a sebesült vagy beteg ember gyógykezelésében. Sőt, ez annyira magától értetődő tevékenység volt, hogy kitértek rá a mindennapi élet jogi szabályozásánál is. Amiből következtethetünk nemcsak az esetek gyakoriságára, hanem a kezelő seborvosok viszonylag elegendő számára is. Legalábbis a kánaáni honfoglalás után, tehát kb. Kr. e. 1200 és 1100 között. A költségek említéséből pedig úgy tűnik, hogy a gyógyítást mellékfoglalkozásként üzték Izrael pásztorkodó, majd földművelő népe körében.

Első pillantásra az orvosi kezelést rosszálló megjegyzés szerepel a *Krónikák 2. könyvében*. Asza júdeai király betegségéről írja a könyv 16. fejezetének 12. verse:

Uralkodásának 39. esztendejében Asza betegségbe esett fejétől a lábáig. Betegségében nem kereste Jáhvét, hanem az orvosokat. (Más változat szerint: „Asza nagy fájdalommal járó lábbajba esett”).

Asza uralma (Kr. e. 911–870) eleinte jó volt: békésen uralkodott, és küzdött orszagában a bálványimádás ellen. (Uralmának leírását l. a *Krón* 13,23. c-től 16,14-ig; ill. 1 *Kir* 15,9-24.) Uralma második felében külpolitikai szövetségekbe bonyolódott, amelyek keretében háborút viselt az északi testvérország, Izrael ellen. *Hanani* próféta megróttá őt ezért: „Ebben botorul jártál el”. A király emiatt börtönbe záratta a prófétát (vö. 2 *Krón* 16,7-10). Ebben a részben szerepel a következő mondat: „Mivel *Szíria királyában bíztál és nem Jáhvéban*, a te Istenedben azért szabadult meg Szíria királyának hadserege kezedből” (1. h. 7. b vers).

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy e viszonylag késői (Kr. e. IV. sz.) keletkezésű könyv a valláserkölcsei restauráció szolgálatában íródott. Ezért nyúlt vissza szerzője a babiloni fogság (Kr. e. VI. sz.) előtti nézetekre és szokásokra. A csaknem 300 évvel korábban írt *Királyok 1. könyvében* mindössze ennyit találunk Asza betegségről: „*Óregkorában pedig megbetegedett a lábára*” (15,23. b).

Mint láttuk, a régi Izraelben érvényesült az a nézet, hogy Isten gyógyítja meg a beteget. Ám ez nem zárt ki minden emberi gyógytevékenységet. Ha az ember rábízta magát Jáhvéra, megvolt a létjogosultsága a gyógyszereknek is. Meg-egyezik ezzel *Philippe Kressmann* orvos véleménye, akit *Paul Tournier*, neves gen-
fi ideggyógyász idéz a bibliáról s az orvostudományról írt könyvében; eszerint azok az orvosok, akikről a Krónikák könyve itt említést tesz, annak a kornak *varázslói* voltak. „A hozzájuk való fordulást — írja — újra csak úgy tekintik, mint az igaz Isten elhagyását. Nincs tehát szó e szövegben az orvoslás elítéléséről, hanem igenis... az Istentől elválasztott orvostudományról, ... az istenített orvostudomá-
nyéről.”

A legklasszikusabb hely azonban annak bizonyítására, mennyire nem tekint a biblia ellenségesen az emberi gyógytevékenységre, a *Jézus, Szíra fiától* való böl-
csességi könyv 38. fejezete.

Igaz, ugyane könyv 10. fejezetében található egy kevésbé biztató megállapítás: „A hosszú betegség kifog az orvoson; aki ma király — holnap halott.” (10. vers) Csakhogy itt a hangsúly — szövegösszefüggések szerint — nem annyira az or-
vos tehetetlenségén van, mint inkább az emberi élet esendőségén, ami hatásos érv az uralkodók gögje ellen.

Viszont a már említett 38. fejezet első 15 verse alkotja az egész biblia leg-
hosszabb olyan összefüggő szövegrészét, amely az orvossal és a betegséggel foglal-
kozik, méghozzá egyértelmű pozitív indítással:

*Becsüld meg az orvost, amint megilleti őt,
szolgálatának megfelelően,
mert az Úr teremtetten őt is. (1. v.)*

*A Fölségestől ered a gyógyulás,
mint valami ajándék, amit az ember a királytól kap. (2. v.)*

*Az orvos tudománya folytán emelt fővel járhat,
megcsodálják őt a hatalmasok. (3. v.)*

*Az Úr hozza elő a földből a gyógyszereket,
és az értelmes ember nem veti meg azokat. (4. v.)*

*Nemde fától lett édes a keserű víz,
hogy így megismertesse erejét? (5. v.)*

*Ő adott tudást az embereknek,
hogy dicsekedhessenek hatalmas műveivel. (6. v.)*

*Felhasználja (gyógy)kezelésre és csillapításra (azokat),
a gyógyszerész pedig keveréket készít (belőlük), (7. v.)
hogy tönkre ne menjenek alkotásai,
és a jólét elterjedjen általa a földön. (8. v.)*

*Fiam, ha beteg vagy, el ne hagyd magadat,
hanem imádkozzál az Úrhoz, és meggyógyít téged. (9. v.)*

*Fordulj el bűneidről, őrizd meg tisztán a kezedet,
tisztítsd meg szívedet minden vétectől. (10. v.)*

*Ajánlj föl tömjént és emlékáldozatot lizstárlángból,
és mutass be tehetséged szerint bőséges áldozatot. (11. v.)*

*De engedd magadhoz az orvost is, hiszen az Úr teremtetten őt is;
ne távolítsd el őt, mert szükséged van rá. (12. v.)*

Vannak esetek, amikor az ő kezükben van az egészség. (13. v.)

*A maguk részéről ők is imádkoznak az Úrhoz,
hogy adja meg nekik az enyhítés sikerét
és a gyógyulást életed megmentése végett. (14. v.)*

*Aki vétkezik Teremtője ellen,
orvos kezébe kerül. (15. v.)*

Az egész idézett rész szövegösszefüggése a következő: a 36. fejezet első 17 ver-
se imát tartalmaz Izrael szabadulásáért és helyreállításáért. Ennek történelmi
háttére a Makkábi-felkelés előtti idő (187—167). E verseket követik a 36,18-tól
különféle életbölcsességi szabályok egészen a 37. fejezet végéig. Aztán a mi 15

versünk után életszabályokat olvashatunk a halállal és gyásszal (16-23. vv.), a kézműves mesterségekkel (24-a 38. fejj. végéig) és az írástudókkal kapcsolatban (39,1-11). A 39. fejezet hátralevő része (12-35. vv.) felhívás Isten dicséretére.

Azt mondhatjuk tehát, hogy két patetikus hangvételő, imádságos tartalmú rész között foglalnak helyet az életszabályok. Ugyanezt a skémát megtalálhatjuk a könyvben egybeült is. Nem is véletlenül. A hellénista korban élő izraelita bölcsnek hűségösen ragaszkodva Isten szövetségéhez (ima, áldozatok) kellett eligazodnia a mindennapi élet problémáiban (bölcs mondások, tanácsok), hogy a görög művelődés átvétele meg ne gyöngítse a hagyományos hitet és a nemzeti önállóságot. Mint *Gerhard von Rad*, az ószövetségi teológia kiváló ismerője megállapítja, ez a kettősség megnyilatkozik az orvosról szóló fejezetben is, „amelyben az ilyen mondásgyűjtemények módján nagyon különböző vélemények vannak egybeszerkesztve az orvos *teológiai problémájával* kapcsolatban. Isten 'rendelte' az orvost, Istentől van a bölcsessége (1. sk. v.). De az orvosságok is Istentől valók; még szentírási érvet is nyújt használatuk törvényessége mellett (4-8. vv.). Mindez tehát az orvos szolgálata mellett szól. A második részben azonban tartózkodóbbak a teológiai vélemények. Betegség esetén ajánlják az imát és az áldozatot, de eközben nem kell eleve kizárni az orvost sem, mert 'időnkint' jut siker az ő kezének is. A bölcs itt jellemző módon úgy érzi, hogy kénytelen teológiai igazolást adni az orvosnak; s ezt megtalálja abban a körülményben, hogy hiszen az orvos imádkozott diagnózisa sikeréért (9-14. vv.). A vélekedők közül az utolsóra — *aki vétkezik Teremtője ellen, orvos kezébe kerül* (15. v.) — úgy látszik egyáltalán nem hatottak a megelőző pozitív érvek. Az egész tipikus bizonyossága az olyan felvilágosításnak, amely mégsem akarja feladni a régi, hagyományos hitet.” Ez utóbbiban mint szellemi háttér megtalálható a bűn és a betegség közti szoros összefüggés feltételezése, ami különben kifejezetten megmutatkozik a Zsoltárok könyvének nem egy részében. „Ezzel azonban érdekes módon közeledünk a jahvista szerző teológiai megállapításaihoz a *Gen* 3-ban, hiszen ő is azt akarja bemutatni, hogyan gyökerezik természetes életállapotunk minden zavara Isten iránti kapcsolatunk zavarában”.

Ben Szira (=Jézus, Szira fia) könyvének irodalomtörténetéhez tartozik, hogy szövege sokáig csak abban a görög fordításban volt ismeretes, amelyet a szerző unokája készített Kr. e. 132-ben. Pedig Szent Jeromos a IV. században még ismer- te a héber szöveget is. Ennek kb. 2/3 része került ismét elő 1896-ban több későbbi kézirat között. Szavai szöveghegyünknek mindjárt az 1. versében kissé eltérnek a görög fordításaitól.

„Legyél barátja az orvosnak” — így kezdi dicséretét. — A 2. vers így szól: „Istentől való az orvos bölcsessége, és a királytól kap ajándékokat.” — Egyéb kisebb jelentőségű eltéréseken kívül az utolsó (15.) verset talán így kell olvasnunk benne: „Vétkezik mindaz Teremtője színe előtt, aki gőgösen lép fel az orvos előtt”.

A már idézett *Tournier* is annak bizonyosságát látja e 15 versben, hogy „a biblia semmiképp sem veti meg az orvostudományt”. Később abban a bekezdésben, amelyben megállapítja, hogy a biblia nem tesz különbséget lelki és földi ténykedés, természetfölötti és természetes gyógyítás között, így fogalmaz: „Ígaz, akkoriban még nem létezett tudományos orvoslás, és a biblia nem is utalhat rá; de azért nem hallgat az orvoslás művészetéről. Ott van például az *Ecclesiasticus*-ból az a rész, amely 'az Úr által teremtett' orvosról szól (*JézSír* 38,1).”

A hellénizmus kora a görög medicinának olyan neveivel esik egybe, mint például a Tarantói Glaukiaséval, aki az ún. empirikus iskolához tartozott. Ennek tagjai a saját megfigyeléseiken kívül sokat adtak a régi orvosok tapasztalataira és használták az analógiát is mint következtetési módszert. Ez volt az orvostörténészek szerint az ún. *filozófus orvosok kora*, akik a klasszikus görög kalokagathia szellemében igyekeztek az élet szabályozásával megelőzni a betegségeket.

E korszakkal elértünk időszámításunk kezdő éveéhez, *Jézus Krisztushoz*, akinek személye köré új vallási közösség gyűlekezett, amely megtartotta a régi bibliai írásműveket, de igehirdetésének eszközeiként újabbakkal is bővítette azok sorát. Ezeknek az újszövetségi könyveknek hagyományos sorrendjében az első a *Máté-evangélium*.

Máté 9,12 Jézus szájába ad egy korabeli közmondást, amely kapcsolatban van az orvos szerepével, feladatával: „Nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek”. Ezzel persze nem valami orvosi alapelvet akar Máté megállapítani. A 9,9 vers Máté meghívásáról szól, a 10. arról a lakomáról, amelyet a volt várm-

szedő adott örömében Jézusnak és tanítványainak, s amelyre sok vámos és nyilvános bűnös jött el. Az ugyancsak jelenlevő farizeusok szava is teszik: „Miért eszik Mesteretek vámosokkal és bűnösökkel?” (11. v.) A talán kissé megszeppent tanítványok helyett Jézus felelt meg nekik az idézett mondattal, amelynek közmondásszerű csengése van. Valóban, gyakran megtalálható a görög filozófusok műveiben is, akik ezzel igazolják „rossz emberekkel” fenntartott kapcsolataikat (vö. pl. Plutarchos, Mor. 230.F). Maga Jézus is így értelmezi a következő versben: „Menjetelek csak, és tanuljátok meg, mit tesz az: irgalmasságot akarok, és nem áldozatot. Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket.” (13. v.)

A párhuzam tagjai tehát egyfelől az egészségesek és az igazak, másfelől a betegek és a bűnösök. Kézenfekvő a párhuzam harmadik szintje is: az orvos és Jézus között, aki ezzel burkoltan (lelki) orvosként jelöli meg önmagát. Gyógyításain kívül ez a szóképe is alkalmat adhatott arra, hogy már *Antiochiai Szent Ignác* (Kr. u. 107-ben) a hívő emberiség orvosának nevezze Jézust. Ámbár Jézus e szava nem tartozik közvetlenül a szentírás és az orvostudomány összefüggésébe, közvetve rávilágít, hogy Jézus kor- és honfitársai körében megszokott dolog lehetett az orvos igénybevétele betegség esetén, és vallási szempontból nem tilalmazták.

Ha a közmondásszerű szentenciát önmagában állva vizsgáljuk, igazat adhatunk *Tournier*-nak, aki ezt írja vele kapcsolatban: „Mennyire szüksége van ekkor” a betegnek, „hogy ne legyen egymagában. Azt hitte, hogy erős, s felfedezi, hogy gyöngé. Isten alkalma ez, amit Jézus e szavakkal idézett fel” ... s itt következik *Mt* 9,12. Majd így folytatja: „Mindegyik beteg, aki hivat minket, olyan ember, aki hirtelenül felfedezte esendőségét... Mint Ckinzyc professzor mondta, minden beteg olyan ember, aki egy másik embert keres. Kétségtelenül szüksége van az orvosra s az ő műszaki segélynyújtására; de arra is szüksége van, hogy emberre, barátára találjon benne, s vele együtt egy élő közösségre”. Mintha csak a 38 éve beteg szólna a jeruzsálemi Bethszda-fürdőnél: „Uram,... nincs emberem, aki levinne a fürdőbe...” (*Jn* 5,7).

Johannes Hempel a gyógyításról mint jelképről és valóságról írt tanulmányában kitér arra, hogy az Újszövetség tud az orvos művészetének a csődjéről is. Méghozzá éppen az orvos Lukács evangéliumából idéz „három negatív kijelentést”. Az első közülük *Lk* 5,31 az előbb tárgyalt *Mt* 9,12 párhuzamos helye. A második (*Lk* 8,43) a tizenkét év óta vérfolyásban szenvedő asszonyról szól. A harmadik (*Lk* 4,23) gúnyos szállóige: „Orvos, gyógyítsd meg önmagadat!”

Ami a vérfolyásos asszonyt illeti, mindhárom szinoptikus evangélium beszámol a Jézus által történt meggyógyításáról, mégpedig azonos szövegösszefüggésben. Mint epizódot hozzák Jair (valószínűleg kafarnaumi) zsinagógafőnök leánya fel-támasztásának elbeszélése közben.

Ennek terjedelme Máténál három vers, Márknál tíz, Lukácsnál pedig hat. A kórtörténet leírásában is Máté a legszükszavúbb: „Egy asszony... 12 éve vérfolyásban szenvedett” (9,20). Márk hozzáteszi: „Sok orvos részéről mindenfélét elviselt már, és elköltötte mindenét, de semmi hasznát sem látta, sőt még rosszabbul lett” (*Mk* 5,26). Az orvos Lukács szemlélete az orvosi tevékenységről talán éppen abban mutatkozik meg, hogy így enyhíti ezt a kortárs orvosok számára lesújtó véleményt: „Minden vagyonát orvosokra költötte, de egyik sem tudta meggyógyítani” (*Lk* 8,43).

Lukács, az orvos tehát két negatívumot hagy el Márk szövegéből. Az egyik az orvosi kezelésre („mindenfélét elviselt már”) vonatkozott, a másik pedig a kezelés eredményére („még rosszabbul lett”). Talán nem csodálom, ha úgy vélem, éppen amiatt, mert mindkettő alkalmas rá, hogy megrendítse a beteg bizalmát az orvosok iránt. Az orvosi költségek nem riaszthatták el a „kiváló Teofilt”, akinek könyvét címezte (ld. *Lk* 1,3), hiszen előkelő és vagyonos ember volt, de a sok fájdalommal járó, s amellett még rosszabbodást eredményező kezelés minden bizonnyal.

Rudolf és Martin Hengel Jézus gyógyításairól és az orvosi gondolkozásról írt közös tanulmányában a fentebb említett gúnyos szállóigét (*Lk* 4,23) tartja az evangéliumok egyetlen olyan helyének, „ahol Jézust — a szó szoros értelmében — nevezik orvosnak, és itt is csak közvetve történik ez, egy akkoriban bizonyára elterjedt gúnyos mondás révén”. Azonos értelmű közmondás ismeretes a rabbinikus irodalomból: „Orvos, gyógyítsd meg sántaságodat”; Euripides tollából: „Mások orvosra önmaga bemohosodik”, és végül Cicerótól némiképp körülírtabban: „Rossz orvosok, akik mások betegségei által hirdetik magukról, hogy birtokolják az orvoslás tudományát, de magukat nem tudják kezelni”. Mindennek, továbbá a két számbajöhető párhuzamos helynek (*Mt* 13,53-58; *Mk* 6,1-6) figyelembevételével megállá-

pítható, hogy sem Jézus, sem az evangélista nem akarta a gúnyos mondás idézésével valamiképpen leértékelni az orvosi hivatást. Éppúgy, ahogy a vérfolyásos asszony gyógyulásának leírásával se kívánta szentesíteni azt a korabeli felfogást, amely úgy tekintette a gyógyító erőt, „mint valami fluidum-féleséget, amely kiárad az egyik emberből, és közlődik mindazzal, ami érinti őt”. Ahogy a betheszai gyógyítás után a meggyógyulthoz intézett szavak (Jn 5,14. b) sem tekinthetők úgy, mintha Jézus ezzel általános elvként feltételezte volna a bűn és a betegség közti ok-okozati összefüggést. A vakon született meggyógyításával kapcsolatosan tanítványai megkérdezték tőle: „Mester, ki vétkezett, ez vagy a szülei, hogy vakon született?” „Sem ez nem vétkezett, felelte Jézus, sem a szülei, hanem inkább Isten művének kell megnyilvánulnia rajta” (Ján 9,2-3).

Idé is vonatkoztatható a II. vatikáni zsinatnak az a megállapítása, hogy a szentírás-magyarázónak azt az értelmet kell kutatnia, amelyet a szent szerző korának és műveltségének szintjéhez képest fejezett ki. Továbbá, hogy kellőképpen fel kell figyelnie azokra a szokásos törőlmetszett gondolkodás-, szólás- és elbeszélés-módokra, amelyek a szentíró korában virágoztak. Mindenesetre annyi bizonyosnak látszik, hogy ezekből az evangéliumi szöveghelyekből nem olvasható ki e könyvek írónak elutasító álláspontja a beteg ember orvosi kezelésével szemben.

Ami Jézus apostolait és tanítványait illeti, tudjuk az evangéliumokból, hogy Mesterük, amikor kiküldi őket, meghagyja nekik, hogy gyógyítsák a betegeket (vö. Mt 10,1.5.7-8). Márk 6,13 külön megemlíti, hogy „olajjal megkenve” gyógyítottak meg sok beteget. „A beteggyógyításra való olajjal történő megkenésnek, ami a zsidóknál mint tisztán orvosi eljárás volt szokásos, jelképeznie kellett az apostoloknak átadott hatalmat. Nem lehet még ebben látni a betegek kenetének szentségét (vö. Jak 5, 14. sk.), de bizonyosan annak alapvetését” — írja *Josef Schmid*. Az apostolok Jézustól kapott küldetése tehát nem zárta ki az egyszerű, természetes, a kor és a helyszín mindennapos életében használatos eszközöket, gyógyszereket. Olyanokat, mint amilyeneket például az irlalmas samaritánus használt mint a *népi sebgyógyítás* eszközeit (vö. Lk 10,30-35).

Lukács második könyvében, az ApCsel-ben is találkozunk a beteggyógyító apostolokkal (3,1-7; 5,15-16 stb.) és tanítványokkal (8,7; 23,7-9). Olyannyira, hogy az apostoli kor egyházi életéhez hozzátartoztak azok az emberek, akikben megnyilatkozott a beteggyógyítás kegyelmi adománya. Pál apostol a korintusiakhoz írt 1. levelében mint ún. karizmát említi: „*charismata iamatón*” (12,9. ill. 28).

E levél egész 12. fejezete ezekről a kegyelmi adományokról szól. Az első hat vers az eredetükről, a következő öt a céljukról és jellegükről. Itt sorolja fel az apostol a bölcsesség, a tudás, a hit, a gyógyítás, a csodatevő hatalom, a prófétaálás, a szellemek elbírálása, a több és ismeretlen nyelven beszélés, végül az ilyen nyelvű beszéd megfejtésének adományait (8-11. vv.). Ugyane fejezet végén újabb felsorolást ad, amelyben ismét helyet kap a gyógyító erő (a görög szövegben azonos kifejezéssel), mint Istentől kapott különleges hivatás és adomány.

A biblia utolsó, egyben az Újszövetség egyetlen prófétai könyve a János apostol és tanítványai által írt *Apokalipszis* (=Titkos Jelenések) könyve. Utolsó fejezetében pozitív szemlélet tükröződik a gyógyítással kapcsolatban. E látomás szerint a megváltottak városában „az utca közepén a folyó mindkét partján az élet fái álltak. Tizenkétszer hoznak termést, vagyis minden hónapban gyümölcsöznek. A fa levelei a nemzettek gyógyítására szolgálnak” (Jel 22,2).

E látomás elemei megtalálhatók a jahvista tereméstörténetben és Ezekiel próféciáiban. Vezetők átvitt értelemben, de a biblia más könyveiből tudjuk, hogy a látomások és a próféciák teljesülése sohasem volt csak egyoldalúan lelki. Ha a manapság egész országokat sújtó éhínségre gondol az ember, meg az egyre fenyegetőbb méreteket öltő környezetszennyeződésre, nem kell túlzott fantázia hozzá, hogy az élet fáinak gyümölcseiben az előbbi, leveleiben pedig az utóbbi orvoslásának célzását lássuk.

Vizsgálódásunk alapján nem állítható, hogy a bibliai könyvek írói általánosságban ellenséges álláspontot foglalnának el a beteg ember gyógyításával szemben. Sőt, ha már az egyszerű beteglátogatást úgy tekinti Jézus, mint a vele való személyes találkozást (vö. Mt 25,36), mennyivel inkább vonatkoznak a szavai az orvosra, aki avégett látogatja és kezeli a beteget, hogy helyreállítsa az egészségét. Párhuzamosan jelentkezik napjainkban ismét erősödő hangon az az igény, hogy az orvos személye is legyen egyike a gyógyító tényezőknél. Ennek az igénynek a kielégítése azonban már személyes adottság és adomány dolga, vagyis nem járunk messze a gyógyítás karizmájától. Megsejtett-e valamit ebből *Frankovith Gergely*, az első

nyomtatásban megjelent magyar nyelvű orvosi könyv, a „Hasznos és fölötte szikéses könyv...” (1588) szerzője, amikor már a címlapon idézi: „Ecclesiast: 38. Tiszteld az oruost az sziksegert”? Majd az 5. lapon így magyarázza ezt a szentírási helyet: „Imeg, a kinek az eghesseg Istentől adatik, nagy aldomas: Ennek meg tartasara Isten io magunk tartasat rendölte és hatta, merleketős eletöt, iozonsagot és egyeb testönknek taplalasat. Ismet a betegség ellen maga segitsegre hivasat az imadsagot és a könyörgest: Ennek fölötte iambor tudos emböröket, kiknek oruoslasauál és tanacsauál nem akarja az emberi természetöt elrontani, de megtartani es segiteni, amig neki Kedves akarattya. Innet vannak amaz nömös dicséretök az zent irásba: Isten (ügymond) Eccles. 38. a földből terömtötte az orvoslást és a bölcs ember meg nem utállja. Imeg: az orvosoknak a kiralyok előtt böcsüölettyök leszön ”

TEILHARD DE CHARDIN

AZ ANYAG SZÍVE (2)

Fordította REZEK ROMÁN

3. Az Evolúció fölfedezése

Hastings-ban történt, teológus-korom éveit alatt, vagyis éppen azután, hogy Egyiptom megdelejezett: sokkal kevésbé elvont fogalomként, mint inkább *jelenlétként* lassan-lassan növekedett bennem a Világmindenség mély, ontológiai, mindent teljesen magával sodró Özönlésnek tudata, s végül meghódította egész lelkem egét.

Milyen hatásokra vagy milyen lökésre, milyen folyamat során és milyen állomásokon át jelent meg bennem ez az érzés, és hogyan hajtott olyan mély gyökereket? ... Nehezen tudnám megmondani. Jól emlékszem, akkoriban mohó érdeklődéssel olvastam Bergson könyvét, *A Teremtő Fejlődés*-t. Akkor még elég rosszul értettem meg, igazában mit is jelent a Bergson-féle Tartam (amely — egyébként — nem „összpontosuló”, s ezért nem is elégíthetett ki; erről majd beszélek a II. részben). De ha ezt most nem is veszem tekintetbe, azt mégis világosan látom, hogy e lángoló szellemű lapok csak azzal hatottak rám, hogy a kellő pillanatban egy rövidke időre felszították bennem azt a tüzet, amely már ott parázslott szívemben és szellememben. Azt hiszem, hogy ez a tűz azért lobbant fel bennem, mert harminc éven át, valamiféle „monista” magasfeszültség hatására (amely lelkem legmélyén lassan feltöltődött), három gyűjtőelem egyszerűen egymás mellé került: az Anyag, az Élet és az Energia kultusza. Mert mind a három találhat kiütra és szintézist érhet el olyan Világban, amely a mozdulatlan Kozmosz darabkáira parcellázott állapotából hirtelen (egy új dimenzió megszerzésével) jut el Kozmogenezis szerves fokára és szerves méltóságára.

Kezdetben távolról sem értettem, s persze nem is értékelhettem világosan, milyen fontos változás megy végbe életemben. Csak arra emlékszem, hogy akkoriban az „evolúció” mágikus szava folyton vissza-visszatért fejembe: refrénként, zamatos izként, ígératként, hívó szóként... S arra is emlékszem, hogy akkoriban számomra Anglia tájait valami sűrű, feszült erő lepte el, amikor — főleg naplementekor — a Sussex-i erdőket szinte megtöltötte az az egész „fosszilis”, geológiai korok emlékét hordozó élet, amire akkoriban vadásztam szirtfalakon és kőbányákban, a waldi agyagrétegekben. Bizony voltak perceim, amikor úgy tűnt, hogy a Természetben szemem láttára fog hirtelen alakot ölteni valami egyetemes létező. De már nem a régebben vágyott „ultra-materiálist” lestem. Ellenkezőleg: már valami „legfelsőbb fokon élő” irányában próbáltam megragadni és megszilárdítani. Azt, ami kimondhatatlanul vesz körül mindenfelől... Mintha átbillent volna bennem, egyszerre átváltozott a Telítettség érzéke. S azóta szüntelenül ezt az új irányt követve nézek és haladok előre.

Foglalkozunk kissé bővebben ezzel a pálfordulással, s ezzel a fölfedezéssel.

Jól neveltek, vallási oktatást kaptam, tehát fiatal koromban mindig tanulmányos gyerekként, sőt gondolkodás nélkül fogadtam el, hogy alapvető különbség

(heterogeneitás) van Anyag és Szellem között. Test és Lélek, Tudattalan és Tudatos: két különböző természetű „szubsztancia”, két „Lét-fajta”, ami érthetetlen módon társul az élő összetett valóságban. S azt is bizonygatták nekem, hogy az első (az én isteni Anyagom!) mindenképp csak aláztos szolgája (hogy ne is mondjam: ellenfele) a másíknak. Ezért hát a másík (azaz a Szellem) — már csak ezért is — pusztán árnyék lett számomra, amit elvileg tisztelni kellett, de amihez (érzelmileg és értelmileg) igazában semmi valódi érdeklődés nem fűzött, nem is éreztem iránta semmi rokonszenvet. Mindebből bárki megítélheti, mekkora belső fölszabadulást hozott, s milyen óriási kapunyitást jelentett számomra, amikor a „fejlődő” Világmindenségben még botladozó első lépteimkor azt tapasztaltam, hogy az a dualitás, az a merev kettősség, amiben eddig neveltek, ködként foszlik szét a fölkelő nap sugaraiban. Anyag és Szellem: egyáltalán nem két külön dolog, hanem két *állapota*, két arculata ugyanannak az egyetlen kozmikus Szövetnek — aszerint, ahogyan valaki nézi vagy meghosszabbítja abban az irányban, ahol (mint Bergson mondhatja volna) alakul, vagy ellenkezőleg: szétesik ez a kozmikus Szövet. „Alakulni”, vagy „szétbomlani”: persze, még szörnyen határozatlan kifejezések voltak. Kellott is néhány évtized, míg pontos értelmet kaptak fejemben. De ez a két fogalom a maga módján elég volt ahhoz, hogy máris szilárdan formálhassak ki egy olyan magatartást vagy döntést, aminek irányítania kellett belső kibontakozásom további menetét. S ennek fő vonásait ezek az egyszerű szavak határozzák meg: első helyen a Szellem, — vagy ami ugyanazt jelent: a Jövőé a vezérszerep.

Egészen pontosan kifejezve: az az egyszerű tény, hogy leomolni láttam a dolgok Bensejét és Külsejét szétválasztó állítólagos korlátot, vagy amikor megállapítottam, hogy ha túljutok a válaszfalon, akkor a Természetben tapasztalhatóan és kézzelfoghatóan alakul ki valamiféle áramlás a kevésbé tudatostól a tudatosabb felé — mondom: ez a tény —, ha szoros értelemben tekintjük — önmagában még nem volna elég ahhoz, hogy az Élőnek az Élettelen fölött abszolút elsőséget biztosítson, vagyis biztosítsa a Psziché felsőrendűségét a Testi felett. Mert hát a Kozmosz miért ne inoghatna ide-oda, egyik pólustól a másíkg? Vagy ha néhányszor erre-arra ingadozott, miért ne állapodhatna meg pályája végén Anyagi helyzetben, hogy aztán többé se változzék?... Nemde, ezek a Fejlődésnek mindmégannyi elképzelhető formái?

Később elkerülhetetlenül elő kellett bukkanniuk ilyen kérdéseknek (s tudom, hogy — legalábbis magánhasználatra — meg is oldottam őket). De érdekes, hogy nem álltak elem mindjárt az első pillanatban. Akár mert ösztönösen villant fel bennem egy magától érthető meggyőződés: nem tévedhetek, amikor az elem társuló kozmikus mozgásban a lehető legnagyobb alkotóértéket és változhatatlan szilárdságot fedezem fel. Akár mert már halványan előtűntek a Fejlődésnek azok a pszichés föltételei vagy követelményei, melyeket később tárt fel számomra az Emberi Energia tanulmányozása. Mondom: komolyan egy percre sem kételkedtem, hogy az Anyagnak folyamatos Szellemivé válása — amit oly világosan figyelhettem meg a Paleontológiában — nem lehet más, és nem is kisebb valami, mint *visszafordíthatatlan* folyamat. Gravitációs hatásra a Világegyetem előre sodródik, a Szellem felé zuhan, mint szilárd formája felé. Más szavakkal kifejezve: az Anyag végső soron nem válik egyre anyagibbá, amint kezdetben hittem; hanem éppen ellenkezőleg: meghosszabbodva, elmélyülve, gyökeréig átjártan, *igazi irányát követve* ellenállhatatlanul alakul át Pszichévé. Ha a Szellemet nem metafizikailag, hanem genetikusan nézzük, akkor egyáltalán nem ellenlábasa, nem ellenpólusa, hanem szívérméye lesz annak a Megérinthezőnek, melyet elérni vágyom.

Egy egész élet sem volna elég, hogy (akár csak tökéletlenül is!) fölmérhessem, mily kimeríthetetlenül alkotó, s ugyanakkor forradalmi is volt értelmem, ima-életem és cselekvésem számára ez az érték-váltás (már a Szellem fogalmának megváltozása is).

S közben tovább alakult belső életem. Mivel a bénító, öreg és merev dualizmusból egy csapásra ugrottam ki, s nemcsak fejlődő, hanem *határozott irányban fejlődő* Világmindenségben kezdtem élni (vagyis genetikusan Világban): ezért igazában „ellenkező irányba billent” a Szilárd Állandóságot kereső alapvető vágyam. Mondottam már, hogy mindent irányító Teljesség-vágyam azelőtt a „végtelenül egyszerű” (vagyis a fizikailag szétbontathatatlan) felé tartott, s ott keresett szilárd pontot. De most a Világmindenség egyetlen és legfőbb lényege már valamiféle Fejlődés alakját öltötte magára, amiben a Noogenezis folyamatos hatására az Anyag Gondolattá változik; ezért hát elkerülhetetlenül és paradox módon oda jutottam, hogy a Dolgok végleges Szilárdságát *végső fokú szerves Bonyolultsággal*

azonosítsam. Csakhogy a leginkább romlandó hogyan válhat végső Romolhatatlan-ná a szintézis hatására?... A probléma megoldását akkor nemigen láthattam, hiszen még nem ismertem „az Egyesülés biológiai törvényeit” és nem vettem észre az egyetemes Vonalgörbe jellegzetességeit. De abban már nem kételkedtem, hogy azt a boldogságot, melyet valamikor „a Vasban” kerestem, csakis a Szellemben találhatom meg.

S csakugyan: szinte biztosságom megszilárdítására máris két hatalmas élő Egység kezdett kibontakozni lelkem látóhatárán: az egész Föld távlatait átfogó egységek; éppen a szerkezeti kompozíció, s a szervesség végső fokán láthattam meg, miként jelenik meg a kozmikus Szövetanyag ölen „a bonyolódással létrejövő megszilárdulás” óriási ereje:

— az egyikben lassan-lassan csoportosulni kezdett és könnyen alkotott harmónikus egységet a terepen és a laboratóriumban szerzett sokféle biológiai tapasztalatom. Ez volt a Föld élő burka, a Bioszféra;

— a másiknak világos látását pedig nem kisebb valami teremtette meg szellememben, mint a Háború nagy megrázkódtatása. Ez a másik az egyesített Emberriség lett, a Nooszféra.

MÁSODIK RÉSZ

AZ EMBERI, vagy az ÖSSZPONTOSULÓ

Ma az Ember — vagy pontosabban mondva: az Emberi (2) — az a tengely, amelyre lelki világom egész épülete támaszkodik, ízületeivel egymásba illeszkedik, összefügg és mozog. De hogy nehézség nélkül s végérvényesen ezen a központi tengelyen szilárduljon meg, ahhoz még sok minden kellett.

Az imént mondtam, hogy a Fejlődés fogalmának megszületése révén a Szellem kapta meg a Világ változhatatlan és mindent átfogó lényegének kiváltságos méltóságát, mert számomra már az Ásványi és az Atomos helyébe lépett. De mert ezt a *Szellemet* homályosan fogtam fel, a fizikusok Energiájának valamiféle ellentétéként, ezért határozott szerkezet nélkül maradt, és persze sokáig ilyennek is tűnt (3). Két szívós, velem született előítélet térítette el tekintetemet, s ezért nem néztem szembe azzal az (egyébként elég világos!) ténnyel, s azért nem tettem magamévá, hogy ha a Világ csakugyan pszichés bensőségesüléssel alakuló szerves-dinamikus rendszer, akkor a Noogenezis a Testen át, az Emberré-válás útján dolgozik.

Amikor a Természethez fűző első kapcsolataimról beszéltem, említettem már azt az első okot, amely eltérítette figyelmemet: a szerves szubsztanciának általában — s még sajátosabban: az emberi testnek (4) — fizikai-kémiai állhatatlansága bizony továbbra is, és minden ellenkező értelmi meggyőződésem ellenére, elhomályosította a Szilárd Állandóság felé törő vágyamat.

Másrészt pedig — s ez egy újabb akadály volt — minél inkább növekedett és szilárdult gondolatvilágomban a Kozmikus vonzása és elsődleges fontossága, ellenhatásként annál inkább eltérített utamról és zavart az Emberi, mert az emberi fokon túlsúlyba jut „az egyéni”, „a járulékos”, „a mesterséges” ... Az, ami Sokféle az Emberben, nem fojtja-e el föltétlenül s nem szaggatja-e szét vésszesen az Egyetemest és a Teljest?... A fáktól *látjuk-e még* az erdőt? Vagy — még inkább: a fáktól *megmarad-e* az erdő?...

Azt hiszem, kissé elnagyolva, de *három* állomásra szűkíthetem azokat a fokokat, amelyeken egymás után át kellett jutnom harminc- és ötvenéves korom kö-

(2) Ezek a kifejezések ismét mutatják olthatatlan vágyamat, hogy amit szeretek, azt egyetemessé akarom tenni.

(3) Az „Ember” szó egészen 1935-ig nem szerepel abban a lerövidített Hitvallásomban, amelyet mottóként írtam a *Hogyan hiszek* c. írásom elé (bár mondanivalója kifejezetten az Emberi Jelenségre támaszkodik). Ma így mondanám: „Hiszem, hogy a Fejlődés a Szellem felé tart. Hiszem, hogy a Szellem — az **Emberben** — a Személyessel éri el teljességét”.

Csak egyetlen szóval több van itt, de ez elég ahhoz, hogy féltreérthetetlenül kijussunk a metafizikából, s történetibe, biológiába, planetárisba helyezkedjünk.

(4) Látom magamat, s még ma is szinte újra átélem, amint (lehettem öt-hatéves) ott álllok kandallónk mellett és „kis Jézus”-kultuszomra zuhanó döbbenettel nézem-nézem, mint ég szénné a hajtincsem, rossz szagot árasztva...

zött, hogy legyőzzem ezt a kétfajta belső akadályt, s végül teljesen tudatosítsam azt a rendkívüli kozmikus gazdagságot, amely az Emberi Jelenségben központosul:

— Az első állomás eljuttatott az emberi Planetáris fogalmához (vagyis hogy van Noogenezis és hogy milyenek a körvonalai);

— a második fokon határozottabban bontakozott ki az a kritikus átalakulás, amelynek a kozmikus Alapszövet a Reflexió fokán alá van vetve;

— a harmadik fok pedig annak felismeréséhez vezetett, hogy a pszicho-fizikai összpontosulással (vagy „Planetizációval”) a Nooszféra egyre sebesebben sodródik végső fokú emberi állapotok felé.

1. A Nooszféra valósága

Há nem tévedek, csak 1927 táján, az Emberről írt egyik tanulmányomban (5), vagyis első kínai utam után szántam rá magamat, hogy — *Suess „Bioszféra”* kifejezésének mintájára — első ízben beszéljek *Nooszféráról*. A Föld gondolkodó burkát jelöltem vele. Viszont, ha ez a szó csak ebben az aránylag kései időpontban jelenik is meg írásaiban, a Nooszféra meglátása már tíz évvel előbb ott csírázott eszemben, amikor azokkal a hatalmas embertömegekkel érintkeztek, melyek Ysértől Verdunig farkasszemet néztek egymással a franciaországi lövészárkokban. A „Front” atmoszférája...

Biztos, hogy végleg azért szűnt meg számomra minden szakadék (ha nem is minden különbség) „fizikai” és „erkölcsi”, „természetes” és „mesterséges” között, mert „Ember-Milliókba” merültem: hónapok és hónapok során járt át pszichés hőmérsékletük és belső energiájuk. Köztük éltem, velük voltam; mindig ott jártam, ahol legsűrűbb volt a tömegük, legmagasabb a feszültségük. Az Ember-Milliók így lettek számomra valóságos, tehát biológiai nagyságrendű, akárcsak egy óriási fehérje-molekula. Később meglepődve tapasztaltam, hogy a velem vitázók közül sokan teljesen képtelenek meglátni, hogy az emberi egyednek — éppen mert *korpuszkuláris nagyságrendű*, — akárcsak minden más korpuszkuláris fajtanak e Világon, föltétlenül a nála magasabb pszichés csoportosulásokba és kapcsolatokba *kell* kötődnie; és hogy ezeket a csoportokat — *mint csoportokat* — közvetlenül semmiképp sem ragadhatjuk meg (éppen mert $n+1$ nagyságrendűek (6); viszont sok jelszó pontosan ismerhetjük létezésüket és hatásaikat. Az észlelésnek ez az aránylag még ritka (7) ajándéka vagy képessége, amely — anélkül, hogy közvetlenül látná — észreveszi a kollektív nagyságrendek létezését vagy szerveségét, — ismétlem: kétségtelenül háborús tapasztalatok során tudatosodott, s új érzékké fejlődött bennem. (8)

(5) Ez volt első tanulmányom az Emberi Jelenségről. *Édouard Le Roy* volt szíves sokszor felhasználni a Collège de France-on, abban az előadás-sorozatban, melynek címe volt: *Az idealista követelmény és a fejlődés-elmélet*. Le Roy így fedezte tekintélyével a „Nooszféra” kifejezést, amelyet azóta közismerten elfogadtak.

(6) A sejt nagyságrendi fokán már nem vehető észre a Többsejtű; az atom fokán a molekula...

(7) Meggyőződése, hogy ez a képesség (akárcsak a kozmikus érzék s vele egyidőben) mégis gyorsan általános lesz a jövődő nemzedékekben.

(8) Ennek az érzéknek a megjelenését világosan jelzi az egyik, kicsit szertelen fantáziájú frásom, amely 1917 táján készült a lövészárkokban, s amelynek ezt a címet adtam: „A Nagy Monász”; a szögesdrótok között telihold kel föl, a gondolkodó Föld szimbolikus képe... Ennek az új érzéknek nyoma még világosabban látszik abban az utolsó bekezdésben, melyet „A Front nosztalgijája” (Visszavágyom a Frontra) c. írásomból a kiadók töröltek (*Études*, 1917. november 20.) s melyet itt közlök:

„...Már teljesen éj borult Chemin-des-Dames-ra. Felálltam, hogy a front mögé menjek, szállásomra. De amint visszanéztem, hogy még egyszer lássam a szent Frontvonalat, az arcvonala meleg és élő csíkját, egy félbemaradt intuíció fényénél láttam, hogy valami fenséges, magasrendű Valósággá alakul át. Éreztem, szinte láttam, amint nagy egységgé fonódik. De az enyémmel tökéletesebb szellem kellett volna ahhoz, hogy ezt át tudja fogni és képes legyen megérteni. S akkor azokra az elképesztő kataklizmákra gondoltam, melyeknek valaha csak az állatok voltak szemtanúi. És akkor úgy tűnt, hogy a lassan alakuló Valami előtt én olyan állathoz hasonlítok, amelynek lelke öntudatra ébred s összefüggő valóságok csoportjait észleli, de nem képes megérteni, hogy minnek kapcsa tartja őket össze.”

S amint megkaptam ezt az újabb érzéket, a szó szoros értelmében új Világ-mindenség született számomra: a nagy Tömegek Világa mellett (vagy fölötté) a nagy Komplexek Világa. (Majd beszélek még erről is.) Régebben az lett volna első ösztönös gondolatom, hogy a Földben elsősorban a legközpontibbat, a leg-súlyosabbat keressem, mondjuk például a „Bariszférát”, a legbensőbb réteget... Most viszont (mert szüntelenül a Szilárdság és a Romolhatatlanság alapvető igénye „polarizált”), figyelmem és érdeklődésem lassan fölfelé irányult: a Bolygó igen egyszerű központi magjáról a kívülebb eső rétegek felé, amelyek ugyan nevetségesen vékonyak, de óriási mértékben aktívak és bonyolultak. Már nemcsak nem éreztem semmi nehézséget, amikor szinte intuícióval láttam meg annak az élő hártának szerves egységét, amely filmként terül a minket hátán hordó égitest világos felszínére; de az érzékeny protoplazma-réteg körül — sajátos ragyogó fényövként — lassan megláttam egy utolsó burkot, amely már nemcsak tudatos, de öntudatosan gondolkodó réteg. S látom, amint rajta szüntelenül, egyre fényesebben és szilárdabban központosul a Föld lényege, vagy helyesebben mondva: a Lelke.

(Folytatjuk)

HEGYI BÉLA

TECHNIKA, TUDOMÁNY, MŰVELTSÉG

Az emberiség planetáris egységesülésének feltételeiről

Az emberiség kollektív aggodalma, szinte atavisztikus félelme, amit régmúlt időkben a természeti csapások és a létfenntartási gondok váltottak ki, mai világunkban átadta helyét egy mindennél nyomasztóbb katasztrófa-érzetnek, a háborútól való rettegésnek, öltsenek azok lokális vagy kontinensekre kiterjedő formát. Az eltelt harminc év alatt a Föld sok területén lobbantak föl helyi háborúk és konzerválódtak konfliktusok, amik mind magukban rejtették egy világégés lehetőségét és állandó fenyegetettséget jelentettek a népek, s nemzetek számára. Korunkban az ún. „egzisztenciális félelem” már nem azt a hétköznapi bizonytalanságot, elemi kétséget fejezi ki elsősorban, amit az ember anyagi vagy szociális válságai közt átél, hanem sokkal egyetemesebb és mélyebb értelemben azt a biológiai és kozmikus szorongást deríti föl, amely — mint Teilhard jelzi — „meglephet minden — elég bölcs vagy elég oktalan embert, aki meghatározni és felmérni próbálja az őt körülvevő Világ mélységeit”, veszélyeit és reánk leselkedő katalizmait.

Az élet jövőjét, a háború és a béke perspektíváit az emberiség józan többsége úgy ítéli meg, hogy csakis az evolúció egyetemes — a Föld valamennyi országát érintő, az államok együtt-haladását, kölcsönös kiegészülésre törekvését elfogadó — szemléletmódja, a fejlődés általános — a tudomány, technika és műveltség stb. köreire egyaránt vonatkozó — és dinamikus — erőteljes, nem lassuló, mindig fokozatosan emelkedő — volta mentheti meg a XX. századot a pusztításoktól, szabadíthatja meg félelmeitől s a testi-lelki nyomorúságtól egyszer s mindenkorra. Napjainkban történelmi szükségszerűséggé vált a nemzetközi feszültségek oldása, a vészterhes ellenségeskedések közömbösítése és a harci cselekmények preventív megakadályozása. „A régi politika elve az ellenségeség állapota és a háború perpektívája volt — írja Karl Jaspers a nyugati világ felelősségét taglaló könyvében —; az új politika elve a becsületes, józan együttélés és a béke perspektívája.” A planetáris béke teremtheti meg az emberiség előtt tornyosuló problémák felszámolásának lehetőségét, a Világmindenség pszichológiai biztonságosságát a lakosság számára és a világnak mint az emberi összesség otthonának komfortos berendezését. A kapcsolatok sokféleségét létrehozó és a segítség korszerű formáit megkülönböztetés nélkül nyújtó államközi szerződések és internacionális

vállalások, melyek az államoknak önmaguk javára való gondoskodását összekapcsolják a más nemzetek sorsával törődéssel és az emberiségre figyelés felelős ügyeletével, azt eredményezhetik, hogy mindinkább az egyesülés erői kerekednek felül, a világ egységesedik, földrészek és népek mindjobban egymásra találhatnak. Ez a folyamat történelmileg annak előfeltétele lehet, amikor a nemzetek egy magasabb egységbe olvadnak össze. „A háborúnak csak egy olyan jogi világrendben lesz örökre vége — véli Jaspers —, ahol egyetlen állam sem rendelkezik abszolút szuverenitással, amely csak az emberiség egészének sajátja.”

A tartós béke kora azonban nem jelentheti pusztán a háború vagy a szervezett erőszak hiányát; magában foglalja a társadalmi igazságosság planetáris érvényesítését és az egyik nemzet másik által történő bármilyen kizsákmányolásának megszüntetését is, az egyenlő jogokat és kötelességeket biztosító, közmegegyezésen alapuló világstratégiát. Azt a lenini gondolatot is tartalmazza tehát, hogy „a nemzetek elkerülhetetlen egybeolvadásához valamennyi nemzet teljes felszabadításával” juthat el az emberiség. Korunknak ez a „reális utópiája” azért válhatott egyre közelebbi és elérhető céljá, mert az emberiség ma már birtokában van azoknak a hatalmas technikai és tudományos eszközöknek, azoknak a szellemi energiáknak, amelyek segítségével az emberiség végleg kidolgozhatja és megvalósíthatja békestruktúráját. Vagyis beköszönhet „az a boldog kor — a Populorum Progressio jóslata szerint —, amikor a népek kapcsolatát már kölcsönös megbecsülés és barátság jellemzi; amikor közösen szolgálják egymás segítésének ügyét, egyetértésben dolgoznak az együttes haladásért, és ebben az egyes népek lelkiismeretesen vállalják a nekik jutó kötelességeket és terheket”.

(A *TECHNIKA SZEREPE*) A technika olyan dolgok összességét jelöli, melyet az ember hoz létre és használ föl, az ember változtatja és tökéletesíti, tudatosan alkalmazva az anyagi javak termelésének folyamatában. A nagyleptékű technikai haladás: az anyagi-műszaki bázis fejlesztése, a komplex gépesítés és automatizálás, az új nyersanyag-források feltárása lehetővé teszi a nehéz fizikai munka felszámolását, a tömegek szociális és szellemi igényeinek gazdagabb kielégítését, a szabad idő növelését, melyet az egyén a közügyekben való tájékozódásra, szakmai továbbképzésre és művelődésre fordíthat. Módosul a munka jellege, az alkotás öröme itt már közvetve nyilvánul meg, mert minden rutinmunkát átvesz az elektromos automata, az ember feladata csupán az önszabályozás ellenőrzése lesz, a társadalom termelő tevékenységének tervezése és programozása. Fokozatosan eltűnik a fizikai és a szellemi munka közti különbség, ezáltal változás következik be a társadalom osztálytagozódásában is: a dolgozó osztályok felemelkednek az intellektuális szintre, „értelmiségivé” válnak.

A munkaeszközök automatizálásának következményeként a termelési folyamat szorosan összekapcsolódik a technikai folyamattal, az energia forradalmasítása pedig — az atomenergia gazdaságossá tétele és békés célokra való felhasználása a termelésben — hosszú távra biztosítja a szükséges hajtó- és szolgáltató erőket (a becslések szerint 50.000 évre elegendő a Föld uránium és tórium készlete). A munka tárgyának forradalmasítása — a természetes anyagok helyett műanyagok megmunkálása — olcsó előállítási és kereskedelmi árak mellett a választék kimeríthetetlen bőségét teremti meg. Mindez odáig vezet, hogy a technika egyre inkább behatol a tudományba, és a tudomány összeolvad a technikával.

Mivel egyedül az ember rendelkezik az eszközök készítésének képességével, olyan eszközöket vesz használatba, amelyek a természetben nem léteznek, meg kell tanulnia bánni velük és el kell sajátítania egy új civilizációs magatartásformát. A mesterséges, speciálisan megalkotott tárgyi világ megköveteli az ember másfajta, értőbb és szakavatottabb alkalmazkodását. A természethez fűződő kontaktusa egyre szűkül, egyre kevesebb lehetősége nyílik a természet tárgyaihoz történő közvetlen alkalmazkodásra, mert a technika helyettesíteni fogja, a természethez való súrlódásmentes „illeszkedését” elvégzik a kibernetikus gépek és szerkezetek. Azáltal, hogy az emberben mindjobban kifejlődik a környezetéhez való tudományos alkalmazkodás képessége, a külső természet megváltoztatásának feladatát a belső —

egyedi és közösségi — természet megváltoztatásának feladata váltja föl. A termelőerők személyi oldalának átfarmálódása révén olyan iparág fejlődhet ki, amely nemcsak az anyagi termelés funkcióját látja el, hanem ugyancsak magas hatásokkal képes önmagára is reflektálni, azaz a teleautomatikus termelési rendszert vezérlő ember képességeit fejleszteni és belső világát gyarapítani. Miután az ember a technika hatalmával úrrá lesz a természetben, közel jár ahhoz, hogy uralmát saját maga fölött is megvalósítsa, belső természetét megneemesítse és kriszto-humanizálja.

(A TUDOMÁNY SZEREPE) A tudomány a társadalmi termelés meghatározott szintjén jött létre; a munka termelékenységének növekedése folytán teremtmődtek meg a tudománnyal való aktív és rendszeres foglalkozás feltételei. A termelés és a tudomány kapcsolatának szükségessége abból adódott, hogy a természet tárgyait felhasználva és megmunkálva, az embernek mélyebben és részletesebben kellett megismernie azokat, hogy a maga számára hasznosítani, átalakítani tudja és a meglévők mellé újakat fedezzen föl. A műszaki és a természettudományok így szorosabban kötődnek a természet és a termelés fázisaihoz.

A tudomány megszületésétől a gépi nagyipar kialakulásáig az ember főképpen empirikus tapasztalatait gyümölcsoztette az anyagi javak termelésében. A gépi nagyipar kialakulásától kezdve a termelés automatizálásáig terjedő szakaszban már nem elegendő az empirikus tapasztalat, szükségszerűségként merül föl a tudományos ismeretek szüntelenül bővülő körének céltudatos alkalmazása. A teljesen automatizált termelésben a tudomány közvetlen termelőerővé válik, s a technika és a tudomány mint a termelés folyamatának két oldala mutatkozik meg, mely egymással paralel kölcsönhatásban áll. A tudomány át- meg átszövi a termelés folyamatát, és fordítva, a technika mind hatékonyabban épül be a tudományba. Újabb tudományos ismeretek szerzése elképzelhetetlen a technika közreműködése nélkül — gondoljunk csak a kozmosz meghódítására vagy a mikroorganizmusok világának feltérképezésére —, viszont a technika fejlesztése is lehetetlen a tudomány támogatása nélkül.

A tudományos-technikai forradalom kitágítja a világ határait, a tér felfogható végtelenné válik, az idő áttekinthető szerves tartammá alakul. A világ elemeinek olyan bensőséges kapcsolataira, a dolgok olyan összefüggéseire derül fény, hogy jelenlétüket csakis az egész, a rendszer együttes történetébe ágyazva lehet tisztázni. Az emberi tudatban kirajzolódik és megmozdul a Világmindenség, a lét újabb dimenziói és harmóniai tárulnak föl előtte, melyek végleg kijelölik az ember helyét és szerepét a Kozmoszon innen. Az ember olyannyira felnőtte válik, hogy „ellenállhatatlannul jut el oda — vallja Teilhard —, hogy saját kezébe vegye a Földön az Élet fejlődését, és mert éppen a Kutatómunka fejezi ki ezt az evolutív erőfeszítést immár reflexív fokon: ne csak létezzünk, de többé is váljunk; nemcsak fennmaradni akarunk, hanem visszafordíthatatlanul véglegesen élni”.

A tudomány tehát hatalmat ad az embernek ahhoz, hogy saját erejéből beteljesíthesse önmagát és felfedje rendeltetésének kollektív és személyes titkát. Elkerülhetetlen, hogy ennek hatására az ember meg ne érezze, hogy a Világ Haladásához, a végeláthatatlan Jövőhöz valamiféle vallás köti, hit a világ egyfajta evolutív meghosszabbodásában, s ez a hit valahol találkozik az evangéliumi teremtmő és üdvözítő Istenbe vetett hittel, amely többé-kevésbé már imádásra kész. „Krisztus Országa, amelynek építésére szenteljük magunkat — mondja Teilhard a keresztény értelmiség tennivalóiról —, csak olyan Földön szilárdulhat meg, amelyet a Technikának és a Gondolatnak minden eszközével emelünk emberségének legmagasabb fokára.”

(A MŰVELTSÉG RANGJA) „Mivel a jelen emberi és civilizációs életet a tudományos és technikai találmányok jellemzik — írja XXIII. János pápa a *Pacem in terris* enciklikában —, senki sem vehet részt valójában a közügyekben, hacsak nem jártas a tudományban, nem felkészült műszakilag és végül ha szakmájában nem képzett. De semmi esetre sem kell azt gondolni, hogy mindezek elegendők

ahhoz, hogy a mindennapi élet kapcsolatai emberibb formát kapjanak; szükséges, hogy mindenfajta emberi kapcsolat az igazságra támaszkodjék, az igazságosság szabályozza, erejét az emberek iránti kölcsönös szeretetétől kapja, a szabadság szelleme lengje át."

Mihelyt az ember megtanult — a technika és a tudomány közvetítésével — uralkodni a természet, a társadalom és önmaga felett, olyan minőségi változást él át, amely öntudatát, erkölcsét, magatartását alapvetően megreformálja s olyan etikai magaslatra juttatja el, ahonnan előre tekintve egyként fontos számára önmaga és a másik ember, ahonnan az emberiség érdekeit és embersége értékeit egyaránt belátja és kamatoztathatja. A lelkiismeret hangja lesz a törvénye, érvényesítésében már nem akadályozzák sem gazdasági, sem szociális vonatkozású problémái. A társadalmi jólét megteremti az ember ön- és közmegvalósításának összes feltételét, az ember túlléphet korlátain, s hozzákezdhet eddig illúzióknak hitt eszményei beteljesítéséhez. A társadalmat formáló ember újraformálja a társadalmat, végiggondolja és újragondolja a dolgokat, tevékenysége fő területévé a művelődés válik, a szellem és a lélek jobbításának programja. S miközben az általa újjáépített világ jegyei megjelennek rajta — mint világának terméke, mérnöke és tükröke —, a földgolyó felszínét fokozatosan humanizálja az emberi szellem és lélek évezredek álmainak megfelelően.*

Új embertípus jön létre, amely másképpen viselkedik: nemcsak tudomásul veszi felelőssége körének kitágulását, amely minden emberi lényt magában foglal, és nemcsak hogy legyőzi „idegenkedésének” még a maradványait is, amit valamikor fajok, vallások vagy nemzetiségek iránt érzett, hanem az az elszánt törekvés hatja át, hogy az emberi összességet a kultúra, a béke és az etika legmagasabb szintjére emelje — a maga módján „megszentelje” az életet. Új embertípus jön létre, amelynek erkölcsi szabályai, értékei végre azt tartalmazzák, amit az emberiség legjáva hosszú évezredek alatt az ember valódi és természetes vonásairól előrajzolt. Most visszanyeri igaz emberi mivoltát; rangját az adja meg, mennyire alapos és egyetemes a műveltsége, s hogy szellemi felkészültségét hogyan veti latba embertársi kötelességeinek gyakorlatában. Megújodnak a gondolatai, az eszményei is: szellemi kapcsolatba lépve az Univerzummal, a történet értelmének közelébe hatol. Miután megváltoztatta a világot és a megváltoztatott világot is megváltoztatja, az egész oszthatatlan résztvevőjeként — individualizmusától tökéletesen megszabadulva — már nem lesz elegendő önmagának, felül akarja múlni önmagát, egyetlen parancs ösztökéli csak: a Kozmoszt is meghaladni, az emberlét dimenzióit hátrahagyni — és egyesülni az Emberfelettiivel; a Világ beteljesítésével, egységesítésének végső határán elérni Istent.

(*REÁLIS MOZZANATOK*) „A világméretű nemzetközi együttműködés olyan intézményeket igényel — hangoztatja VI. Pál pápa a *Populorum Progressio*ban —, amelyek előkészítik, összehangolják és irányítják az együttműködést, míg csak be nem lehet majd vezetni az általánosan elfogadott jogrendet... Az a hivatásokat — mondtuk New Yorkban az Egyesült Nemzetek képviselőinek —, hogy ne csupán a népek egy töredékét, hanem az összes népeket testvérekké tegyék...”

A világ még a növekedés szakaszában van: az előzetes jövő megalkotására vállalkozik, olyan jövőbeli lét előzményeit valósítja meg a cselekvő egyén és közössége számára, melyet a fentiekben vázoltunk. Az ember még folyamat: felkészülőben találjuk, pontosabban tetteinek kivitelezésénél tart. A megalkotandó jövő meghatározásával foglalkozik, amit csak eleven nemzetközi összefogással tud termékeny praxissá alakítani. A II. Általános Püspöki Szinodus ezért hívja föl mindannyiunk figyelmét a következőkre:

„1. Ismerjük el, hogy nemzetközi rend csakis az ember elidegeníthetetlen jogain és méltóságán alapulhat...”

* Itt világosodik meg a fiatal Marx találó megjegyzése: „...meg fog mutatkozni, hogy a világ már régtől fogva rendelkezik valami olyan álmával, aminek csak tudatával kell rendelkeznie ahhoz, hogy tényleg rendelkezék vele.”

2. Fenn kell tartani az ENSZ-et, és törekedni kell arra, hogy minden ország a tagállama legyen. Fenn kell tartani minden nemzetközi szervezetet, mert csak ezek közvetítésével lehet egyszer eljutni olyan megegyezésre, amelyek képesek korlátozni a fegyverkezési versenyt, a fegyver-kereskedelmet, és előmozdítani a lefegyverzést. Csak ezeknek a nemzetközi szervezeteknek útján lehet békésen és törvényes módon megoldani viszályokat: nemzetközi bíróság és rendfenntartó alakulatok révén. Feltétlenül szükséges, hogy a nemzetközi viszályokat ne háborúval oldják meg, hanem emberhez méltó módon...

3... A gazdagabb nemzetek adják át évi jövedelmük bizonyos százalékát a fejlődő népeknek, állapítsanak meg igazságosabb árakat a nyersanyagokért, nyissák meg a gazdagabb népek kereskedelmi piacait... Így kell fokozatosan előkészíteni az egész világ gazdasági és társadalmi együttműködését és annak jövő távlatait...

4. A hatalom jelenleg kevesek kezében összpontosul, akik teljességgel rendelkeznek a gazdasági élet, a kutatás, a tőkeberuházás, a biztosítás felett. Ezt a centralizációt fokozatosan és intézményesen ellensúlyozni kell oly módon, hogy a fejlődő népek több rendelkezési jogot és több felelősséget kapjanak; a fejlődést érintő kérdéseknél pedig teljes egyenjogúság alapján vegyenek részt a nemzetközi szervezetekben..."

„A fejlődéshez való jog megvalósítása érdekében — állapítja meg végezetül a szinodus *Igazságosság a világban* című okmánya — szükséges, hogy a. ne gátolják a népeket sajátos kultúrájuk kibontakoztatásában, b. kölcsönös együttműködés útján minden nép váljék saját gazdasági-társadalmi fejlődésének kovászává, c. minden nép legyen az emberi társadalom tevékeny és felelős tagja, amely az emberiség közös érdekében minden más néppel válllvetve és egyenlő jogok alapján fáradozik.”

E javaslatok napjainkban mindjobban reális mozzanatokká formálódnak a világ térképén. Az értelem és a belátás kerekedik felül a félelmen és a bizalmatlanságon, az értelem mutatja meg magát a minket körülvevő világ építésében és egységesítésének tervében: a világ-hírközlés és világ-közlekedés óriási fejlődésében, az eddig mérhetetlen távolságok áthidalásában, az emberiség kulturális értékeinek nemzetközi közkinccsé válásában. A békés verseny, a tudományoknak és a technikának újabb és újabb eredményei hovatovább az emberi erkölcsöket is érinteni fogják; az általános műveltség pedig tömegméretekben olyan lelki kultúrát alakít ki, amely mindenkit megtanít a szépség élvezésére, az igazság hordozására, sorsunk kozmikus irányú kitágításának vállalására, amitől többé már nem idegen a hit.

Korunk reális mozzanatait jól látta XXIII. János pápa, aki a *Pacem in terris* enciklikájában így ír erről: „Ma a dolgok, tudományok és az emberek kapcsolata nagyon is megnőtt. Ennek okából túlságosan megnöttek a polgárok, családok, közbülső társaságok kölcsönös kapcsolatai is, amelyek különböző nemzetekhez tartoznak; gyakran tartanak a különböző államok vezetői egymás közt tanácskozásokat. Ugyanezen idő alatt az államok gazdasági ügyei mindinkább más államok gazdasági ügyeivel kerülnek kapcsolatba; a nemzetek gazdasági ténykedései egymás közt fokozatosan annyira összefonódnak, hogy az egyesek kapcsolataiból mintegy az egész föld gazdasági rendje alakul ki; végül bármilyen állam társadalmi előrehaladási rendje, biztonsága és nyugalma szükségszerűen összefügg a többivel.

Ezeket tudva, nyilvánvaló, hogy az egyes államok, elkülönülve a többitől, saját érdekeikről megfelelően gondoskodni, magukat, amint ez szükséges, fejleszteni egyáltalán nem tudják. Bármely államnak ugyanis a jóléte és fejlődése immár a többi jólétének és fejlődésének részben a következménye, részben az oka.”

A kérdés irodalmából: 1. Karl Jaspers: *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*. München, 1958. 2. Karl Jaspers: *Einführung in die Philosophie*. Zürich, 1950. 3. Teilhard de Chardin: *Mozgósfított energiák*, 1966. (Rezek R. ford.) 4. Teilhard de Chardin: *Tudomány és Krisztus*, 1972. (Rezek R. ford.)

EMLÉKEK MÓRICZ ZSIGMONDRÓL

Bizony az idő felgyült mögöttünk. Több mint harminc esztendő, hogy tova-ment; mégis közelebb. Mélységes kút. Belefér az arc. Kitartóan nézek bele. Meg-próbálok kiemelni.

Minden arc táj: hajnali, verőfényes, mint egy harmatos lucernaföld, vagy üdvözült baltacin-dűlő; déli, teltsugarú, akár a megtáruult, dúskepű búzatáblák: vagy alkonyi, mint az estéli csatamező. En még a telifényű délit láttam áthajlani estibe az alkony leselkedő, leereszkedő árnyaival, változásokkal.

„Csécsén egy utca folyik végig, mint Buda és Pest között a Duna... Az utcával párhuzamosan rohan a Tisza, füzes bokrok alatt, éppen a csécsi parton egy-re nagyobb szakadékokat vájva a szántóföldbe...” — így kezdi Móricz Zsigmond az *Életem regényét*. Leányfalun is egy utca folyik végig, s szeli ketté, mint Csécsét. Ez az utca most róla van elnevezve. Az utcával párhuzamosan rohan a Duna, füzes bokrok alatt, alig kódobásnyira az ötholdas Móricz-portától.

Itt ismertem meg 1937 őszén, itt engedett szívközelbe, itt adta barátsága tanújelét.

Két évvel volt hatvan alatt; én meg, alig fölözve öttel a húszat, nemrég Rómából hazatért háromkötetes poétaként, szintén ezen az őszön lettem Leányfalu papja. Pár hónapot még ennek előtte Eötvös falujában működven, izgalommal s nagy várakozással készültem a magyar próza legrangosabb, legkiválóbb mesterével való találkozásra. De a faluba lépve azonnal meg kellett éreznem azt a közönyt, idegenséget, sőt ennél is jóval többet, olyfajta gyűlöletet, amit Ady is megtapasztalt, mely Szaturnusz-gyűrűként lebegte körül az író házát. Aki hozzá ment, e gyűrűbe ütközött, mely tömény volt és áthatolhatatlan. De nemigen ment hozzá senki. Nem keresték föl, nem kellett nekik, már a neve is vörös posztó volt! Itt nem olvasták, nem is ismerték. De annál inkább az ellene kirohanó újságcikkeket, támadásokat, melyek ez időben egyre gyakoribbak lettek, amit nem lehet egy legyintéssel papírsárkányok Szent Györgyre-vicsorgásának minősíteni... Több volt ez. Érezte, tudta ő is, Móricz Virág is felemlégeti az *Apám regényében*.

Már a rendezkedés első napjaiban vizitelttem nála. Szíves érdeklődéssel fogadott, mintha régtől ismertük volna egymást. S mikor megtudta, hogy apám ozorai s anyám somogyi, akárcsak én, felvillanyozódott és somogyi körútjairól kezdett beszélni.

— Somogyország... ott beszélnek legszebben magyarul. Nemcsak a szókincsük más, de a szívük is bátrabb, világosabb fejű, kezdeményező fajta — állapította meg. Érződött, nem udvariasságból mondta. Később tudtam meg, milyen szálak fűzik Somogyhoz. Belemelegedtünk. Persze mindez nem fért el a szokásos elsővizit sablonidejébe. Egyre marasztalt is. Búcsúzáskor egy amerikai magyar újságot, a Clevelandban megjelenő *Szabadság* című napilap vasárnapi irodalmi mellékletét nyomta a kezembe (*Liberty Magazine Section*, 1936. febr. 6.) Teljes első lapját betöltőn piros-fekete ünnepi szedésben egy versem volt benne. Láttad? — kérdezte. — Idáig azt sem tudtam, hogy létezik, feleltem. Megszorította a kezemet. — Gratulálok. Szép vers. Takarosan szedték. Megérdemelted. (A lap a verset a Nemzeti Újságból ollózta ki.)

Látogatásomat hamarosan visszaadta s ebédre hívott meg. — Meg kell ismerne pár író, s jó ha azok is megismernek... — Bizonytalankodtam. Épp aznap lesz az espereskerület gyűlése fönt a Pilis csúcsán, Szentkereszten. Most kerültem ide, onnan nem hiányozhatok. — Ebédig vissza se érnék — köszöntem le. Ő nem engedett. — Próbáld meg valahogy, majd később kezdjük. Várunk rád... Sikerült kocsit szereznem. A magántaxisról kiderült, hogy nagy színházjáró, s lelkes tisztelője Simonyi Máriának. Úgy összeillenek — bizonygatta meggyőződéssel. Ez való az író úr mellé. Meghagytam hitében. Nem mondtam, hogy elváltak.

Az ebédnél magával szembe ültetett. Mellettem Nyíró, s a másik oldalon Németh László vagy Szabó Lőrinc ült. Elég sokan voltunk, mindenkre nem emlékszem. Teológus korát idézgette. A többiek, ki-ki a maga módján, szentenciáztak. — Nocsak, de istenesek lettünk! — csattant föl Szabó Lőrinc —, csak egy reverendásnak kell az asztalodhoz ülni... Még majd megtérít ez a fiatal költő — bökött a házigazda felé. Nevettünk. Fekete után Zsiga bácsi felkelt, s mögém kerülve, egyik kezét Nyíró, másikat az én vállamra téve, vidáman szólott: — Csak azt szeretném, ha ez a Sándor meg Jóska kálomista lenne. Nyíró valami alkufélét ajánlott. De én feléje fordulva csóváltattam fejem: — Előbb leszel te Zsiga bátyám pápista, ha már egyszer otthagytad a teológiát! — Kétszer — szögezte le. Eddig csak egy szemeszteréről tudtam, s hogy kimaradt. Most ő mesélte el, hogy később még egyszer beiratkozott a teológiára.

Ettől kezdve gyakran jöttünk össze. Hol én mentem hozzá, hol ő jött át. Szeretett édesanyámmal beszélgetni. — Vagy tán tíz éve nem hallottam ilyen szépen magyarul beszélni, mint édesanyádat... mondta. Ez megint Somogy dicsérete volt. Nála rendszerint a nagy diófa alatt ültünk, úgy szerette, mint egy élőlényt. Egyszer azt mondta, ezért a fáért vette meg az egész kertet.

Nekem ő kicsit Adyt jelentette. Sokat kérdezgettem, faggattam felőle. Szívesen beszélt róla. Az ő szemén, szíven át mássá nőtt, móríczivá terebélyesült. Főleg Ady vallásossága érdekelt. E beszélgetések alkalmával tűnt ki, mennyire kenyerre a biblia. Ki is hozott egy régi családi bibliát, s valami régi kiadású, 1780 körüli prédikációs-gyűjteményt vagy Pázmány kötetét. — Szívem a zsoldárokhöz húz — mondta. — Azokat szerettem fordítani. — Valóban jól sikerültek. Bensőség érződik rajtuk. (Tanút is idézek: épp e sorok írásakor látogatott meg dr. S. D. pannonhalmi bencés főiskolai tanár, irodalom-professzor, s ő mondta: oly ízeseknek, szépeknek tartja fordításait, hogy a 129-ik zsoldárt, a De profundist, ma is a móríczí fordításban imádkozza.)

Egy alkalommal Ady pápista-vonzalmáról („...pap akartam lenni Kalocsán”) esett szó. Én diákfogadkozásnak neveztem. Kijavított: éppen nem az. Mivel diákfejjel gondolta ki, s ilyenkor még romlatlan és nyílt a lélek, inkább lobbánás, hevülés volt az; valami misztikus utáni vágy, amit a kálvinizmusban nem talált, de odaát sejtett. Ha nem így lett volna, nem írta volna le, ahogy én ismerem, vagy később kihagyta volna kötetéből! Vallásos volt? — kérdeztem. — Hívó volt — válaszolta. — Imádkozni is tudott... (Hangosan belekezdtem a kedvencembe, a *Krisztus kereszi az erdőt* című versbe. Várt, míg befejezem. — Armit csinált, azt mindig őszintén csinálta — tette hozzá csendesesen.) Rengeteget szenvedett, ember még alig annyit. S aki szenved, az imádkozik vagy káromkodik. Mert e kettő egy helyről fakad, s csak közben válik ezzé vagy azzá. Mindkettő Isten fele út vagy kapaszkodik... Adynál még az is imádság, szoktam mondani, amit legnagyobb káromlásnak vélek...

Azt írtam, nekem ő valamiképp Adyt jelentette. S minden egyes róla való beszélgetés után, egyre többet ismertem meg Móríczból. Egyszer egy mai prédikációs könyvet kaptam tőle. Néhány beszéd margóján ceruzával írt megjegyzései. Ma is őrzöm.

Ez is arcához, lelke tájaihoz tartozik.

Évente két körmenetünk van, a feltámadási és az úrnap. Ilyenkor a szokásos útvonalon végigvonulva, teljesen megkerüljük a Mórícz-portát. Ő ilyenkor két helyt is, a kerítésre támaszkodva, nagy „sombroájában” nézte végig a processió vonulását. Hallgatag szemlélődéssel, szótlan, mint egy ázsiai szobor; el nem mozdult, míg a legutolsó sor is el nem vonult. Szalmakalap-koronája messze virított. Egy alkalommal azt mondta: — Csodálatos, mit tettél te ezzel a néppel! Milyen fegyvelmezetten tartják a hármassorokat, s hogy énekelnek, csak úgy zeng egész a Pilisig... Ősleányfalusi vagyok, de azelőtt sosem láttam, sose tapasztaltam ezt! — Nem én csináltam, Zsiga bátyám — háritottam el. — Tudod, az emberek szeretnek körmenetet járni, én csak biztatom őket. — De ő egyre csak dicsért. Ekkor

mondtam neki: — Zsiga bátyám, 'ha igazán meglep, s tetszik neked a mi processiónk, tégy meg egyet: vedd le a kalapod legalább, míg a baldachin alatt a Szentség elvonul, tudod, mi hiszünk Benne...

Nem kellett még egyszer kérnem. Ettől kezdve ott állt, kalap nélkül.

Kitüntetett vele, hogy minden akkor megjelent új kötetéből megajándékozott egy-egy dedikált példánnyal. Örömmel vittem át neki én is a Cserépfalvinál megjelent *Pók a tükrön* című kötetemet, címlapján Buday György fametszetével, akivel Rómában voltam együtt, ő mint ösztöndíjas grafikus. Barátságunk emlékére küldötte meg már Londonból, ahol letelepedett. — Na nézd, Cserépfalvi! — nézegette mosolyogva, s József Attiláról kezdett beszélni, hogy milyen körülményes volt első találkozásuk. Csendesen, eltűnődve emlékezett. Én is elmondtam, amit Cserépfalvi Imrétől hallottam róla, mikor megkaptam tőle a *Nagyon fáj-t*. — Legszomorúbb könyvem ez — mondta érzékenyen. Hogy miért? Egyik délelőtt Attila a szokottnál elcsigázottabban, harapós, ideges állapotban állított be hozzám. — Mi van veled? — ijedtem meg — Régen ettem — felelte. — Sosem felejttem el a szemét. Szó nélkül a fiókomba nyúltam, s kétszáz pengőt adtam át neki. Rám nézett. — A könyvedért — habogtam... — Ilyen sokat eladtál? — Igen — pirultam el, rossz színész vagyok... — Ez lehetetlen. Ezt nem hiszem el! — fakadt ki. Zsebre vágta, s eltűnt. Felrohant a Mária Valéria utcai raktárba Valihoz, aki szörnyen rátámadt, mielőtt bármit mondott vagy szólt volna: — Miért ír maga ilyen vadakat!? Itt az összes könyve. Egyetlen egyet sem adtunk el belőle! — Visszarohant hozzám, arcomba vágta a pénzt: Csapd be az öregapádat! S otthagyt. Utána szaladtam, de már nem értem el...

Röviddel ezután új könyvét, az *Életem regényét* hozta át: „P. S.-nak, kinek Élete regénye e percben kezdődik. Szerető szívvel öreg barátja M. Zs.” Valóban a regény is, de más is elkezdődött. Hamarosan Rómában voltam, ahonnan a Magyar Rádió felkérésére XII. Pius pápa megválasztását közvetítettem. S a regény máris drámába csapott. A történelem szívdobogása felgyorsult, aritmiássá vált, a dolgok kezdtek a szabadesés és a súlytalanság állapotába kerülni — kitört a második világháború.

E ködös reggelek egyikén jött el hozzám Árvi Jerventaussal. — Elhoztam hozzád a finnek legnagyobb élő íróját, ki a mi szabadságharcunkat is megénekelte, hogy egy gyökeréig magyar, fiatal költőt mutassak neki. — Én ugyan rögtön pár nevet mondtam, akikhez inkább vihette volna, de Zsiga bácsi azzal tromfolt le: Jó, jó, de azok nem fiatalok. Hamar összebarátkoztunk. Árvi bácsi jó hatvanas, törekeny termetű s arcú ember volt, folyékonyan olvasta és törve beszélt nyelvünket. Ahol megakadtunk, németre váltottuk a szót. — Ismeri verseim — kezdte, mert házigazdájánál egész éjjel olvasta őket. S meglepi az az ősi, szilaj — etwas heidnisch — pogány hang, lázadásszerűség, ami lépten-nyomon előtör belőlük. — Hogy bírod ezt reverendába szorítani? — kérdezte. — Megszorítom a cingulust! — vágtam rá tréfálkozva. Nevettek. — Nagyon jelelgetes vonás ez verseidben s ennyire egyetlen magyar poétánál sem tapasztaltam. Honnan van ez benned? — Hát tudod Árvi bácsi — mondtam —, somogyi vagyok. Népi gyökér. Valamelyik ősom sámán vagy igric lehetett. S az is biztos, hogy nem Vajk, nem István úr, hanem a felnégyelt horka, Koppány ágából származom. — Zsiga bácsi mindvégig szótlan figyelte faggatózásait, beszélgetésünket. — Nem gátol ez hivatásodban? — kérdezte vendégem. Nekem őszintén válaszolhatsz, én is pap vagyok, evangélikus. — Nem zavar — válaszoltam. — Tudod, én minden nap úgy misézem, hogy az aranypatánára az ostya mellé odateszem a szívemet is, s azt mondom: Uram, ne feledd, mi Érted Ázsiát tagadtunk...

Az eddig hallgató táltosunk, Móricz fölállt s szótlan átölelt. Könnyei végigfolytak arcomon. A vendégé is.

A háborús esztendők egyre súlyosodtak. Elindultak a zsúfolt katonavonatok kiszemelt és kezdő halottakkal. *Abyssus abyssum invocat*... Keze a látszat-élőkre is ránehezült.

Neki mind szisztematikusabb támadásokban lett része. Ormánsági útja is felzaklatta. E témával foglalkozó cikkét alig közölték; hallgatagga vált, panaszkodott. Hol lehet még kimondani az igazat? Tán a parlamentben. Engem is oda bízott. Fényképét is így dedikálta: „P. S. kedves poéta-politikusomnak, szeretettel M. Zs.” Egyre sűrűlő egzisztenciális gondok gyötörték. Igen le is fogyott. Ráadásul lapja, a Pesti Napló is felmondott... Mintha az lett volna a végzés felőle: *existere utinam tacere*; legyen, de hallgasson! Az Athenaeum is éh-kosztra fogta.

Megkezdődött a dózsai élvepörköltetés...

A mennyezetig érő, falait sűrűn beborító sokezer kötetes könyvespolcai alatt ültünk. Ő szokásosan kényelmetlen kis karosszékén. Ezt kedvelte. Az *Erdély* harmadik kötetét, a *Nap árnyékát* írta. S egyik nap elővette a Dózsa regényét.

— Úgy érzem, most csinállok belőle valamit. Oly régóta írom...

Bevallása szerint körülbelül harminc éve kezdte el. De mindig másfelé szántott a tolla, abbamaradt. Most is. Milyen Dózst hordott magában? Nem beszélt róla. Kár. Készülő írásairól sosem beszélt. De ahogy az ország dolgait, az eseményeket lefestette, lemérhetően érződött a fokozódó magasfeszültség, amiben élt.

Decemberben laptulajdonos és főszerkesztő lett. Kelet Népe — de sokszor, sokféleképp izlelgette a lap címét. — Csináltam én már a Nyugatot is. S ennek jelentése s jelentősége van. S fontos, igen fontos feladata.

Nem maradt egyedül. A gondokból azonban bőven kijutott. De öröm is érte, a *Magvető* című remek irodalmi tükör, a magyar irodalom élő könyve és az *Árvácska* megjelenése. De szépen dedikálta őket! Mondtam is neki, így csak Ady tudott dedikálni. Mosolygott. Mostanában még többet gondolt hajdani harcostársára, kinek nevét két halott fia viseli, immáron odaát... Erdélyt járta, mohó lélekkel, mint kibőjtölt örömet. Két cikket kért ez idő tájt lapjába. Ozorát: írd meg így, ahogy elmondtad most, míg beszélgettünk! és a népi fölemelkedésről, a középosztály és a parasztság problémájáról történt vitatkozásunkat. Különösen ez utóbbihoz ragaszkodott. Levele is maradt róla. Mint főszerkesztő is krózus tudott lenni, két kézzel mérni. Negyvenkettő májusában egyszerre közölte *Kel a Nap* című rapszódiáját — két teljes oldalt kitévő, harminchat nyolcsoros versszak —, s még sajátabb, hökkentőbb hangszerelésű az ugyane számban rólam írt kritikája.

Más helyt számoltam be róla (Kortárs, 1972 szeptember), hogy tudott lehajolni, biztatni, tanárosság nélkül tanítani; se korát, se tekintélyét nem éreztetve. Pedig sem elnéző, sem részrehajló nem volt; kegyetlen életben élt, inkább efelé hajlott. Szíve most, hogy Dózsa abbamaradt, Rózsa Sándorban dobogott. De maradt azért neki magának is annyi belőle, hogy bírja, állja az egyre jobban gyürkőző harcot, írjon, szervezzen, szerkesszen, írókkal tárgyaljon. Nem tudom, érzékeny reagálását vagy rugalmasságát kell-e jobban bámulnunk. Ez időben mind többet volt kint Mórícz Miklós, ki a lap műszaki vonatkozásaiban segített neki. Emlékszem a heurékás öröme, mikor megszületett s még bölcsőben ringott a terv, majd elhatározás, hogy könyvvel tör be a Nemzetközi Vásárra. Készült rá, izgult, tervezett. Ki is ment, fáradtan, elcsigázva, megviselten, mint aki hosszú utat tett meg, mérhetetlen távolokból érkezik, s nem gyümölcsöt, babot vagy egyéb kereskedelmi terméket, hanem irodalmat árusít, fillérekért, hogy mindenki, a szegény is, hozzájusson. Ott állt az agorán a sátor, ahol szellemet kínáltak, osztogattak. Át tudták törni a közönyt?

Belefordultunk 1942 szeptemberébe.

S a szeptemberrel együtt nemcsak az ősz, eljött a láthatatlan is, a szélütés, mely leterítette, de nem tudta megölni. Éjjel döntötte föl, mint egy oszlopot. Két napig hánykolódott. S akkor jött a mentőautó. Szólni már nem tudott, de feszült, csikorogott, öklét összeszorítva, ellenállt — nem akarta itthagyni rajongott Leányfaluját, pedig Pestet is szerette.

Akkor halt meg, mikor szépséges Budapestjére az első bomba hullt.

Élt hatvanhárom évet időben: a többit bennünk, szívünkben.

SZENTKUTHY MIKLÓS AZ ORPHEUS TÜKRÉBEN

Melyik az a pillanat, amikor a művészetek iránt érdeklődő ifjúból író lesz? Az alkotáslelektan egyik izgalmas fejezete volna ennek elemzése. Szentkuthy Miklós, egy később kelt vallomásában, így idézi vissza ezt a földlökésszerű perct: „Tizenhárom-tizennégy éves gimnazista lehettem, mikor az Attila utca végén lévő elemi iskolámmal szemben volt Ádám bácsi kis papír- és könyvesboltja, akkor persze ez számomra gazdagabbnak tűnt, mint a British Museum könyvtára. Itt pillantottam meg Babits Recitativját, második kiadás (Táltos), 1920. Amit most futólag feljegyzek, áll szigorúan későbbi élményeimre is: a.) irtózatosszerű, magamból kivetkőztető benyomások, amelyek máig a prousti szabályzat szerint funkcionálnak emlékezetemben, — b.) szörnyű konfliktus egyéni hajlamom és a szülők stb., környezet közt...”

Valóban démoni pillanat lehetett. A tizennégy éves fiú belekóstolhatott abba, amit akkor modern irodalomnak neveztek. S mindjárt egy olyan teljes, andalító és felzaklató kortyot ihatott belőle, mint Babits Recitativ-ja, melynek bevezető verséből az irodalmi összetartozás büszke öntudatát is kihallhatta:

*Kik messze tőlem együtt énekeltek —
Ó, boldog verseny, bátor, büszke, boldog
költők, kik együtt, értőknek daloltok,
egy fa levélt mind, testvéri lelkek!*

(Új könyvekre)

Neki elhíhetjük, hogy ez volt az elhatározó perc. Annál is inkább, mert *Az egyetlen metafora felé* egyik önvallomásszerű fejtegetésében arról ír, milyen kevés könyv érdekli valójában, mily csekély azoknak a műveknek a száma, melyek *élményt* adnak. S e kevés élményszerű találkozás során szinte kivétel nélkül lírikusokkal találkozott. Babitscsal, majd Kosztolányi *Idegen költők*-jével, mely a világirodalom messzi áramait hozta tapintható közelségbe hozzá, a *Romlás virágai*-val, mely „végzetesen felforgató” hatást tett rá. Baudelaire — Szentkuthy szerint — „a *Nyugatot* felszabadító dogmatikakönyve” volt. Verseiben érezte meg Babits „az értelem borzalmas csáberejét”, Szabó Lőrinc „a sátáni káromlás és átkozódás ördögi sötéttségét”, Tóth Árpád pedig „a spleenes lélekárnyalatok és rafinált szócspikézetek dekadens flóráját”. Valószínű azonban, hogy mindezt elsősorban Szentkuthy számára jelentette a Baudelaire-ral való ismerkedés, ő forgatta úgy Baudelaire verseit, mint annak a példáját, hogy a világot az ellentétek és a *totalitásra* való törekvés sugárzásában kell megfogni és ábrázolni.

S ugyanezt a sokarcú megközelítési módot tanulta meg — mint írja — Babits esszéiből is. „...itt is még feketén virágzó belső világnézeti harcaimban volt ijesztő és segítő: egy ember *egy* könyvben egyszerre élvezhette Szent Ágostont és Bergsont. Az ő hatására vettem meg egy nagy (kvázi) összes Ágostont és az összes (nem kvázi) Bergsont.”

És mi sem jellemzőbb Szentkuthy Miklós csapongó, szerteágazó érdeklődésére, mint hogy e két mester hová juttatta el: „*Ágoston*-kommentárjaimat megírtam és meghirdettem *Orpheusom* előfizetési felhívásában (hommage à Babits), Bergson: Prousthoz és (furcsa? nem furcsa?) Gabriel Marcel keresztény egzisztencializmusának megismeréséig nyújtott csápjait”.

S talán olvasmányaival egyenértékű hatást gyakorolt rá 1925-ös római útja, mely megint gazdagabbá tette egy „prousti” emlékek: egy ottani könyvesboltban *Nyugat*-ok is heverték, s az egyik számot, egy kiadatlan Jókai-kézirattal s Ignótus kommentárjaival, később viszontlátta Somlyó György *Füst Milánról* írt könyvének illusztrációi között.

Szinte kibogozhatatlanul kusza hatások összessége, életre szóló barátságok szövedéke a fiatal Szentkuthy irodalmi ízlésének és érdeklődésének meghatározói. A *Napkelet* asztalánál — egyszer érdemes lenne alaposan utánanézni, kik is ültek ennél az asztalnál, s talán kiderülne, hogy a *Napkelet*-nek is megvolt a maga aranykora — itt ismerkedett meg Szerb Antallal és Halász Gáborral, akiknek talán elsőül számolt be, hogyan dolgozik első művén, az 1934-ben megjelent *Prae*-n.

A már említett források mellett megint egy démoni pillanat: 1930-ban a *Nyugat*-ba ráakadt Vaszary János rajzára, az *Opiumszívó nő*-re: „szecesszió, szürrealiz-

mus, absztrakció stb. a képzőművészetben — itt nyitotta ki váltakozva rugdosott vagy koszorúzott Pandóra-szelencéjét”, azt a szelencét, melyet ő még nagyobbra nyitott a *Prae*-ben, melyre Vaszarynak az izmusokat a bűvész könnyedségével elegyítő stílusa éppúgy hatott, mint Babits *Amor sanctus* és *Eratója*: „szexuális művészet és középkori trubadúr-filozófia kapcsolata — ellentéte” tehát mindaz, ami az *Orpheus*-ban teljesedik ki.

A *Prae* íróját és magát a művet Németh László fedezte fel mohó izgalommal, s még megjelenése előtt méltatást írt róla a *Tanú*-ban. „Ő magától értetődően művelt és úgy európai — írta —, hogy nem emlegeti Európát, vagy ha véletlenül emlegeti, nem kell görcsösen a pusztára gondolnia... Nem apostola a játékaiknak, a szellem nagy látványosságai előtt nem csodálkozik, ha idekerült. Nem ébresztő, nem írástudó, nem tanú. Kellemesen személytelen író, a szellemi magatartás nálunk szokatlan eleganciájával. Huszonnégy éves, s idegen könyvek között nőtt fel, és természetesen tartja, hogy azzal foglalkozzék, amivel a világon a legértelmesebb emberek. „A lelkesedő és elutasító kritikák szinte kivétel nélkül visszhangozták Németh Lászlónak azt a gondolatát, hogy a fiatal íróra elsősorban az „idegen könyvek” hatottak, hogy műve — mely Szerb Antal szerint a magyar kultúra jelentős pillanata, Halász Gábor szerint pedig „kísérteties támadás a magyar realista regény ellen” — a regény válságának egyik érdekes, jelentős terméke. Babits úgy emlegette, mint a magyar *Ulysses*-t, elborzadva forgatta a bekezdések nélkül nyomtatott „kásahegyet”, s úgy érezte, bárhol üti is fel, minden oldalon hét-nyolc Proust-könyvre való anyag van összehalmazva. Halász Gábor inkább a Proust *utáni* korban sorolta a *Prae*-t. Ebben a korszakban „öncélú lett az újságokkal kísérletezés”. Az „új regény” legfőbb hibájának azt tartotta, hogy a módszer hatalmasodott el, s bűvészmutatvánnyá vált Joyce-nál, „nehézkességgé Italo Svevonál, vagy megújulást tettető régi irodalmi játékká, mint Gide-nél és egyes angoloknál, kezdte kitűrni a regényből mindazt, amit eddig szerves alkotórészének éreztünk, időt, jellemet, meseszöveget”.

De hasonlít-e valóban mindezekre a ma már szinte teljesen befogadott irodalmi nagyságokra Szentkuthy Miklós hatalmas regénye (ha egyáltalán illik rá ez a hagyományos műfaji kategória? Mi köti a *Prae*-t a sokat emlegetett *Ulysses*-hez, mely mélyen belegyökérik az angol hagyományokba? Szentkuthy regénye ezzel szemben — hogy újra Németh Lászlót idézzük — magától értetődő természetességgel beszél az európai nyelvet. S hol érezhetni a mű csapongó eszmefuttatásaiban bármi nehézkességet? S hiába keresnénk benne a kor regényének legkedveltebb elemét, a csodát, az álmot, ha csak az nem csoda, hogy ezt a művet nem az író írja, azaz mintha nem ő írná, hanem Leville-Touqué, ez a mitológiai lény, „s Szentkuthy csak az ő kiválasztott embere, akin keresztül Leville-Touqué mítosza megnyilatkozik” (Hamvas Béla).

A *Prae* — és ezt Babits is, Halász Gábor is nagyszerűen megérezte — valóban „hadüzenet” volt. Kihívás minden ellen, amit eddig regénynek hitt a közvélemény. Mindennel szemben, ami megszokott és természetes volt. Egyetlen mozdulattal el akarta söpörni az egész hagyományt: a megkötött teret, az idő egymásutániságát és a jellemek szilárd kontúrjait, helyükbe hozva a szinkroniát, megkísérelve a lehetlent: megragadni vágyva azt a percet, azt a pillanatot, amikor minden, ami most jelen van, „prae” volt, az egyidejűségről kitekintve az előidejűség felé, a kettőt egymásba bogyozva, csomózva, a mindent megelőző állapotba behelyezkedni vágyva.

Ez persze filozófiai képtelenség. De a művészet mindig a lehetetlent kísérti, s akkor emelkedik igazán magasra, amikor még nem járt utakra talál. Szentkuthy vágya a „Nagy Szintézis és a Nagy Summa”, ahogy azt az *Ulysses*-ben is érezte megvalósulni. Ezért is fordul érdeklődése a betetőzők felé, ezért kutatja titkukat, mint Goethét az *Arc és Alarc*-ban, Lutherét és Cranachét, a *Hitvita és nászinduló*-ban, Mozartét a *Divertimentó*-ban, Haydnét és Händelét azokban az „életrajzi regényekben”, melyek furcsa módon szinte teljesen kívül estek az irodalmi érdeklődésen (talán azért, mert a Haydn- és Händel-életrajzot is a *Zeneműkiadó* adta ki). S amikor teljességgel nem sikerül lényük legmélyére hatolnia, talán ezért ejti el, ezért fokozza le őket egy ironikus fintorral. (Bár az sem mindegy, hogy kit: mert Goethe kikezdehetetlenül nagy marad, míg a megalkuvó, tehetségét áruba bocsátó Cranach viszont operettfigurává silányodik.) De egy-egy vallomása azért azt igazolja, hogy nem tud szabadulni bűvkörükből, lénye és művészete szerves részévé asszimilálta őket, mert mindegyikükből azt hallja ki, amire maga vágyik. Milyen árulkodó, amit *Az egyetlen metafora felé*-ben Goethe költészetéről ír! „Goethe ősz-

szes verseit olvasom, időrendben, most az 1814 és 1822 közöttieket. Örök probléma, örök nyugtalanság, melynek egy központja van nyilván, ti. költő volt-e vagy sem. Valami különös keveréke a kínos kielégületlenségnek és mámornak van abban, hogy itt az ember a természet és művészet tényeit állandóan hánytorgatva, érintve látja, de nem kidolgozva, végigélve, hanem csak úgy „felhasználva”. — S egy másik jellemző vallomás, melyből nem nehéz megint a saját ars poeticájára ismernünk: „...a lét minden cikkét a káosztól emlékkönyvig állandóan napirenden tartja, trivialitás és enyhén merengő nihilizmus között egyensúlyozva.”

A mindentudás vágya, mint a mesékben — ez Szentkuthy ideálja. Joyce-ról szóló tanulmányában a művész ihletének forrását ezen a vidéken keresi, amikor az *Ulysses* „vérrokonságáról” írva a halandzsás meséskönyvekről s a kalandos, fantasztikus trükkfilmekről ír. Az Orpheus tündéri bábjátéka nemcsak a barokk regény monumentális epikumából eredeztethető, hanem a középkori misztérium-játékokból is, s azokból a pajzán kísértet-törtétekből is, melyeknek oly sok változatát ismeri a magyar néphagyomány. „Nem erkölcstelen-e — kérdezi Szentkuthy a *Westöstlicher Divan* olvasása közben — egyszerre ébreszteni az emberben a vágyat valami közmondásokban beszélő, paraszt-axiómás, higgadt *common sense* után, — s ugyanakkor az éj, az orfikus misztérium, az anarchikusan giccs — (tehát igaz) Kelet után?” De nem ugyanezt a kettősséget, hármasságot, s ki tudja hánszoros ellentétet valósítja-e meg ő is regényeiben?

Épp e sokirányú érdeklődést, az ellentétek szimultaneitását érzi ő — akit Halász Gábor a realizmus megsértése miatt marasztalt el leginkább — a *realizmus megvalósulásának*. Regényelméletének és művészetelméletének egyik döntő pontja ez. Erdemes hát részletesebben idéznünk, amit Joyce-tanulmányában a *realizmus* értelmezéséről ír: „Joyce mindenekelőtt realista... ennek egyik motívuma egy kegyetlenül tudományos érdeklődés a vér, a penészgombák, a lélek perverzói, a test ronda, de mégiscsak Dame Nature kosztümjéhez tartozó váladékai iránt... Realizmusának másik összetevője: kiirthatatlan vallási emlékei, — azok az írországi jezsuiták, akik nevelték, nyugodtak lehetnek, hogy az ő Young Man-jük... nem marad kitéphetetlenül (és átkozódva) katolicizmusába belegyökerezve. És így Joyce veszett realizmusa a gyónó ember realizmusa egy középkori szellem féktelen anyaggyűlöletével — mert hiszen az anyag csak kettő a szemében: bűn és halál, a kárhozat és a feketehimlő sátáni dzsungele. Joyce realista: mert túl érzékeny, elszigetelt lélek, aki borzalmasan szenved a világ közönségességétől és piszkától. Csak az tudja ilyen bomlott furorral felkavarni minden mocsár bűzét, aki kétségbeesett a világ émelyítő csúfságán.” Ez Szentkuthy önvallomása, legszemélyesebb ars poeticája, magában foglalva azt a paradoxíát, hogy míg olvasói és kritikusi szerint egyre messzebb távolodik attól, amit a közízlés realizmusnak tart, ő egyre közelebb kerül a lelkeben kialakított — tagadhatatlanul egyéni módon értelmezett — *realizmus-modell*hez.

Szentkuthy egyik legérdekesebb, legszellemesebb, sok tekintetben igazságtalan tanulmányában, melyet az *új regény*-ről írt, részletesen kifejti a maga regényelméletének lényegét. Azért rója meg Robbe-Grillet-t, mert „elfelejti, hogy a regény gyönyörűsége (kéjesre vagy keservesre) született (a szerző jogos önkifejezési szándéka mellett) ...a regény valóság is, de műalkotás is, van benne artificioz, ahogy pl. az egész operaműfaj az”. Amikor a festészet, a zene és az irodalom „köre bezárult”, — legalábbis ugyanebben a tanulmányában ezt írja —, csak ezen az úton lehet kitörni a bűvös körből: megpróbálni az olvasó „kéjes vagy keserves gyönyörűségét” szolgálni. S hogy e gyönyörűség *írójának* is gyötrelmes és fölemelő (mint ezt Halász Gábor írta egy másik kritikájában *Az egyetlen metafora felé*-ről)? Az csak növeli igazságértékét és szándékának tisztaságát.

Miközben Szentkuthy regényeiben az embertelenség és az emberi kisszerűség orgiájának, haláltáncának és burleszkjének lehetünk tanúi, az író kérlelhetetlenül elítéli mindazt, amit az ember ellen valónak érez. Ugyancsak az *új regény*-ről írt eszmefuttatásában hevesen bírálja az „Existenz-Nihilista” Beckett-et, mert minden mondata tudatosan értelmetlen, „itt átok vár mindenre és mindenkire”.

A *Szent Orpheus breviáriumá*-nak egyik részletében a kései Tacitus „portré-perverzítását” ostorozza, mert az sem képes teljes és hiteles képet adni az ember-ről. Az Orpheus-t különben is emberközpontú, az *emberi jövőért* írt műnek szánta — s ebben a vonatkozásban többi alkotását is elfogadhatjuk a Breviárium egy-egy variánsának —: „Célja — amint egy hallatlanul tömör vallomásban írja — a legfelreérthetlenebbül humanista cél: a kultúra minden változatán, tudományok és mitológiák minden ígéretén és csődjén, a legtávolabbi korszakokon és a legmesz-

szébb eső tájakon, a lélektan rengeteg, de mégis véges árnyalatain *túl lévő embert* keresi: hogy mindebből a mögötte maradt élménytömegből mi marad? mi használható fel a jövőre? mi benne az idők játéka, és mi a nélkülözhetetlen lényeg, esetleg pozitívum? „Amikor ezt a néhány soros summát írta,” ez a *jövőre utalás* csöppet sem volt divatos — írja Vas István — legkevésbé a mi nemzedékünkben, amelynek legtöbb kiváló tagja, védekezésül a jelen förtelmének behatolása ellen, teljességgel a múltba, az emlékekbe merült, s a *jövőnek* a gondolatától is eltökélten elfordult. Ha tehát Szentkuthy a jövőre utalt, abban semmi előírászerű jövő bemutatás sem lehetett, csak a komoly szándék: leszámolni a múlttal, és nem is a közelmúlt mocskával, hanem az emberi kultúra legszebb legendáival”.

E leszámolást, illetve illúziórombolást, segíti-szuggestálja a művek megformálása, a kompozíció, melyről elborzadva, mint öncélú tényészetről írt Halász Gábor, „a közvetlen és szabad képzettársítás illúziójaképp” méltatta Hamvas Béla, részlet-„látás”, a tárgytól szinte független „perspektíva” megvalósulásaképp Néneth László.

Szentkuthy sosem tagadta, hogy a regényírónak, ha újat, igazán újat akar hozni, nyelvében, szerkesztésmódjában is újtania kell. Mi sem idegenebb tőle, mint a régi forma iránt való nosztalgia, melyet oly sok változatban lehet kimutatni, tetten érni korunk újtóinál. Ő valóban a részleteket látja, mégpedig a térnek egy olyan magaslati pontjáról, amely független az eseményektől, mintha szírt-fokról figyelne a lába alatt hullámozó tengert, mely hol egyik, hol másik arcát mutatja neki. Ez a tenger — az egész történelem: a maga kisszerűségében, esendőségében, mégis tele emelkedettséggel, derűs epizódokkal, melyeket olyan csapongó leleménnyel kelt életre Szentkuthy villódzó humora. A *humor* az ő szemléletmódja szerint egyet jelent az antisznobizmussal. Ezért értékeli olyan nagyra Queneau regényeit, s ezért szemléli — és szemlélteti — úgy a történelmet, mint kavarogó burleszket, amelyben a legkeservesebb szenvedéseket, a legszörnyűbb eseményeket is *humanizálja* a humor bölcsessége.

Ehhez persze szüksége van a nyelv megújítására is. Már a *Prae*, de még inkább a *Szent Orpheus breviariuma* azt mutatta, hogy tudatosan törekszik az epikai nyelv átlírizálására. A művek legszebb lapjai, egy-egy elmélkedés vagy leírás sokszor az irodalom ősi korszakába utalt vissza, amikor nem vált el egymástól a költői és prózai nyelv. „A nyelvvel való játék a költő legigazibb igénye!” — ez Szentkuthy Miklós egyik alaptétele. És másutt épp a Ráció nevében próbálja igazolni a költői lelemény és a szeszélyes képalkotás jogos voltát. „Eppen a ráció nevében (Joyce: minden látszólagos bolondériája mellett kőnél keményebb *racionalista*), épp ennek a Rációnak a nevében vetődik fel a tény (vagy kérdés), hogy például egy szójáték racionalisabb képe-e a reális világnak, mint holmi ordas szándékkal egyoldalú ráció? Bölcsődében is tudják, hogy ennek semmi köze holmi (valóban siri csontoknál porladtabb irracionálizmushoz).”

Monteverdi, aki egyszerre volt a „kegyetlen értelem” és a „szinte határtalan érzelmesség” embere, operai tárgyat keres az Orpheus második füzetében. Ezért kezdi Tacitust olvasni, amelyből megtalálni reméli az egyszerre *értelmi* és *érzelmi* valóságot. Mert a kettő együttese, egymásra rétegzettsége és egymásbajátszása ugyancsak fontos eleme Szentkuthy regényszemléletének. Mivel a teljességre törekszik: szüntelen ellentétpárokon, azok szintetizálásával és lebontásával építkezik. Az értelem és érzelem kettőse mellett ilyen visszatérő gondolati pólusa műveinek: a *mítosz* és a *valóság* kérdése is. „A nagyon emberies ember — írja az *Eszkoria*-ban — számára (vagyis olyannak számára, aki mindig az álom kettősségében élt; sensitive plant volt minden érzéki zizzenetre, s közben az egzisztencia legáltalánosabb félelmei és gyönyörei hullámoztak alá) *sosem* volt különbség mítosz és valóság, apró életi kalandok és nagy vallási rítusok között: hiszen a mítosz nem több (s épp ezért a képzelhető legtöbb), mint a *valóság*, kísérteties pontos-sággal a maga azonosságában. Fa equale fa: *itt* az istenek születése és élettere.

Majdnem mindegyik művében azonos értékű egymással, felcserélhető a kettő. Vagy nem mítosz-e (mítosz is) a *Szent Orpheus breviariuma*, s a művészet csont-héjából kibújtatva — egzisztenciálisan — nem a legkeservesebb *valóság*-e, amit szándékában van kifejezni, hogy tudniillik a történelem nagy eseményei mögött is állhatnak kisszerű emberi indítékok? Ugyanilyen ellentétpárja az *álom* és a *valóság*, a halál és születés, múlt és jelen.

A *Szent Orpheus breviariuma* vitathatatlanul a fő műve Szentkuthy Miklósnak, még akkor is, ha (az *Angyali Gigi* kivételével) mindegyik regényét felfoghatjuk úgy is, mint az *Orpheus* egy-egy töredékét, vázlatát. Alapvetését — két dimenzió-

ban is — már *Az egyetlen metafora felé* tartalmazza. Ennek első caputja az alkotást létrehozó mániáról szól, amely a világ gazdagságának és kiismerhetetlenségének láttán támad fel a művészen: „Ezek a vonalak, a pazarló precíziónak ez a fantasztikus gazdagsága — ezek azok, melyek az imitációvágyamat mániává fokozták. *Catalogus Rerum*, 'Jelenségek Jegyzéke' — ettől a legősibb vágyamtól aligha fogok szabadulni.”

A második caput mintha ugyanennek *ellentétét* mondaná el: az alkotásban rejlő játékoság, az imitáció kiemelésével: „*Az örök játék*: megismerni a világot — megőrizni a világot. Mikor az imitáció izgat: vajon az érzélgős halálfélelem, a nagy-papás bibeloterie vezet-e, avagy valami univerzális tudásvágy, fausti gesztus? Te kis fű, itt a tollam mellett, egy önző pillanatom kecses múlandóság pecsétje vagy-e, léhaságom kis tanúja, — avagy a természet egy megismerendő titka?”

Erre a két gondolatra épül fel — a jelenségek szenvedélyes kutatásának igényével és a játékos imitáció módszerével — *Szent Orpheus breviariuma*, ez a hatalmas, gondolati gazdagságában és terjedelmében is elképesztő arányú mű, melyet éppúgy felfoghatunk egy laza szálakkal egybeilleszkedő barokk regénynek, mint egy filozófiai *Ezeregyéjszaka*nak, de alighanem mindkét megközelítési mód lényegesen kevesebbet árulna el a szerző szándékából, s a mű impozáns anyagából is a valóságosnál.

Szüntelenül ide tért vissza. Mikor évek hosszú során át inkább a történelmi regény és a „zenei életrajz” megírására tett kísérleteket, akkor is tulajdonképp az *Orpheus-on* dolgozott. S amit *Az egyetlen metafora felé*-ben oly gunyorosan ír, hogy tudniillik szeretné *ugyanazt* a női arcot különböző helyzetekben látni, azt teljes komolysággal valósítja meg — és éli át — az Orpheus-tól kezdve: hiszen alakjai lényegében *változatlanok* — hívják őket Monteverdinek vagy épp II. Szilveszternek, Cranachnak vagy Händelnek —, csak a történelmi helyzet, az adottságok alakulnak körülöttük, szívárványló változatossággal, de bizonyos időtlenségben, ha ugyan szabad időtlenségnek nevezni az idővel való szuverén és szándékos játékot.

Egy valami állandó csak ebben a gazdag vegetációban: a zene. Attól a pillanattól kezdve, hogy Szentkuthy Miklós meghallotta Hubermann csodálatos hegedűjátékát, s megpróbálta papírra vetni érzéseit, újra és újra megkísérli a lehetetlent (vagy a majdnem lehetetlent): szavakba foglalni azt, amit a zene jelent, s a szó hangalakja, belső ritmusa és jelentése révén megvalósítani azt az ívet, amit a melódia hordoz. E törekvésének ragyogó bravúrral való megvalósítása a *Divertimento*, melyben Mozart — a jelek szerint legkedvesebb zeneköltője — életének krónikáját mondja el. A „divertimento” a zenei csevegés, az ötletek villódzásának műfaja volt — egészen Mozartig. Ő telítette a szórakoztató műfajt néhol megrendítően lírai elemekkel, vallomásos kitérőkkel, mint a híres *Esz-dúr* hangnemből, amely a műfaj mindmáig legtökéletesebb példája, a mozarti derű és szenvedés tökéletes kifejezője. Ebbe az egy Divertimentóba, mely mintha egy versenymű szólamait előlegezné, belefért a teljes élet, s aligha véletlen, hogy Szentkuthy Miklós — aki annyira a teljesség ígézetében él — épp ezt a címet adta életrajzi regényének. Mozart alakja, élete, ez a tragikus, beteljesületlen, s mégis oly magasra ívelő pálya amúgy is alkalmas témának ígérkezett — maga a kor, mely merev szokásai mögött az elszabadult ösztönöket palástolgatta, kedvenc vadászterületeinek egyikéül kínálkozott. S Mozart alakja megint egy izgató ellentétpárt rejteget: ifjúkori és későbbi évei szinte kibékíthetetlennek látszó ellentmondását. Vajon mit őriz meg lángolásaiból, eszményeiből? Megőrzi-e őket, vagy szép lassan enged az élet nyomásának, s megalkuvóvá válik, mint a *Hitvita és nászinduló* központi alakjai?

De Mozart „sebezhetetlen”. És a maga módján nem lehet megsebezni „*Doktor Haydn*”-t és *Händel*-t sem. Őket óvja-védi — a zene. Ez teszi őket tisztává, ez koordinálja életüket és művüket. A zene, melynek legtökéletesebb darabjai talán nem is az operák. Szentkuthyt mégis ez a műfaj izgatja leginkább, s ez megint természetes: az opera nemcsak zene, hanem színház is, mint ahogy az író szemében tulajdonképpen színház — az egész történelem. A Mozart-regényben azonban sikerült elfeledtetnie, hogy elsősorban a színpad és a bábfigurák izgatják termékeny fantáziáját. Mert itt megtalálta az eszményi hőst — akit az egész *Orpheus*-ban hiába kereset —, s ő adta hozzá az adekvát formát, hiszen a *Divertimento*-ból az értő fül kihallhatja a zenei tételeket is, melyek kibúva kötöttségeikből ezúttal egy irodalmi műalkotásban revelálódtak.

A *Divertimento* kétségtelenül leginkább „életközeli” regénye. „Az Élettől lehet távolodni — az élethez, a valósághoz lehet közeledni” — írja *Az egyetlen metafora felé*-ben, s máris tiltakozik, hogy e meghatározások pontatlanok, közhelyesek. Sokkal inkább értékesnek és értékelhetőnek véli az étellel való találkozás állapotát, amikor szinte „átfolyatjuk” magunkon az életet, a jelent és a múltat, a történelmet és a paródiát. (Ezt a sajátos látószögű életszemléletet a *II. Szilveszter második élete* reprezentálja leginkább.)

II. Szilveszter — de a *Szent Orpheus breviáriumának* valamennyi központi alakja, amelyik hol felszínre bukkan, hol lemerül az események zuhatagában — erre a jelenségeken és eseményeken túli *lényegre* összpontosítja figyelmét. S ha lehántjuk az Orpheus-ról a groteszken villódzó külsőségeket — melyek inkább az író félelmetes történelmi és filozófiai tájékozottságának bizonyosságai —, ha elvonatkoztatunk a tudatosan alkalmazott, épp az időtlenséget hirdető, azt aláhúzó anakronizmusoktól és nyelvi játékoktól — amelyek tán a meghökkentés vágyából is táplálkoznak? —, megmarad a mű *morális* mélysége, az a szándék, melyet szép valóságában így fogalmaz meg: „Ez volt az igazi ölelés — a kis cselédről szólnak e szavak, aki megtámasztotta a pápa anyjának fejpárnáját —, a szeretet a karból átsütött a párnán, virág a lombon, Nap a felhőn, Jézus lámpateste a sír feltámadás-fedelén; ez, ez volt az ölelés, szeretet, jóság, segítség, a gyöngédség ereje ... Ezt a kart kell lefesteni ..., amely a Gondviselés földi orgánuma, az egyetlen realitás a mi délibáb-pojácáskodásunkkal szemben.”

A *Szent Orpheus breviáriuma*-ban, de többi műveiben is érezhetően pesszimista az író világszemlélete. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy nem hisz az eszményekben. Németh László védte meg elsőnek Szentkuthyt a dehumanizáció vádjától, s nyilvánvaló, hogy a játék és az ironia mögött egy szilárd és tudatosan felépített filozófiai rendszer rejlik, melynek legerősebb tartópillére a *hit*. Nem tételes hit, de hit (ugyanaz a bonyolult, keserves buktatókon és lázas felemelkedéseken át is megőrzött hit, amiről Joyce-szal kapcsolatban írt), amely a szereteten, embernek ember általi megmenthetőségén alapszik. A többi csak álarc. Egy csodálatosan sokoldalú tehetség alakváltozatai, s ezek lényegét nem az *Orpheus* történet-rétege rejt, hanem az árvaságnak és a reménynek az a meg-megújuló harca, amely az író egész életművén végighúzódik s amely egyre nyilvánvalóbban a jó győzelme felé mutat.

„Az élet legősbíbb principiuma a színészi” — ezt a *Széljegyzetek Casanovához* „*Lectio*”-jában olvashatjuk, de rögtön utána ezt is: „Hát még a művészi. A legmélyebb, a legmagányosabb is”. Igen, nála a művészet elképzelhetetlen színház nélkül, s a kettő — maga az élet. Mihelyt valamelyik túlzottan előtérbe lép — felkomlik az egyensúly — mint az *Angyali Gigi*-ben — s rendszerint az életszerűség vallja kárát. Mert Szentkuthynak az a legnagyobb paradoxája, hogy életközelen válik életidegenné, s mihelyt egy könnyed mozdulattal túlrepíti magát a tér és idő nehézkedési törvényein, egyszeriben humánussá és életszerűvé válik. Az élet színessége és az absztrakció — ez is jellegzetes ellentétpárja művészetének —: erre építi fel a Casanova-részt —, s amíg színes, sokkal teljesebb, mint amikor absztrahál.

Ritka az olyan hatalmas szándék, amely írásban próbálná kifejezni az abszolutumot. Szentkuthy megpróbálta. „A művész irtózik az alkotástól — írja *Az egyetlen metafora felé*-ben —: ő a meglévő rég-kész tények felé rohan, igyekszik azokhoz (virág, víz, Hold stb.) hasonlóvá lenni, amennyire lehet.

Szerencsére Szentkuthy nem tudott azonosulni a természet tárgyaival, bármilyen gazdag változatosságban ábrázolta is őket. Ember maradt, kezében a félig mondott breviáriummal, hallgatva, válaszol-e szavára a sokszor megkísértett Abszolutum.

Vénasszonyok nyara vagy valamit az intellektualizmusról

Írta SZENTKUTHY MIKLÓS

(Részlet a szerző Szent Orpheus Breviáriuma című műve IV. kötetéből.)

Szent Orpheus, a vajszívú, a bárányszívú, most az egyszerű igazán úgy „megharagudott”, mint Sámson, mikor az egyiptomi stílusú óriási oszlopokat ledöntötte, azzal az árnyalatnyi különbséggel, hogy Orpheus azokat a bizonyos mamuth-láb oszlopokat kizárólag — *ellenségei* fejére óhajtottá dönteni. Ellenségei? Lehet, hogy a szó talán túlzó, a lényeg az, hogy kik is voltak ezek az „ellenségei” és miért?

Orpheus már jó pár éve dolgozott Breviáriumán, vagyis egyetemes ima és elmélkedési könyvében, már írás közben is sok-sok másolat készült róla, mikor szerzetes társai a következő típusú híreket hozták neki, ki szerető barátságából, ki elvakult fanatizmusból, ki butaságból, ki irigységből.

A hozott hírek nagyjából mind ugyanazt a nótát fújták. Mégpedig: a Breviárium a megengedhető és tűrhető határokon túl intellektuális, túl intellektuelli jellegű, túlterhelt. Bölcelete bonyolult. Képüldöző barokk stílusa talán még annál is bonyolultabb.

Orpheus egyelőre csak hallgatta, hallgatta az érkező vádakat. A pápai udvarban már arról gondolkoztak (egyesek), hogy — tapintat és erély diplomatikus egyensúlyában — figyelmeztetést küldenek neki, hagyjon fel az intellektus és a tobzódó képzet túlzásaival. A bolognai egyetem egyszemélyben jogász és történelemtudósai (egyesek) kifogásolták, hogy a világtörténelemben nem az Isten földi országának fokozatos kibontakozását ábrázolja, hanem „frivol álarcosbált” hamisít belőle, — a história hőseiből szinte „vásári bohócokat” fabrikál, még önmagából, Orpheusból is. Nagykirályok, kiskirályok sok-sok Breviárium-mondatban eretnokséget szimatoltak, jóakarátú missziós hitszónokok a sok intellektust, maskarádét, „cinikus” látomáskodást — használhatatlannak tartották evangéliumi magyarázataikban — precíz (és véres) arisztokrata hölgyesalonok, rafinált műveltségű ghibellin „gésák” meg — *esztétikai* szempontból tartották a Breviárium-szövegeket abszurdnak és elfogadhatatlannak.

Eddig hallgatott Szent Orpheus. Aztán a legutolsó rosszhírmondónak ezt mondta: „Intellektualizmus? Műveltség? Túlbarokk irány? A világhistória nekem karnevál-maszkos (fekete-ormányos, vagy hófehér halálfejes) luciferi álarcosbál? Én, a morálba vadult próféta: komédiás vagyok? Én a pásztorokkal istállóba (és csakis oda) rohanó, Jóisten kissé botfűlű, „lelki analfabéta” dudása és öthangú furulyása: „entellektuelli” volnék? Hallgassátok meg ezekre a vad vádakra Breviáriumon épp most írandó fejezetét, Szent vagy Boldog Egidius életét a XIII. századból.”

Egidius az Assisi legelső társai közé tartozott, iskolázatlan ember volt, amit nagyon szégyellt, de vigasztalódni próbált az apostolok, — akiknek fejét párizsi, egyetemi doktorkalap helyett glória díszítette, — vigasztalódni próbált az ő „lelki szegénységükkel”. Mikor az Assisi a madaraknak prédikált, Egidius nem volt jelen, viszont a madarak nem repültek el rögtön a prédikáció befejezése után, a madarak együtt maradtak, nagy zsinatot tartottak, nyilván az Assisitől hallottakat megbeszélendő, — jelképes dolog ez, épp ama általam kiutált, kihányt „intellektualizmus” szempontjából, mert hiszen a Világegyház meg a II. lyoni egyetemes zsinatra készült.

Voltak szemfüles fiatal ferences fráterek, akik (áhítatból és okulásból) hálót vetettek a tarkatollasokra, sokat megfogtak, kalickába zárták őket a zsinat végén, — Egidius fogta a legtöbbet, a madaraknál is szívárványosabb kalickákat készített nekik, félalut, félvárost teleaggatott a csiripelő madarakkal, mert hiszen (jogos feltételezése szerint) a madarak csiripelése: Isten

leghitelesebb kinyilatkoztatásai voltak, az Assisi szavain és stigmáin keresztül. Egidius kívülről tudta az összes füttyöket, gombostű-torkú melizmákat.

Az Assisi azonban egyszer Rómába küldte Egidium, a parancsnak engedelmeskednie kellett. Ott zokogott éjjel-nappal lármázó madarai előtt, térdepelve (és jó olasz módra) néha már-már káromkodva is, hogy miért nem érti a madarak tanácsát, vigasztát, a kényszerű római úttal kapcsolatban.

De maga az Assisi vigasztalta meg, sorra kinyitotta Egidius kalickáit, a madarak boldogan repültek ezerfelé: és Egidius megérezte, hogy a rája váró római utazás nem „rab rendi kényszer”, hanem épp ellenkezőleg — olyan üdvösséges lelki, testi felszabadulás, mint imént a madaraké.

Pontosan nem tudom a római küldetés okát, de azt aztán százszor pontosabban, hogy saját két keze munkájával vagy koldulásból kellett megélnie. Sokszor szedett aratás után a tarlón megmaradt gabonaszálakat (a római „barokk” bazilikákat szinte ijesztő önfejtéssel kerülte), — éppen egy ilyen alkalommal történt vele életében két válságos fordulat. Az *egyik*: az a föld, ahol Egidius az aratás után megmaradt kalászokat szedte, egy nagy hírű püspök birtoka volt, aki nagy hírét azonban nem gazdagságának, fegyvereinek és címereinek köszönhetette, hanem nagy tudós nagytheológus eszének. Ez a nagy szű püspök egyszer kint járt a földjein, összeismerkedett Egidiummal és a tudós püspök egy fa árnyékában felolvasta neki Ruth Könyvét az Ószövetségből: „Elméne azért és odaérkezék, szedegete a mezőn az aratók után...” (*Ruth* 2. 3). Itt bizony csak zárójelben szerepel Ruth Könyve, de a valóságban, a tudós püspök ölében csodálatos, hatalmas kódex volt, a lapok bal margóján fantasztikus színes képek, jobb margóján, hangyabetűkkel, bonyolult bölcséleti széljegyzetek Ruth legegyszerűbb történetéhez. Egidius ezeket is meghallgatta, de mikor a püspök búcsút vett tőle, Egidius abbahagyott tarlózást, tallózást, mindent és: zokogott napokon át, — miért nem lehet ő is olyan okos, mint a püspök? Bémáláskor mért nem szállt belé az értelemmel megvigasztaló Szentlélek?

A *másik* válságos fordulat: sok-sok siránkozás után egy hétre megint csak kiment a („szegények szemetjének hagyott”) tarlóra, — épp akkor mikor a Rómából Párizsba utazó pápai nuncius a földek mellett haladt el heraldikus kíséretével. A nuncius látta a kénéket, kazlakat, még aratatlan aranytengert; a nunciushoz a tudós püspök jó barátja, „intellektuális” tanácsadója volt, úgyhogy ünnepélyes, nagyszertartásos áldást kívánt adni barátja búzájára.

Szegény, félnék Egidius úgy megrémült a nuncius aratás-áldó, búzaszentelő papseréjétől, mint ártatlan őzike kutyák és vadászok gyűrűjétől. Mene-külni akart, futott jobbra, futott balra, kerge-körbe, „hiszti”-karikába, mikor is a nuncius észrevette a magányos és kétségbeesett „vadat”, — maga elé hozatta, bort erőszakolt (égi mosollyal) a torkába, mindent elmeséltetett Egidiummal saját magáról. A nuncius látta, hogy itt és most, Jézus Országának ugyan-csak nem mindennapi emberével találkozott, — Ő is (bár csak futólag, mert a nuncius számára is úgy látszik — kényes kérdés volt ez az egész „intellektus” és „lelki szegénység” hercehurca), ő is megnyugtatta Egidium Szent Pál szavaival: „Ismerjem bár az összes titkokat és minden tudományt, ha szeretetem nincsen, semmi vagyok” (*Kor* I. 13. 2).

A nuncius egyik kastélya a közelben volt, ott meg akart pihenni Párizsba vezető útján. Azonnal meghívta vendégségbe Egidium, aki semmi áron sem akart menni (szent tiltakozásában talán még harapott is), de a nuncius valósággal magához rabolta, mint a keresztetek a szaracénokat, vagy viceversa.

Persze ilyen fejedelmi vendégséget, mint a nuncius palotájában, Egidius még sohasem látott — sült pávákat római vagy fáraói legyezőfarkukkal, inasokat aranyban és bársonyban (legalábbis választófejedelmeknek, ha nem német-római császároknak nézte őket), de ő alázattal bocsánatot kérve, a tejszínhabos tortababilonok között is, csak szépen elővakarta zsákzsebéből a mindennapi penészes, rokkfort-kék szárazkenyerét és azt rácsálta.

A nuncius először éktelen haragra gyulladt, de aztán csak kiesett kezéből villa és kanál, az inasokkal kihordatta asztaláról az ételeket, italokat, még a sok száz gyertyatartót is, — és: kért egy falatot Egidius kenyeréből. Persze valami hirtelen „villám-megtérésre” egyáltalában nem kell gondolnunk, — arról szó se volt, hogy a pápa nagykövete ott helyben teátrálisan, beöltözött volna franciskánus barátnek. Viszont: Egidius egyelőre mégsem engedte el, szolgájának fogadta, dolgozzék pediglen a katedrálisok főhajójához hasonló boltíves konyhában, a Moloch-templomokat utánzó máglyák, marhaforгатó, faltörőkos rudak körül.

A nuncius aztán tovább utazott Párizs felé és szolgálóinak, szakácsainak megengedte, hogy a konyhában, az ingyenség Tűzistenének édes-zsíros „poklában” azt egyenek és igyanak, amit csak akarnak és ezt a kissé túlzó és hóbortos aszkétát is vegyék rá valami tisztességes élet- és ételrendre.

Egy éjszaka Egidius egyedül maradt a konyha-dómban, balról Holdfény, jobbról a kandallópíramisok Magdolnahaj vöröse, és azzal gyötörte magát, hogy az Úr Jézus mégiscsak jobban szeretne azokat, akik nagy-nagy intellektuális apparátussal követték Őt, hiszen a tanítványoknak gyakran vetette szemére értetlenségüket és tájékozatlanságukat, — Ő maga is „theológiai professzor” volt tizenkétéves korában, mikor az Írást tudókat tanította. Erre újult erővel vett erőt Egidiuson örökös kétségbeesése, hogy ő nem egyetemi intellektus. Felnézett a kormos gót boltzatokra (fehér bordák, fekete csemegeteknőc tetőgerendezek), egész ökrök, disznók lógtak lefelé, kettéhasítva, nyitott könyvként, akár csak az ellenségtől elrabolt tépett zászlók a főurak és királyok kápolnáiban — ugyan mi a különbség a két garnitúra között?

De mikor felnézett, az ilyen (oh oh...) blaszfémm antifettdális eszméletek háttérbe szorultak (jó nagyot ivott egy jó nagy szimpla hengerkupából) lényeges gondolata, terve vagy víziója mellett: ő bizony elmegy legszemélyesebb személyében — Bonaventurához, a ferencesek rendjének generálisához és egyenesen tőle fogja megkérdezni, mi a véleménye intellektusról, műveltségről, intellektualizmusról?

Hiszen Bonaventura Orvietóban, Párizsban (a világ első egyetemén) első volt a tudósok között, — ha az utcán járt, tömegek, diákok, akárkilányok (ezek mindig babonások, misztikus-mítikus hajlamúak, ami persze kapcát sem ér, de hátha valahol mégis csírázhat e szennyföldön is mikro-mikro karitás?) —, igen, ha az utcán jár, tapsvihar kísérte, mint a misztériumjátékok legnépszerűbb színészeit.

Bonaventura a II. lyoni egyetemes zsinatra készült, a pápa a világhírű professzort nem egyszerű szándálban akarta a zsinatra küldeni, — a Vatikán ráparancsolt, hogy bíborosnak kell lennie. Díszes küldöttség hozta Bonaventurának az óriási piros kalapot, örökké szorzódó-sokszorozódó, háromszögbe igazodó bojtjaival. Bonaventurát sehol sem találták, se templomában, se könyvtárában (ami nem volt), — végre is valami konyhai cselédet faggattak, hogy hova „repült” a generális? — mire a cseléd sírva panaszkodta, hogy Bonaventura őt kidobta a konyhából, — amíg még Rómában van, ő, a párizsi professzor fog mosogatni.

Mosogatott is, nyakik nekigyürkőzve, — első pillanatban, alig hederítve a követségre, azt akarta odamordulni, hogy akasszák azt a piros napernyőt (jézusi alázatból gondolta így) egy tányérszáritóra, vagy fődőfogásra, de ez mégiscsak durva tiszteletlenség lett volna, tehát féltérde ereszkedve átvette a kalapot és egyelőre abban a kápolnában helyezte el, ahol (ez volt a szokás) régés-rég porhadó kardinálisok kalapjai rohadtak, hosszú zsinórok végére akasztva.

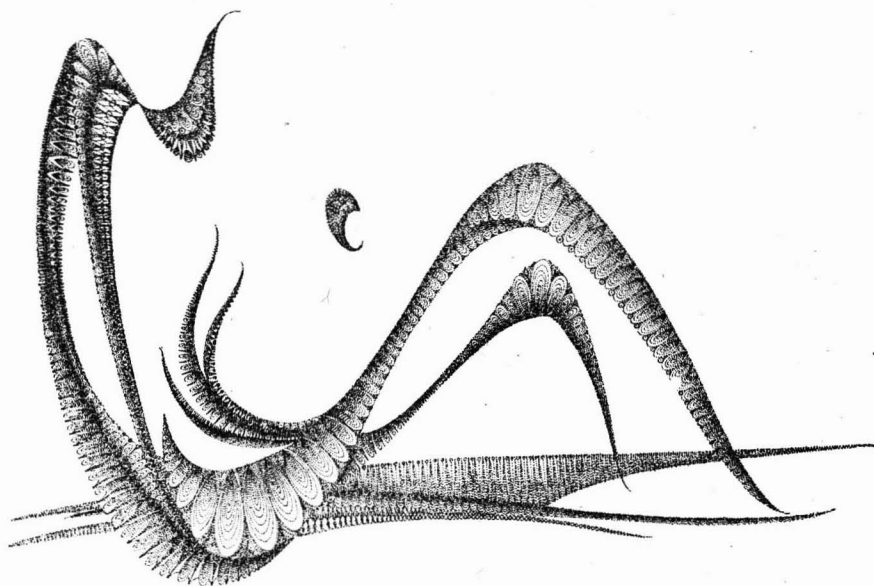
Erről a történetről tudott Egidius, — „ehhez az emberhez” kell fordulnia kérdésével az ő gyenge intellektusát illetően, — persze szokása szerint, ha egyszer indulata lángba borította, ajtóstul vagy akár falakon keresztül törve.

Kérdésére, — „A *Tanulatlan* szeretheti-e úgy Istent, mint a tudós?“, — a generális azt válaszolta: „Egy *öreg anyóka*, ha igaz szeretet van szívében, *jobban* szeretheti Istent, mint a theológia eleven-egyetlen párizsi egyházdoktora.”

Egidius (Itáliában vagyunk) ennek hallatára majd megalomlott örömben, táncolt, tapsolt, bukfencezett, éljenzett, térdre borult. Kinézett az ablakon, az utcán épp egy szegény öreg asszony kopogtatta botorkálva a macskaköveket. Egidius kihajolt (hajszál, hogy fejjel az utcára nem esett), Egidius ráordított (a kánai mennyegző bora is segítette...): „Anyóka! Öreg anyóka! Szeresd Istent és nagyobb lehetsz, mint Bonaventura testvér!”

A *Legenda Argentea Anuum*, Vénasszonyok Ezüst Legendája még ezt fűzi hozzá a történethez: mikor a hatalmas tudóssereg Rómából elindult a II. lyoni egyetemes zsinatra, — ahol nem kevesebbről, mint a nyugati és keleti egyház egyesítéséről lesz szó, — Egidius valóságos „kereszteshadat” toborzott egyszerű és ájtatos (bizony gyakran betűt sem ismerő) római matrónákból, — magasan lobogtatott egy papirost kezében, melyen Bonaventura nyilatkozata állt az „entellektüellekről” (az előrelátó Egidiusnak sikerült *írásban* kicsikarni Bonaventurától a vénasszonyokról szóló szent szentenciát) és — a matrónák a menetben *előbb* vonultak, mint a társzekerek egész könyvtárakat kitévő terhükkel.

— Egyelőre ennyit az „intellektualizmusomról” — mondta Szent Orpheus és hátat fordított a vádakat pletykáló, élő önarcképükre esett hírhozóknak.

Magyar József
munkája

TOLDALAGI PÁL VERSEI

Ami még jön

A sziklabarlangok falán
a szarvasok, az ősbölgény
frissek és szépek. A világ
elkápráztató ösölén

micsoda fajták és fajok
voltak! A mostani idő
gépszörnyeket szül, s ami még
jön majd, egészen szédítő:

nem lesz madár, nem lesz virág
és pillangók sem szállanak.
egy-egy oázis lesz talán,
hogy valamit még lássanak

a múltból az átváltozott,
számokból álló emberek.
Ami még van, annak, bizony
mondom, szívből örülhetek.

Nekem ő volt a hős

Ha elaludni nem tudott,
magának a gyerek-
kor dalainak egyikét
dúdolta; a veszett

világban, nagyon öregén
így elaltatta hát
fájdalmai dacára is
anyám sajátmagát,

mert zaklatott volt élete
és elkínzott, Nekem
ő volt a hős, ki végül is
csatát nyer szüntelen.

Mégis éden

A keserű pohár kiürítése
bekövetkezik egyszer, bekövetkezik egyszer,
Még jó, akinek töviskoszorút
hordani nem kell,
amíg odáig eljut. Voltaképpen
az, ami van, nyomorúságos éden,
de mégis éden, édes förtelem.

Ijesztő játék

Én most már végérvényesen megállnék,
de folytatódik az ijesztő játék,
amiben kötelezve vagyok részt is vennem,
egymásért küzdünk s egyben egymás ellen,
a gáncs, a kés, ha tilos is, szokásos,
van, aki többé nem tér már magához,
a többiek dulakodva, böfögve
felesküsznek, ha nem is mindörökre
a rossznak, a hatalomnak, a pénznek,
ők a szegények, ők az elítéltek,
s közöttük vagyok én is búslakodva,
hogy nem számíthatok szelíd napokra.

Agyalágyult

Hangfoszlányokat hallott, s amit látott,
értelmetlen volt és szürke tömeg,
nem észlelte a napok változását,
nem kötötték láthatatlan csövek

agyához és szívéhez a világot,
de volt, amikor mégis felkiáltott,
mert megjelent egy tarka szín előtte,
pár pillanatra szédítően körözve,
de ez is elmúlt, s egyre nőtt a kása.
Ez volt halála előtti halála.

Klastrompuszta — a pálos rend bölcsője

(Adatok a pálos rend kialakulásához)

Az elmúlt években Esztergom környékének középkori településtörténetét tanulmányozva három monostor került vizsgálódásaink körébe. Ezek közül kettő — Dömös és Pilisszentlélek — a történeti források adataival egyértelműen egyeztethető, azonosítható volt, s ezt a korábbi kutatás már el is végezte. Harmadiknak, a Pilis-hegy nyugati oldalán, a mai Kesztlőc—Piliscsév és Piliscsaba közt fekvő klastrompusztai rom azonosítása azonban a korábbi kutatások eredményeképpen nem volt végleges és egyértelmű.

Ezt a romot történetíróink és a néphagyomány több, a környéken egykor megtelepült szerzetesrend kolostorával próbálta már azonosítani. A múlt századi néphagyomány (1827) egyrészt a templomosok, másrészt (1864) a bencések monostorának tartotta. Fényes Elek, Hunfalvi János, Reiszig Ede, Gerecze Péter, Osváth Andor, Genthon István stb. pálos kolostornak tartották, azzal a helytelen megjegyzéssel, hogy itt temették el II. Endre király feleségét, meráni Gertrúdot. Mások, mint Sinka István, Szepessy Géza és az újabb kori kesztölci néphagyomány a ciszterciták pilisi apátságával — Gertrúd királyné valódi temetkezési helyével — azonosították.

A XIX. században Klastrompusztán még látható romok a XX. század elejére eltűntek a föld színéről, s csak a puszta neve őrizte meg egy kolostor emlékét. A maradványok részletes feltárását 1961-ben Méri István végezte el; az ásás során a kb. 80x80 m kiterjedésű, eredetileg kőfallal körülkerített lejtős hegyoldalon egy kis méretű, nyújtott szentélyű, gótikus szerzetesi templom, *a templom északi falához csatlakozó monostor-épület* falmaradványai és házikápolnájának szentély-részele került elő. A gótikus falak mellett és alatt korábbi falmaradványokat, illetve XIII—XVI. századi sírokat is találtak. A monostor egészének feltárására — sajnos — nem volt mód. A feltárt részletek, a régészeti leletek és történeti források alapján Méri István egyértelműen elvetette a cisztercita eredet lehetőségét, és bár mint lehetőséget felvetette, hogy a romok johannita eredetűek is lehetnek, a kérdést — a további ásások eredményeire számítva — nyitva hagyta.

Mivel az ásások folytatására egyelőre nem került sor, a dorogi járás régészeti topográfiájának elkészítése során meg kellett vizsgálnunk a környék középkori településtörténetét és a rom eredetét. Régészeti terepbejárásaink eredményeinek a történeti forrásokkal való összevetése során nyilvánvalóvá vált, hogy Klastrompuszta környékének települési képe a középkorban más volt, mint azt a ma meglévő települések alapján korábban gondolták.

A környező terület elpusztult középkori településeinek felkutatása, azoknak az okleveles adatokkal való azonosítása, a környék középkori birtoklástörténetének áttanulmányozása meglepő eredményre vezetett: kiderült ugyanis, hogy egyes — elpusztult, majd újratelepült — falvak (pl.: Leányvár — a középkorban Valmód; vagy Csév — ma Piliscsév) a középkorban mai helyüktől meglehetősen nagy távolságban feküdtek (— a számukra fontosabb Csév például mai helyétől 5 km-nyire nyugatra). A hiteles középkori települési kép ismeretében másképpen kellett értelmeznünk az eddig is ismert történeti források határleírásait, birtokok, utak elhelyezkedésére utaló adatait.

Mivel a fentiek értelmében a mai Piliscsév helyén a középkorban nem állott település — azaz Kesztlőc és (Pilis-)Csaba egymással határosak voltak —, egy 1393-ban kelt (és alább még részletesebben tárgyalt) oklevél leírásából arra lehetett következtetni, hogy a mai klastrompusztai romok az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek, a pálosok Szent Keresztről nevezett ősmonostorának maradványaival azonosak.

A pálos rend történetéről és kialakulásáról részletesen beszámol Gyöngyössy Gergely pálos rendfőnök 1520 táján összeállított okleveles adatgyűjtése, illetve az 1530 körül írt ... „Vitae Fratrum” ... című kéziratos-, valamint Eggerer András 1663-ban nyomtatásban is megjelent pálos rendtörténete. Ezek a rend kialakulását a következőképpen mondják el:

A rendalapító Boldog Özséb Esztergomban született. Pappá szentelése után hamarosan esztergomi kanonok lett, s már ekkor szoros kapcsolatot tartott fenn a

közei pilisi erdőkben a XIII. század elején elszaporodott remetékkal, akik gyakran felkeresték őt Esztergomban. A tatárjárás után 1246-ban javadalmáról lemondott és Bánca (Vancsai) István érsek hozzájárulásával a Pilisbe vonult remeteskedni. Itt, *Szántó közelében*, a „hármás barlangnál” („non procul a Szanto, iuxta speluncam triplicem”) maga köré gyűjtötte a remetéket. 1250 táján a barlangok közelében templomot és monostort alapítottak a Szent Kereszt tiszteletére.

Hogy a társulatnak szabályai legyenek, a Pécs melletti patacsi monostor szintén remete eredetű szerzeteseinek a pécsi püspöktől nyert reguláját kezdték használni, s rendjüket „Szent Pál első remete rendjének” nevezték. Az 1256. évi esztergomi zsinaton Özséb, már mint a rend főnöke (provinciális) jelent meg. 1262-ben Rómába ment, hogy a pápától a rend megerősítését (elismertetését) kérje, illetve megkapja számára Szent Ágoston reguláját. Bár a curiában Aquinói Szent Tamás pártfogolta ügyét, csupán annyit sikerült elérnie, hogy Orbán pápa megbízta Pál veszprémi püspököt (akinek egyházmegyéjéhez tartozott a Pilis-hegység területe), hogy vizsgálja meg a remeték kérelmét, s ha úgy találja, hogy van miből fenntartaniuk magukat, engedélyezi nekik Szent Ágoston reguláját. Mivel azonban a társulat megfelelő vagyonnal nem rendelkezett, Pál veszprémi püspök 1263-ban — a pápa felhatalmazása értelmében — maga adott nekik regulát. Ebben megszabta bűjtjeiket, az istentiszteletről vonatkozólag pedig a székeskáptalanok kanonikáinak szabályait írta elő nekik. Egyházjogilag a megyéspüspökök joghatósága alá rendelte őket, kötelezve az egyházmegyei zsinaton való részvételre, illetve arra, hogy a megválasztott rendfőnököt a megyéspüspököknek műtassák be megerősítés végett. Végül meghatározta a monostorok számát, név szerint is megnevezve az egyházmegyéje területén állókat. Pál püspöknek ez a felsorolása azért érdekes számkra, mert a rend akkori központját, a veszprémi egyházmegye területén álló Szent Kereszt Monostort nem említi. Ezt egyesek azzal magyarázták, hogy a Szent Kereszt monostor ekkor még nem készülhetett el, holott csupán arról van szó, hogy az, bár a veszprémi egyházmegyében feküdt, egyenesen az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott. Ezt igazolja az a tény is, hogy például István rendfőnököt (1290-ben) az esztergomi érsek erősíti meg tiszteiben, és István 1294-ben az esztergomi zsinaton jelenik meg.

Ennyit röviden a rend kialakulásáról. Lássuk most, mely adatok támogatják a klastrompusztai rom pálos eredetét?

1. A rend történetírói Szántó mellett, illetve Esztergom közelében állónak említik a Szent Kereszt monostort: a klastrompusztai rom pedig Szántó közelében, Szántó és Esztergom között fekszik.

2. A monostort a remeték korábbi lakóhelye, a „hármás barlang” közelében építették. — A romok közelében (kelet felől) emelkedő Csévi szirtekben 420–440 m tengerszint feletti magasságban, egymás mellett három barlang található: a Legény-, Leány- és a Bivak-barlang. 1968-ban — a remeték nyomainak kutatása céljából — kisebb ásatást végeztünk a Legény- és Leány-barlangban. A tágas, emberi lakás céljaira alkalmas barlangokból, illetve az előterükben lévő „hányók-ból” az Árpád-kori lakottságot bizonyító XII–XIII. századi edénytöredékek kerültek elő.

3. A pálosok Szent Kereszt monostorának birtokai a Pilis-hegy nyugati oldalán terültek el, és Kesztlőc, Csév, illetve (Pilis-) Csaba falvak határához tartoztak. 1274-ben, 1308-ban, 1336-ban, 1376-ban kesztölci, 1307-ben, 1332-ben, 1358-ban, 1455-ben csévi, 1393-ban csabai birtokaikat említik.

Az 1393. évi — váci káptalan által kiállított — oklevél, amely az esztergomi káptalan és a ... „Szántó melletti Szent Kereszt egyházban lakó remete testvérek” ... közti birtokpert tárgyalta, azzal a megjegyzéssel zárult, hogy a két fél közt vitatott erdő és szántóföld területet egy nagyjából északról dél felé meghúzott határvonallal kettéosztották úgy, hogy annak keleti fele a pálosok csabai birtokához, nyugati fele pedig a káptalan kesztölci birtokához tartozik. A határvonal leírása perdöntő bizonyítéka a klastrompusztai rom pálos eredetének, ezért ezt a részt szó szerint közöljük: „A határok (határjelek) pedig, amellyel a fent leírt szántóföldet és erdőt egymástól elválasztják... ilyen rendben következnek: az első és legfontosabb az említett Kestewlch és Chabya birtokok felett emelkedő Kewresmal (Körismál) nevű nagy hegy lejtőjének — amelyet ti. Kewresmal-erezteye lejtőnek neveznek — közelében áll, itt két földhalmot emeltek, innét egyenesen dél felé halad és ezen hegyről leereszkedve egy bizonyos úthoz ér, amely mellett két föld-jelet emeltek, innen az úton halad tovább, majd nyugat felé fordulva egy szántóföld végénél újabb föld-halmot emeltek. Innét ismét dél felé megy és átlép-

ve egy bizonyos másik utat, amely az említett Kez tewlch-ről a mondott Szent Kereszt egyház kolostorához vezet (pergendo... aliam viam de dicta Kez tewlch ad Claustrum dicte ecclesie sancte Crucis ducentem), az út mellett két föld-jelet készítették. Innét balra fordulva jórészt az urdungkewehatha (azaz: Ördöggöve-háta) nevű hegy magaslatán halad tovább" ... majd érinti a zeketarla nevű sán-cot, a Kezepwanthe nevű bércet, a Gyurhegmeget, majd a Mezewanthe nevű sík szántóföldeket, eléri az Esztergomból Budára vezető nagy utat (a későbbi Bécsi út!), ezen áthaladva egy Balwanhat nevű bérchez, majd a Mychelethrethe nevű mezőig halad és itt más, szomszédos birtokok (ti. csévi birtokok) határánál vég-ződik. (Az egyezség ugyanis a csévi birtokosok: Csévi Sáfár István fiai és unokái hozzájárulásával történt meg.)

A fentiek szerint tehát a határvonal a Kesztlőc és a mai Klastrompuszta közti területet osztotta ketté; a hegy lábánál vezető második út a pálosok Szent Kereszt monostorához, azaz a mai Klastrompusztára vezetett. S mivel Kesztlőc és Csaba (ill. Szántó) között más rom nem ismeretes, csak a klastrompusztai, ennek kell azonosnak lennie a pálosok első monostorának maradványaival. A határleírásból következik egyúttal, hogy a mai Klastrompuszta, illetve a Fekete-hegytől dél-délnyugati irányban meghúzott vonaltól délkeletre eső terület, azaz a mai Pilis-csév teljes határa a középkorban lakatlan erdő és szántóföld volt és — mint pálos birtok — (Pilis-) Csabához tartozott. Az oklevélből levonható következtetést támogatja az a tény, hogy a mai Piliscsév egész területéről (egy a keleti határában talált kisebb, kora Árpád-kori — X—XI. századi — nyomtól eltekintve) egyetlen középkori leletet, vagy lelőhelyet nem ismerünk. Kisebb középkori település nyomát találtuk viszont a klastrompusztai rom közelében, a tőle északra elterülő völgy-katlanban, a ma „Simon halála” néven ismert hatalmas sziklatorony alatt. A kis középkori település minden bizonnyal azonos azzal a királyi hadak által elpusztított üres és lakatlan földdel, melyet IV. László király a Szent Kereszt monostort ért károk ellenértékéért 1289-ben adományozott a szentkereszt pálosoknak. Gyöngyössi Gergely Inventáriuma arról tudósít, hogy a monostor közelében fekvő és már IV. Béla által adományozott földet Ilewkeu (Üllőkő?) nek nevezték, s ezt 1289-ben IV. László ismét nekik adta, 1291-ben pedig III. Endre király megerősítette őket a birtokukban. Mivel az elpusztult település feletti, üllőhöz is hasonlítható sziklát még a XVIII. században is Üllőkőnek nevezték, a települést a Szent Kereszt monostor Üllőkő nevű birtokával azonosíthatjuk.

4. Fontos adatot szolgáltat a rom eredetére nézve az esztergomi szandzsák 1570. évi összeírása is. Mivel a monostor 1526-ban elpusztult, ebben az időben már csak romjai állhattak. Az adóösszeíró először Kesztlőc falut említi meg, amelynek az első török pusztítást átélvezelő — tehát a környéket is jól ismerő — magyar lakosait név szerint is felsorolja, majd a következőket írja: „*Szen Kereszt pusztá, az előbbi falu mellett.* Nincs a defterben. Lakatlan. Birtokolja Memi aga.” — Fekete Lajos tévesen a Bajót melletti Péliföld—Szentkereszttel azonosítja ezt a pusztát, holott a leírásból világosan következik, hogy „az előbbi falu (azaz Kesztlőc) mellett” feküdt, s a helyben maradt lakosok a Szen Kereszt pusztá névben az egykori Szent Kereszt monostor nevét őrizték meg. (Nem vonatkozhat ez az elnevezés a Kesztlőc közelében, a Pilis-hegy tulsó oldalán, az egykori cisztercita monostor romjai mellett lévő mai Pilisszentkeresztre sem, mivel a Pilis-hegy keleti oldala nem tartozott az esztergomi szandzsákhoz.)

5. Végül a rom pálos eredetét igazolja a monostor és templomának jellegzetesen pálos alaprajza és elhelyezkedése is. A pálos építéssel foglalkozó Ádám Iván nyomán a fő jellegzetességeket az alábbiakban összegezzük: a.) a monostor magányosan áll, többnyire völgy nyugati, vagy déli oldalán (itt a déli oldalon), kissé emelkedett helyen; b.) a hegyi monostorok nem kiugró hegyfokon, hanem védett, takart dombnyúlványon, gerincek horpadásaiban állnak, legtöbbször c.) forrás mellett, s a közelben halastavat létesítenek (középkori eredetű halastó a klastrompusztai romok közelében északnyugatra fekvő, ma Királyné tavának nevezett duzzasztott tó); d.) a templomok általában kicsinyek, kőből épültek, hosszú szentéllyel, többnyire sokszög-záródással, torony nincs a templomon, és a monostor mindig a templom északi oldalán fekszik.

Ezek a megállapítások a klastrompusztai romra mind ráillenek, és talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy ezen alaprajzi és építészeti sajátosságok a helyi földrajzi adottságok miatt éppen itt, az első monostornál alakultak ki, és innét terjedtek szét az egész országban a pálos rend körében.

A Szent Kereszt monostor 1250-től 1304-ig a rend központja volt. Ebben az időben itt székelt a rendfőnök (generális), aki mellett a monostornak külön főnöke (prior vagy perjel) is volt. Őzséb főnöksége (1250—1270) idején Benedek volt a monostor perjele, akit Őzséb halála (1270. január 20.) után rendfőnökké választottak. 1285-ben királyi hadak égették fel a rendházat. (Talán e tűzvész utáni átépítés alkalmával kapta a templom jelenlegi gótikus alaprajzát.) 1287-ben a Szent Kereszt monostor szerzeteseivel népesítették be a Szent Lélekről nevezett pálos monostort. (Pilisszentlélek határában láthatók ennek romjai). 1289-ben a korábban okozott károk megtérítésére IV. László király nekik adományozza a már említett Üllőkő földjét. Benedek 1290-ig kormányozta a rendet. Halála után Istvánt, Őzséb kedves tanítványát választották az új generálisnak, aki megerősítését Lodomér esztergomi érsektől, mint megyés püspökétől kérte, majd 1294-ben részt vett az esztergomi egyházmegyei zsinaton is. Ugyanezak István volt az, aki megbízta a Szent Kereszt monostor új priorját, Lőrincet, hogy az esztergomi egyházmegyében élő pálos szerzetesek (és a még jelentős számú remeték) részére — a veszprémi, illetve a pécsi püspökhöz hasonlóan — külön szabályzatot kérjen az esztergomi érsektől. Lodomér érsek 1297-ben el is készítette részükre az új szabályzatot, amit azután az egri püspök is átvett egyházmegyéjében.

Ugyanebben az évben említik Péter esztergomi kanonokot, (Pascasius nyitrai püspök unokaöccsét), aki kanonokságáról lemondott és a szentkeresztí pálosok közé lépett. István generális 1300-ban halt meg, s őt is — mint két elődjét, Őzsébet és Benedeket — a Szent Kereszt monostorban temették el. Az új rendfőnök, a korábbi prior, a szintén esztergomi származású Lőrinc lett, aki 1304-ben új monostort alapított Buda mellett Szent Lőrinc tiszteletére, s hamarosan ez a monostor lett a pálos rend végleges központja.

A Szent Kereszt monostor korábbi jelentőségét és rendi központ szerepét nemcsak az a tény bizonyítja, hogy itt alakult meg a rend, hogy itt székelt és itt temetkezett az első három generális, hanem az is, hogy a pálosokat még a XIV. század első felében is gyakran a „*Szent Kereszt remetéinek*” nevezték. Így hívta őket Gentilis pápai követ, de XXII. János pápa is egyik 1323. évi oklevelében: „*fratres S. Pauli primi Eremitae, alias dicti de S. Cruce in eremo*” nevezi őket. 1308—1309-ben Lőrinc generális — Gentilis közbenjárásával — kieszközli a rend számára Szent Ágoston reguláját. Ezzel, illetve az 1309. évi constitúciókkal a rend kialakulása befejeződött, a központ pedig a budaszentlőrinci pálos monostor lett.

A Szent Kereszt monostor későbbi történetéről viszonylag keveset tudunk, mivel levéltára — a rend levéltárának jelentős részével — a török pusztítás áldozata lett. Legfőbb forrás itt is Gyöngyössi Gergely rendfőnök XVI. század eleji rendtörténete, illetve oklevél-kiadványai. Ezek szerint Lőrincet egy Márk nevű perjel követte Szentkeresztben. 1336-ban Kilián, 1346—1353 között Miklós, 1368—69-ben Trisztian voltak a monostor perjelei.

Krampecher László szerint 1374 után nem említik Szent Keresztet. Ezzel szemben 1376-ban Gergely, 1393-ban István, 1396-ban Egyed, 1421-ben Lőrinc nevű perjeleiről hallunk. 1448 táján a Szent Kereszt és Szent Lélek monostor közös tulajdonát képező házát említik Budán. 1445-ben a szentkeresztí Jakab fráter (mint a szomszéd birtokos képviselője) részt vesz az esztergomi káptalan csévi birtokában való beiktatásán. Az épület átépítéséről a XV. századból is ismerünk adatot: 1471—72-ben Szántói Ambrus esztergomi prépost ámbitust építtetett a monostorhoz.

A Szent Kereszt monostort — a többi pilisi monostorral együtt — valószínűleg már 1526-ban felégette a török. A lassan pusztuló, omladozó romok 1570 táján még fenntartották emlékét a „Szen-Kereszt pusztá” elnevezésben. A maradványokat utóbb meghódította a természet, bokrok, fák nőttek a középkori épületromok felett. Ezzel magyarázható azután, hogy a török kiűzése (Buda felszabadítása, 1686) után az elpusztult monostoraikat kereső, a környéket nem ismerő, idegen származású pálos szerzetesek nem találták meg a Szent Kereszt monostor elrejtett maradványait. Helyette a jobban látható és könnyebben hozzáférhető, a Pilis-hegy keleti lábánál álló cisztercita apátság romjait vélték a Szent Kereszt monostor maradványainak. Így került az egykori cisztercita rom és környéke a pálosok birtokába, és így alakult ki róla az újkori pálos eredet-hagyomány, mellette pedig a mai Pilisszentkereszt község, holott a valóban pálos eredetű rom a hegy túlsó oldalán rejtőzött.

A XX. századra a hatalmas termetű, évszázados szilfák és tölgyek árnyékában csak néhol bukkant elő egy-egy kőfal részlete a földből, s csupán a hely „Klastrompuszta” elnevezése (az esztergomi káptalan majorsága) utalt az egykori

monostorra a régészeti kutatások megindítása előtt. A feltáró munkák — sajnos — befejezetlenül abbamaradtak, s így továbbra is a föld mélye rejti az egyetlen magyar eredetű szerzetesrend, a pálosok első monostorának jelentős maradványait, melyek között valahol ott nyugszik Warsányi István pálos szerzetesnek a monostor alapításáról szóló, kőbe vésett, szép, hexameteres verse is:

*Egykor az úttalan pusztáknak útjain járva
Nagy hegyek alján kis kunyhókban laktak atyáink,
S barlangok rejtették őket el a világtól.
Boldog Özséb, ez a szent ember, remete, pap, emelte
Itt a Keresztnek tiszteletére ezt a monostort,
Jöttek is ide hozzá a testvérek seregestől,
S elhagyva a magányt kezdtek közös életet élni.
Innen terjedt szét a világra Remete Szent Pál
Rendje, amelynek hófehér a ruhája s a lelke.
Nagy folyamok is ilyen kicsi forrásból fakadoznak.*

Felhasznált fontosabb források: **Ádám Iván:** Pálosaink építészeti emlékei. Egyházművészeti Lapok, 1883. — **Bártfai Szabó László:** Pest megye történetének okleveles emlékei. Bp., 1938. — **Békefi Remig:** A pilisi apátság története I. Pécs, 1891. — **Eggerer Andreas:** Fragmen panis corvi... Viennae, 1663. — **Fekete Lajos:** Az esztergomi Szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Bp., 1943. — **Genthon István:** Magyarország művészeti emlékei I. Bp., 1959. — **Gyöngyössi Gergely:** Vitae Fratrum... kezdetű, 1530 táján írt kézirat munkája. (Egyetemi Könyvtár: Ab. 151/c.) — **Gyéressy Ágoston:** Boldog Özséb. Bp., 1933. — **Györffy György:** Adatok a Pilis megyei monostorok középkori történetéhez. Művészettörténeti értesítő, 1956. — **Hazai Okmánytár.** — **Horváth István:** Adatok a pilisi kolostorok és Pilis megye középkori helyrajzához. Kézirat, 1968. — **Kisbán Emil:** A magyarországi pálosrend története. Bp., 1938. — **Knauz Nándor:** Az esztergomi főkapitány... birtokainak okmánytára. Pest; 1870. — **Kollányi Ferenc:** Esztergomi kanonokok, Esztergom, 1900. — **Krompecher László:** A pilisi ciszterci apátság és a Szentkeresztnek szentelt pilisi pálos kolostor építészeti maradványai. Bp., 1928. — **Méri István:** A klastrompusztai legendák nyomában. Bp., é. n. — **Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I—III.** Strigonii 1374—1923. — **Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I—IV.** — **Pest megye műemlékei I.** Bp., 1958. — **Péterffy Carolus:** Sacra Concilia... I. Bécs, 1742. — **Rupp Jakab:** Magyarország helyrajzi története I. Pest, 1870. — **Zákonyi Mihály:** A Buda-melatti Szent Lőrinc pálos kolostor története. Századok, 1911. — **Zsigmond-kori Oklevéltár (Szerk. Mályusz Elemér) I—II/1-2.**

Égi megbízás

KONDOR BÉLA EMLÉKÉNEK

Megdarált margaréták lisztje
üzente nekem a telet,
masinám motorja begyűjtva;
elhagylak benneteket.

Ne tántorogjatok világgá mégse!
ha lenyomatában is szakadék
életünk fölött suhan az angyal
s ezüst-zsilettjét pengetve zenél.

Mert szabadságom már
szárnyával megtoldva!
elhagylak benneteket,
kaptam egy égi megbízást:
festeném be a mennyeket.

NAGY GÁSPÁR

VÉRÁTÖMLESZTÉS

Írta IJJAS ANTAL

KINTRŐL, ide a kórházfolyosókra sötéten fénylett föl — éles kardsuhintás — a teljes téli éjszaka. Ostornyél-lámpák csövei parázslottak tejzöld fénykódúikban, föl-szítva a fekete szél jeges áramától. Az urológia sebészeten a mennyezeti égők forró holdfényében a fűtőtestek hajnali hősege zümmögött és surrogta a padlóke-félőgépek. A takarítónők fölpillantottak; a folyosó végén az ezüstszín bundába csomagolt, erős keblű, sápadt Judit főnővér mögött kattant és csapódott be a len-gőajtó, — ötvenöt évével még mindig remekül tartja magát. A közepén függő elekt-romos óra háromnegyed hetet mutatott, ma is negyedórát a hivatalos munkakez-dés előtt. A kórtermekben még az éjszaka keserű szagai között az éjszakai nővérek fejezték be a betegek keltetését és mosdatását. A hajnal zajai közül Szalontay doktornő — már a nappali ügyeletés — valahonnét a hátsó folyosóról sietett a szo-bájába, fekete haja és fekete cipője közt sötéten libbenő szépsége: villámgyors szénrajz.

...Milyen jó volna, ha a szerelem az embert nem félelemmel töltené el, ha-nem földoldaná minden szorongástól, földoldaná önmagától... s a főnővér megállt az egyik takarítóasszonynál. — Az a folt ott kimaradt... kérem! — szólt érdes althangján, nagyon barátságosan. Mért nem szerették udvariasságát sem? Puha, telt arcában most már alátáskásodó mikroszkóp-szeme észrevette a legapróbb hi-bákat, távollétében is ott lebegett az osztály fölött mindentudó pillantása. Kitűnő diagnosztá, akár a legjobb orvosok, úgy ismeri az orvosi rendtartás szabályait, mint ők maguk; a professzor — második hete külföldi kongresszuson — nyugodtan tehet-le az ő párnás kezébe is betegeit.

Görgő hordágyat tölt ki a haldoklók szobájából két kékruhás kórházi férfi. A lepedő mézszürkén rajzolta ki a holttest könnyörtelen körvonalait. Mögötte az egyik éjszakás ápolónő ment dagadt, viaszos lábán, és „Exitált!” vetette oda sár-gán kialvatlan arcából.

— Igen, exitált — felelte ő is az orvosok szavával; akár azok, ő sem szerette, ha a bent elhalt betegek emelik az osztály halálozási arányszámát. Az ő osztályáét! A kocsi eltűnt a hátsó nagy teherlift felé; a halottakkal is az süllyedt alá, vö-rösfényű betonhodályuk alvilágába.

Fehérbe öltözött, kilépett irodájába, már jött is sebbel-lobbal éjszakai helyet-tese, Nóra nővér, ahogy itt nevezték a kétszázas vérnyomású Hegyinét. Jött már átöltözve, azért nyugtalanul, hogy hazaérjen és hajnali útjukra tudja indítani övét. Eseménytelen éjszaka! Egy férfi meghalt (várták már); hárman még este meg-kapták a csapolást; egyik betegnek nincs hólyagműködése; a veseműtétés öregúr a száztizenkettesben vérátömlesztést kap; azt hiszi, minden nappalos itt van, ép-pen az előbb érkeztek a „vargakatások” is (így hívták a gyakorlatra bejáró kol-légiumi növendék-nővéreket). — Megtörtént az éjszakai és nappali orvosi inspek-ció váltása — mondta végül üres hangon. Elvileg ehhez már nem volt közük.

— No semmi, és mi még? — és Judit főnővér rámosolygott ködszürke szemé-vel. Ő megmondta kelletlenül — de jobb volt, ha Judit idejében megtudja —, hogy az éjszakás Koroknai doktor, mielőtt elment volna, sokáig volt benn a na-gyon korán érkezett Szalontay doktornőnél. Az a folyosó végéig elkísérte... A jegygyűrűt már nem mondhatta meg, mert a főnővér csak intett. Afféle személyes nyílt seb ez hetek óta. Átvette az osztályát.

EZ A NÉHÁNY ÓRA egyszerűen megsemmisült a hajnal és a sötét délelőtt között (mert fekete köd szállt le, az utcai lámpák füzerei akár az éjszakában, ég-tek benne tovább); jelentkeztek, beosztott, listákat írt alá, intézkedett, és mintha valaki más ült volna a helyén. Gyomrába néha belefájt a hasogató villám, — csak nincs gyomororrákja, életében soha nem volt beteg! Egy fiatal „vargakatás” jött be létszám-kimutatással, megnézte, milyen bátor és öntudatos arc, a hajnali kelés-

től ragyogó óriás, égő szemek, — ez a magas, szép bőrű nemzedék olyan, akár egy vakmerő új faj hódító előhada! Szíve keserű lett, — mit tudják ezek az érettségis falusi lányok (mert a „vargakatásoktól” ezt követelték meg, az érettségit és falusi származást), akik húsz év előtt születtek, nem is tudhatják, micsoda szorongások nekik már elképzelhetetlen kalandjai felé indult el például ő is. Falusi fruska volt, takarítólány lett itt és kórházi cseléd, majd tanfolyamokon át ápolónő, a szeme kinyílt, s viaskodásokon, vereségeken és diadalokon át főnövér ugyanitt, azalatt még a kórház is megnőtt, egészen új épületszárnyai kerültek lelke tájképére; közben két férje volt, s a második is meghalt, a beteges özvegyember, aki elvette őt a kétszobás lakásért, s ő hozzáment, mert mégiscsak jogi doktor. Jelentéktelen hivatalnok, de hozzáment a társadalmi emelkedésért, hogy mint maga is dr. Alakszáné tegeződhessék az orvosnőkkel. Mindig heves érzelmi köze volt azokhoz az orvosokhoz, akiket szeretett, — százszor is hálás lehet neki az az orvos, aki mellé ő feleségnek áll mérhetetlen energiájával és szenvedélyesen szerelmes természetével. Azonkívül dámává nevelődött, aki bánni tudott hangjával-modorával, a szavak árnyalatával; tévedhetetlen ösztönei voltak, hogy a legjobb könyveket kiválassza, s bánni tudott démoni akaratával is.

Magához tért. A késő délelőttben hajnalelőtti füstös, hideg fény virradata dereng künn a világ fölött, sötétzöld, kormos köd. Ugyanolyan, mint az a kora reggel, amikor — két éve — Koroknai doktor belépett hozzá valami ügyben pár hónappal azután, hogy felesége elvált tőle, és ő (tudta magáról, hogy szerelmes belé) fegyelmезetten be tudta várni a férfi pillanatának villámát. S ma ez a komor, fagyos reggel a szenvedésbe lökte bele őt!

MÉG SOKÁIG ZAKLATTA telefonon az igazgatósági iroda — valami sürgős, bizalmas statisztikáról volt szó, s nem volt itt, aki jóváhagyná, a professzor. Utána — hirtelenében nem is tudta, miért — bement a szobájába. A fehér kórházi bútorok közt égtek a málnavérszín, feketézöld indián-szőnyegek, emlékek egy hálás betegétől, híres etnográfustól. Egy nővér lépett be (ezek is tudhattak valamit, olyan különös kímélettel nézik) — nem akar-e a nagyviziten részt venni, már itt az ideje. Jó, és megnézte magát a tükörben — sápadt, mintha kihányták volna. A tükör mellett tusrasz, az is egyik betegétől, amikor már Koroknait szerette, őt magát mutatta háromnegyed profilban, akkor még boldog, erős, féltő mosolyával. Szerette ezt a képet, és minden érdek nélkül szerette a nála hét évvel fiatalabb, aranybőrű, nyúlánk férfit, a valóságos koránál sokkal fiatalosabbat. Imádta benne, hogy kitűnő orvos, érzéketlen a törtetés iránt (amihez gyöngé is, azért vált el tőle a felesége) s hogy a csókjaik között is olyan tudott lenni, mint egy szégyenlős, kedves kisfiú; elragadónak találta, ahogy a teáscsészét fogja (mert Koroknai többször volt Angliában, nagyon szerette az erős, korombarná angol teákat); szerette, ahogy oldalt fordul s a filmvászonról visszaverődő ezüst sugárzás megvilágítja gyöngéd, majdnem lányos arcélét (mert elfogadta, hogy színházban túl sok ismerőssel találkozna, és inkább az asszony lakásához egészen közeli kismozikat bújtak együtt); nem volt számára kedvesebb, mint puhán keltegetni őt, amikor otthon nála díványa vastag szőnyegén feküdt álompecsételte ajakkal (mert nagyon fáradékony volt); és amikor kávé kapott, utána mindig beleverte a cigaretta hamuját az üres feketescsészébe, sohasem a teásba.

Rájött, miért jött be s miért szédült. A nikotin maró éhségétől. Mert elfelejtett rágyújtani is. Kapkodva, gyorsan gyomrára nyelte egy félig szívott cigaretta füstjét. A nővérek közül megvárták néhányan a folyosón, a pillantásukból látszik, tudnak valamit. A dolgot persze mind tudták és mindenütt, ahol ismerték őket — a maga módján ő is híresség volt — még az orvosok is helyeselték, hogy előbb-utóbb házassággal végzik; olyan jól egészítették ki egymást.

Simó főorvos, a professzor helyettese és kiszemelt utóda, uszálya előtt várta már. Künn világosodott. A szikár férfi feléje fordult. Hosszú, vörös arcába korán metsződtek kemény, lógó ráncok, rendkívül keskeny homloka kopasz, csúcsos koponyába futott; szemöldöke sötét, vastag vonal. De alattuk és a hegyes csontkopola alatt: ironikus, sötét gyémántszemek ragyogtak.

— Ej no, éppen maga késik, Judit, pedig tudja, hogy maga nélkül nem is lenne érvényes a vizit — és ő hálásan mosolygott rá. Ellenfelek voltak Koroknai miatt, de egymás képességeit respektáló ellenfelek. Csak amikor megindultak, csatlakozott hozzájuk Szalontay doktornő. És ő csak a második teremben tekintett le a kezére. Az orvosnő sohasem hordta ujján volt házassága gyűrűjét, s most jegygyűrűt viselt. Hát ez volt az, amit most megkapott és ezért kísérté Koroknait a folyosó végéig, a férfi nyilván az ő kívánságát teljesítette a gyűrűvel! Judit valamikor azt gondolta, hogy ha életéből valami módon eltűnik ez a szerelem, a világ velevész. Nem történt meg. Künn felsütött a nap. Igaz, értelmetlen napfény és halott utcák vadonára világít a kórház körül, de mégis valóságos napfény és valóságos világ.

A BETEG — magányos, nyugdíjas mérnök, sohasem volt még látogatója — öntudat nélkül feküdt, de simán lélegzett. Haja még sűrű, vasszürke; ajka dagadt, kékes; kövér, öreg arca már magába roskadt; orra keskenyvé vált viaszszín csőr. Egészében véve olyan, mintha önmagának s egy hozzá halványan hasonló öregasszonynak volna szörös képmása. Hány ilyen arcot ragadtak el a haláltól vérátömlesztéssel! Ebben a pillanatban ő is csak vele törődött. Szalontay doktornő pedig azt mondta az ágy túlsó oldalán nagyon halkán (főlősleges, hogy a betegek is hallják.):

— Nem tudom, a szíve... elég ócska szivattyú már... bírja-e?

Most orvos volt csak, és elkopott szervek felől bírálta a kérdést. Középtermetű, karcsú asszony, aggasztóan vonzó, kissé szögletes, sötétbőrű arc, mégis úgy tudták, férje vált el tőle; no lám, a karcsúság és a szépség sem minden, ő nem is irigyelte; tudta, ha ő ilyennek születik, nem tud átgázolni ilyen kimeríthetetlen testi és idegzeti erőtartalékokkal az akadályokon.

— Megnézzük a szívét! — s a nővérek feltárták az orvosok előtt a lesóványodott, most is hatalmas mellkast. Szalontay is hallgatódzott rajta a műszerekkel; végül döntöttek. Szalontay szintén a vérátömlesztés mellett. Most, hogy csak orvos volt, alig lehetett hinni, hogy ugyanaz a nő, aki mellett ő hétről hétre komorabb lett, látva Koroknaival egymás felé egyre égőbbé váló érdeklődésüket, míg végül minden láthatatlan rezdülés közöttük: már fénylő, rejtélyes kinyilatkoztatás.

„Das Blut ist ganz besonderes Saft” — idézte Simó, mint szokta, a Faustot, ott, ahol Mefisztófelesz aláíratja Fausttal a szerződést, vérrel: — „A vér szörnyen titokzatos nedv!” — Igen, a vérátömlesztés csodaszer, de van benne valami borzalmasan megszokhatatlan.

Judit felé most egy nővér sietett. Az igazgatóságra hívták sürgősen, telefonon. Abban az ügyben.

MÁSFÉL ÓRA MŰLVA került vissza, még iratokat kellett felküldenie, a folyosón már az ebédet hordták szét, akkor szóltak neki, hogy a 112-ben valami történt. Azonnal odament. Mindenki a mérnök ágya körül állt. Az átlátszó üvegcsövekből és vörös gumitömlőkből álló állványpolip működését már megállították. A beteg légzése szaggatott hörgéssé vált. Simó tárgyilagosan faggatta Szalontayt, egyeztetette-e a vércsoport-azonosságot. Igen, egyeztetette, B-vércsoportos, és a palackban lévő vér is az volt, egész kétségtelen, végrehajtotta a direkt és indirekt azonossági vérvizsgálatot, s csak jó óra múlva hagyta ott a beteget és a készüléket, amikor maga győződött meg róla, hogy kifogástalanul megy minden. Azóta pedig két nővér ügyelt fel, és leállította a vércserét, amikor jelentették, hogy a beteget kiverte a verejték, s kék a hidegrázástól. Valami van a szervezetében, ami ... — de Simó csak intett. Megismételték a legnagyobb gonddal a vércsoport-azonosság próbáját — a vérsavó kicsapódott, itt nem volt semmi baj. De ha nem pótolják a tegnapielőtti műtét súlyos vérvesztését, biztosan bekövetkezik az exitus. Simó a maga felelősségére majdnem hogy csöppenként, megindította a véradagolást. A beteg hörgése lassúbbodott. Úgy látszik a fennakadás után talán mégis megmenthetik. Simó Juditra nézett. Szavak nélkül megértették egymást. Folytatni kell a vérátömlesztést roppant óvatossággal, és ő igent intett. Itt az orvosok tudása mellett az ő brutális fizikumának és idegzetének is helyt kellett állnia. A többi beteget

el kell szigetelni a látványtól. Tekintetével kérte oda a spanyolfalat, Simót, Szalontayt és két gyakorlott nővért pedig, hogy maradjanak mellette. Nem vállalta egyedül a felelősséget.

...Délután, bár csak este kellett volna, bejött Koroknai, de értesíthették, s ő csak akkor vette észre, amikor már jó órája ott ült velük együtt. Szalontay azért harcolt, amit ő ismert legjobban, a beteg szívéért. Szabályos időközökben kihallgatta a szív működését, néha mondott egy-két szót, és az ápolónők szívmasszázszt adtak, vagy injekciós-csövet hoztak. Judit pedig az üvegcsőveket és tömlőket figyelte.

Az erős fénytől átvilágított rubintoszlop végtelen lassúsággal roskadt egyre alább. Az ő számára a kórház mikrokozmosza most erre a szerkezetre és a betegre zsugorodott. Valaki szólt hozzá valamit. Talán azt, hogy egyék, vagy hogy éjszaka van; ő csak az arcába bámult. Nyilván belső szervezete is így védekezett benne, ezzel a kifelé átmenetileg mindent elpusztító rövidzárlattal és elszigeteléssel.

Az éjszaka bejött Simó és néha bennmaradt; néha Koroknai és Szalontay kimentek cigarettázni. Többször utánuk kellett mennie — a folyosó elhagyatott, üres holdfényében a kórteremajtó melletti padon ültek. De ő nem érzett, nem is gondolt semmit. Dermedt ajakkal — mint akinél foghúzáskor a szája is érzéketlenné válik az injekciótól — kérdezett hivatalosan, ő alárendelt volt itt, utasításokat hajtott csak végre. Visszafelé menet jutott eszméleteig, hogy azok mind a ketten szintén kialvatlanok. Arcukról a hús kezd lefolyni már. Arccsontjaik s az orr előreugranak. Szemük koromfeketén aláárkolódott.

Olyan egyszerű dolgokat fogott csak fel, hogy a folyosópadlót teljes szélességben borító linóleum halványvörös. Az elmúlt nyáron újonnan festett s lakkozott ajtók és ablakkeretek melegfehéren világítanak. Künn az éjszakában széláram söpör végig a vizes aszfalt és a fénylő tükördarabonként idecsillanó pocsoltyák fölé. Délelőtt is maradt — a beteg szív működése, arcszíne és hőmérséklete, légzete még mindig nem megbízható, s a negyedik liter vér még ömlik, visszatartott, irtózatossággal. Azt már máskor is észrevette, hogy ilyenkor a betegek arca mintha életüket ismételné. Az öreg, kövér mérnök arcán puhán emelkedtek ki az évek kódéből a hajdan sovány kisfiú csodálkozó, riadt vonásai, — az erélyes, gögös iskolásarc; — a belül zaklatott kamaszé, finom, fájdalmas vonással — s rá voltak írva nyíltan a férfikor komor és mocskos szenvedélyei (úgy tudta, mindvégig agglegény maradt). Vajon milyen lesz az *övé*, ha vérátömlesztést kell — végül — egyszer talán — majd — kapnia? Mellette sárga árnyékok váltogatják egymást. Hát ez emlékezetes marad a kórházban, ez a vérátömlesztés. Mindenkinék, aki részt vett benne, olyan volt az arca, mint valami irtózatossá kicsapongás után!

A BETEG ARCÁBAN végül megjelent az alig látható színváltozás, légzete szilárd lett. Ő akkor végre bement a szobájába. Ott künn a nap süttött a délelőtt halványrózsaszínű, mérhetetlen ködtengerén át. Nem mert utána menni senki sem, egyedül didergett egy darabig. Aztán a tükre... „Az arcát majdnem elnyelő fekete félholdak a szeme alatt, és a sötét árkoknak ható ráncok a sárga arcban, — hát igen, ez végül mégis egyszer egy öregasszony arca lesz! Nem szerette és nem gyűlölte a férfit, közönyt sem érzett iránta, sem annak ellenkezőjét. Semmit! Mintha a vérátömlesztés az ő erei tartalmát cserélte volna át.

Kopogtattak, és kínlódó zavarban Koroknai jött be, megköszönni neki, amit tett, a maga nevében is, és az orvosnőében — „addig, míg az olyan állapotban nem lesz, hogy ő maga tudja megköszönni, de a beteg mellett van még”.

Időbe telt, amíg ez áthatolt kimerültsége és közönye páncélján, és rájött, hogy Koroknai hol magázza őt kínjában, hol tegezi, mint még pár héttel előbb, csillagok és fényévek távolságában, és hogy illik valamit válaszolnia. Valami olyasfélét mondott, hogy sok boldogságot kíván nekik. Felnézett — a férfi nem volt ott. Ekkor agya, átmenetileg, villámgyorsan kitisztult.

— Kirúgtam? — kérdezte és a teste dermedt volt. — *Én* rúgtam ki! — De hiába várta a hitvány kis diadalérzést. Mert ez azért szerelem volt kettőjük között, és mint valami iszapot, hagyta hátra benne keserű utóízét. Újabb férfi? Aligha következik.

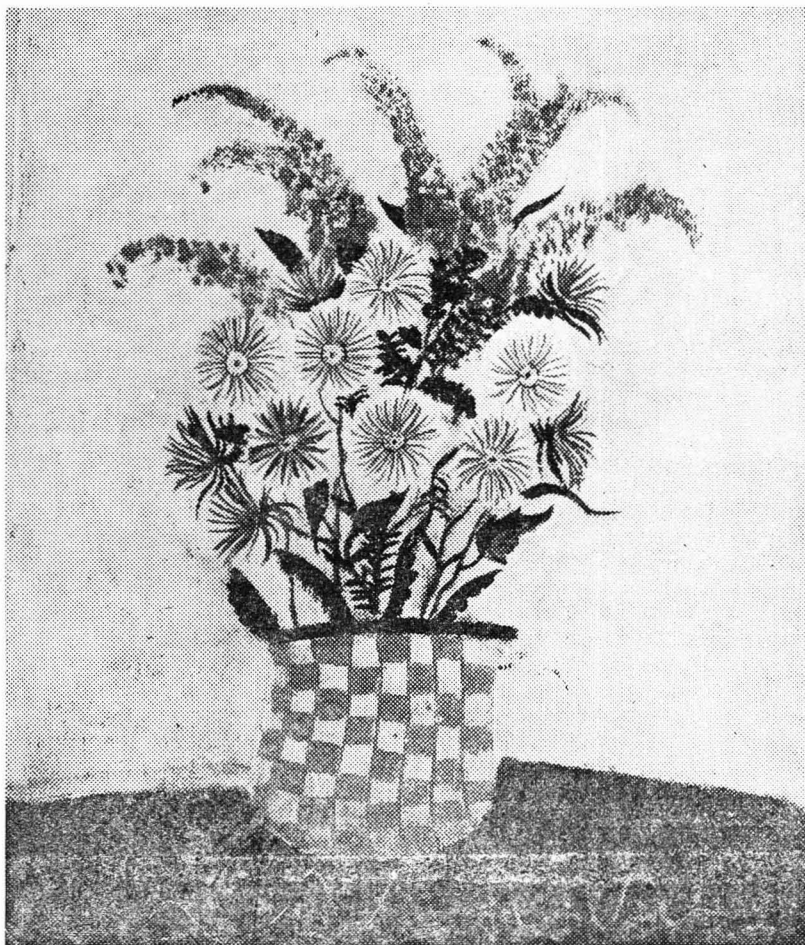
— Kirúgtak? — kérdezte, aki kilépett tőle, a férfi — *Engem* rúgtak ki! — De ő is hiába várta a hitvány kis diadalérzést. Azért — gondolta — valahogy majd elintéződik. Szerencsére Simó megértő, és a professzor is az lesz. Áthelyezteti magát valahová, ahol nem lesz Judit.

Judit nővér pedig már rendbehozta arcát, felvette bundáját, amikor a ragyogóan nagyszemű, tegnapi kis vargakatás jött: — Simó főorvos úr, aki lent ebédel, kéri szépen, hogy csak holnapután tessék bejönni — mondta —, pihenje ki magát! — Megint nem értette az első pillanatban. Most hazamegy, megfürdik, altatót vesz be, kialussza magát. És hogy mikor jön be?

— Holnap reggel háromnegyed hétkor! — mondta gorombán.

Nem szerette volna, ha a nővérek és a betegek ilyen arccal látják a folyosón. Inkább a hátsó lift felé ment, a hátsó teherlift felé, amelyen a halottak is alászállottak vörösfényű beton-alvilágukba.

A tegnap, és ami tegnap történt, eltűnt. Nem a halál és nem a szerelem oldotta fel őt a szorongástól, hanem a valóság. Párás, halvány lila mélység az ég helyén. A vékony füstcsíkok egyenesen és magasra szálltak. Télközép volt még, és a napsütötte párán át — szívszaggató szépséggel, akár az utána bámuló vargakatás vakmerő, roppant szeme — a tavasz ígérete lebegett.

Berki Viola: Csendélet

BALÁZSOVICS MIHÁLY VERSEI

1943-ban születtem Csepelen, azóta itt élek.
Az iskolából kilépve — a homokbuckák, a szántó:
zsúfolva gyíkkal virággal; odébb néhány kilomé-
terre dübörgött a gyár.

A kettősség egész életemre rányomta bélyegét.
Verset írok; fizikai munkával keresem a kenyérre-
valót.

Gyökereimet kutatom. Várakozom.

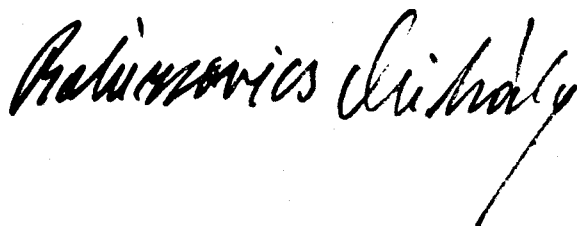
Édesapám becsavarogta a fél világot. Anyám szomo-
rú, tört asszony volt. Egész nap rugdosta a varró-
gépet; szeretetébe engem próbált bezárni, ostyaként
felmutatni önmagának.

Néhány éve mindketten meghaltak — nem tudom, melyi-
küknek volt igaza. Csodálattal, az ittmaradtak bús
szeretetével tartozom nekik.

A versek talán gyerekkoromban fogantak bennem, de
írni felnőtt fejjel kezdtem. Kár volna fejtegetni,
hogy miért e késő eszmélés. Öreg vagyok, fiatal, mind-
egy: dolgom van a világban.

Számomra a vers megközelítés. Próbálkozás a teljes
létezés megélésére. Furcsa hajtűkanyar; belső ketre-
cünkbe higgadtan visszatérés.

Még erősnek érzem magam. Családot alapítottam, és
remélek. Napról napra újból talpra állok az átgondolt
önpusztításban. Tudom, maradni kell, készülni a
Csodára.

Állapot

A Partok vonzása erősebb a Holdnál.
A Megállapodás üszkös jeleit fürkészed.
(A körözeseket magad ellen rég kiadtad.)
Zsombékról zsombékre vergődsz a Versek lápvidékén.
Szárnycsapások emléke lebeg.

*

BELSŐ ARNYÉKAIMHOZ CSAPÓDÓ ÜVEGGÖMB
EZ A PILLANAT EZ A HANG:
LÁBUJJHEGYRE ÁLLOK
NÖVENYI ROSTKÉNT HIMBÁL AZ ÁHÍTAT
KIFACSART TAPLÓ
BIZONYOSSÁG
BELSŐMBEN KÖBORLÓ HANG PILLANAT
SZILÁNKOKRA ZÚZÓDÓ ÜVEGGÖMB

Megközelítések

A szellem glóriája megfakult.
Atvérreztek a spongyák
Az Idő derekán.
A Feloldozódás is bűn lett
Mint a tudat tehetetlensége.

*

visszatérek
az érzékelés színskálájához
a négy elem
egyként ütközik belém
apró öltésekkel
igazítom magamra az éjszakát
leolvadnak
szívemről az ólomdrapériák
erősebbé válok
és szomorúbb a palakéknél
sugarveszély vége

*

A távolodások tükörbelsője.
Lábnyomok dialógusa.
Újraperfelvételt kér az idő.
Hullámzó üveg a felszín.
A kétségbeesés
Túlön-túl-Emberi.

*

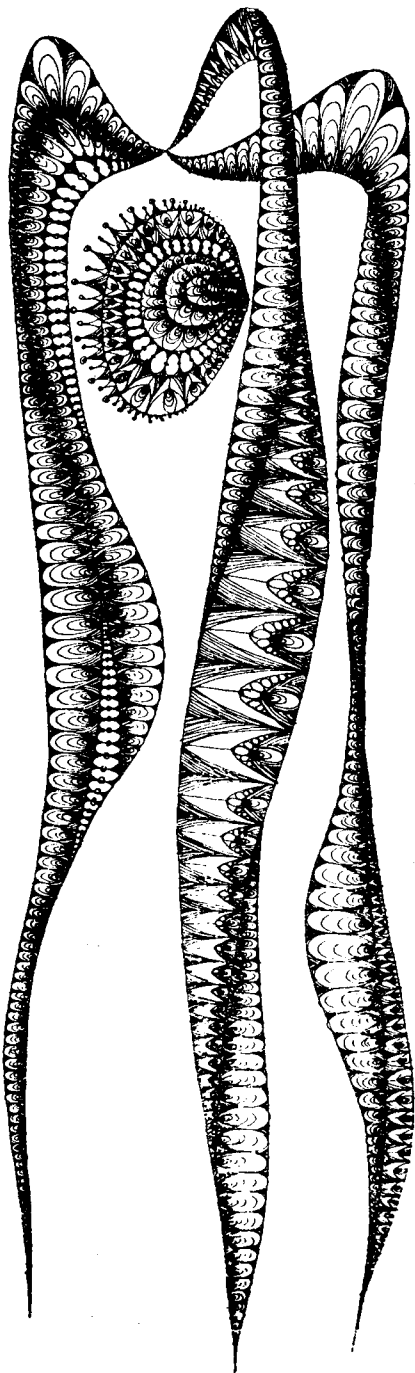
Hogy a ködtől nem látjuk a folyót,
vagy kiapadt egészen: teljesen mindegy;
meredek partjainál toporgunk
nem-létünk előtt.
A körbenjárás biztonsága
szemhéjnyi rést megenged, tudjuk
a nappalok oxidrétegei
tenyérvnyi foltokban hullnak homlokunkról.
Eszméinket őrljük.
Szívünk hatalmas karám.
A kívülmaradottak légszomja velünk.

*

megszűnik a mérlegelv értelme
kiegyensúlyozhatatlan szavaink
csiszolatlan tömbök:
ami kitetszik: a sejtés közüzaléka
spirális ösvények
hátrattett kézzel sétálsz a költemény felé
beéred az elhatározás előtti
elviselhetetlen rendet
(oda jutottál ahonnan kezdted)
kiegyensúlyozhatatlan szavaid
kezedbe gyűrőd
krisztuspózba bénulsz
mint a latrok

Zárt rendszer

nyújtott karcsapásokkal
elűszom magamtól
a medencehosszak
spirális csigaháza beroppant
kidugom a fejem
visszahúszom
tehetetlen vagyok

Magyar József munkája

AZ EGYHÁZ A LEGÚJABB DÓZSA-IRODALOMBAN

A Dózsa parasztháború történeti képe ötödfél század alatt — a humanista történetíróktól a marxistákig — történeti megítélésben, gazdasági, társadalmi, politikai okainak feltárásában óriásit változott. Nem változott viszont az eseményeknek az a drámai konstrukciója, amelyet a humanista történetírók — legmagasabb szinten Istvánffy Miklós, a „magyar Livius” — alkottak meg, noha a XIX. század második felétől megsokasodó hiteles történelmi adatok egyre jobban feszegették ezt a koncepciót. Nem változtattak az eseményeknek ezen az elrendezésén az 1972-ben, a Dózsa-jubileum alkalmából megjelent olyan monografikus jellegű, tudományos-népszerűsítő munkák sem, mint Hegedűs Géznak az ifjúság számára írt *Igy élt Dózsa György* című műve vagy Nemeskürty István a művelt nagyközönségnek szánt *Krónika Dózsa György tetteiről* című regényes feldolgozása, sőt lényegileg az 1972 őszi ülésén rendezett nemzetközi tudományos ülés szak sem. A hiteles történelmi adatoktól megkívánt új koncepció csak mintegy a jubileum árnyékában, 1973-ban jelent meg Barta Gábor és — az időközben elhunyt — Fekete Nagy Antal tollából *Parasztháború 1514-ben* címmel. A Dózsa-kutatásban kopernikuszi fordulatot jelentő monográfia megérdemli, hogy foglaljuk össze vele legalább egy szempontból, az egyház történeti szerepét illetően, kiegészítve Szűcs Jenőnek ugyancsak döntő fontosságú, *A Dózsa parasztháború ideológiája* címmel a Valóság 1972/11 számában közrebocsájtott ideológiatörténeti eredményeivel.

A hagyományos — Istvánffyra visszavezethető — felfogás szerint a keresztesháború parasztháborúba való átcsapásának döntő oka a toborzás május 15-i felfüggesztése, színhelye pedig a Dózsa vezérlete alatt álló pesti tábor volt. Dózsa tehát Pestről már nem a török, hanem a nemesek ellen indította el seregét valamikor május 15-16-a táján. Eléggé megbízható források szerint azonban Dózsa május 24-én már a Maros menti Nagylaknál harcol a nemesekkel, 28-án pedig véres megtorlást alkalmaz ellenük. Ezt a 200 km-nyi utat aligha tehetette meg 8—9 nap alatt. Ha tehát május 24—28-án tényleg a Maros mentén állomásozott, Pestről nem május 15—16-án, hanem legkésőbb 10-én el kellett indulnia. Ebben az időben viszont a főváros környékén még semmiféle zavargás nem volt. Dózsa tehát Pestet nem egy parasztháború, hanem keresztesháború vezéréként hagyta el, csatlakozni akarván a törökellenes hadműveletekhez. A toborzás május 15-i betiltására, majd a kereszteshadjárat május 24-i felfüggesztésére nem a pesti kereszties tábor, hanem a vidéki — tiszántúli, felvidéki és délvidéki — táborok zavargásai adtak okot; így a parasztháború sem Pesten kezdődött, hanem május 22-én Nagyváradon, a legendás Lőrinc pap vezetésével.

Dózsa hadi céljaiban és serege magatartásában valahol Békés táján következett be a fordulat, miután a toborzást letiltó parancs megérkezett. Ezt a korábbi menetirány megváltoztatása, majd — a nemesi csapatok támadása következtében — a Maros vidékén lezajlott harcok jelzik. A kereszteshadjárat felfüggesztésének újabb híre teljessé és visszafordíthatatlanná tette a fordulatot. A nagylaki kivégzés-sorozat visszavonhatatlan véres pecsét volt ezen az elhatározáson. Ettől kezdve Dózsa az egész magyarországi parasztháború tudatos és zseniális hadvezéréként tevékenykedik. Mindenekelőtt elfoglalja a Maros-vidék katonailag fontos pontjait. Ezután jómaga a Bács és Bodrog megyei erők egy részét magához vonva, Temesvár ostromára indul, majd ezzel egy időben, június elején négy seregrészt indít útnak Erdély, Bihar, Buda és a Felvidék felé. Ez a hadmozgás viszi el Dózsának június elején, a Maros menti táborban kibocsájtott, a nemesség ellen harcba hívó kiáltványát Ceglédre és Szikszóra. Az ún. ceglédi kiáltványnak tehát alig van több köze Ceglédhez, mint a teljesen fiktív, a humanista történetíróktól az antik *oratio* műfaji szabályai szerint szerkesztett, Dózsa szájába adott ún. ceglédi beszédnek. Ceglédről mint táborhelyről az egykorú források hallgatnak.

A parasztháború kitörésének és lefolyásának ez az új, a korábnál összehasonlíthatatlanul hitelesebb — bár nem teljesen problémamentes — koncepciója szolgál háttérül a most már általunk is közelebbről megvizsgálható új egyházképeknek. Mint ismeretes, az 1514. évi magyarországi parasztháború keresztesháborúként indult, és habár később Dózsa és népe szakított a keresztesháború eredeti célkitűzéseivel, ideológiájával soha! Mi tette lehetővé a XIII. század végén hamvába holt keresztes eszme új életre keltését a XIV—XV. században? Monográfiánk helyesen állapítja meg, hogy az oszmán-törökök európai inváziója, amely egyszerre kettős veszélyt hordott magában. Egyrészt katonai és politikai leigázással fenyegette a hódítás útjába eső balkáni és kelet-európai népeket, másrészt idegen vallásával, az európainál kezdetlegesebb, az ún. ázsiai termelési módhoz kötött feudális gazdasági-társadalmi rendjével állandóan kihívást jelentett a keresztény feudális Európa számára. Ez a kettős veszély kettős védelmi reakciót váltott ki: egyrészt a leigázással fenyegetett államok és népek önvédelmi harcát, másrészt a keresztény-feudális Európa kollektív védekezését a számára idegen világ ellen. Ez utóbbi adott lehetőséget a pápaságnak a keresztes-eszme életre keltésére a XIV—XV. század fordulóján, amikor a nyugati kereszténység előretolt bástyája, Magyarország is bekerült a török támadás hatósugarába, és megerősítése — mint az egész keresztény világ érdeke — összeurópai jelentőséget nyert (12. l.).

A keresztesháború eszméjének felújítása és a „pogány törökök” ellen fordítása tehát kétségtől a keresztény feudális Európa létérdekeit fejezte ki; kifejezte, de nem tudta realizálni. Nem tudta — az ideológiai okokat itt figyelmen kívül hagyva — elsősorban azért, mert egy, a törökkel szembefordítható egységes Európa ebben az időben nem létezett. A keresztény univerzalizmus eszméjén és a pápa főhatalmán nyugvó egységes keresztény feudális Európa már a múlté volt; az új, a nemzetiség eszméjén és a nemzetállami szuverenitáson felépülő egységes polgári Európa pedig még csak születőben, de még így sem tűrte a pápai beavatkozást, legkevésbé az olyan széles körűt, amelyet egy keresztesháború megszervezése és levezetése megkívánt volna. Így a keresztény feudális Európa kollektív fellépése a török ellen gyakorlatilag a pápaságnak és néhány kellen szövegszerűségének törökellenes harcává zsugorodott; a küzdelem oroszlárnrészt az ellenség torkában lévő kelet- és dél-európai népeknek kellett vállalniok. A pápaságnak és szövetségeseinek törökellenes harca is akkor emelkedett összeurópai jelentőségre, amikor megtalálta a kelet- és dél-európai népekkel való együttműködés célszerű formáit. Ez volt a helyzet általában Hunyadi hadjáratai idején (és nem csupán 1453 után — mint könyvünk állítja [12. l.]). Sajnos, ennek az igazi keresztesháborúnak céljait keresztezte, sikerét korlátozta a másik, az eretnekek, ebben az időben különösen a husziták ellen folytatott „keresztesháborút”. Hogy ez mennyire így volt, mutatja, hogy az „igazi” keresztesháborút sikere érdekében ezt a másikat nemegyszer fel kellett függeszteni. Ez történt például a nándorfehérvári viadal idején, amikor — mint a cisztercita Bölcskey Ödön nagy monográfiájában olvashatjuk — Kapisztrán Szent János, Hunyadi bajtársa nyíltan hirdette: „Kik minket a török ellen segíteni akarnak, azok a mi barátaink; a rácokat, a szakadárokat, az oláhokat, a zsidókat, az eretnekeket (az én kiemeléseim B.B.) vagy a pogányokat, ha ezen nehéz időben velünk akarnak harcolni, barátilag fogadjuk.”

Ez a helyzet a Dózsa parasztháború korára, a XVI. század elejére sem változott még olyan mértékig, hogy az európai országok, levette korábbi közönyüket, a pápa buzdítására most már hajlandók lettek volna közös harcra a török ellen. Mi bírta akkor az 1513 márciusától uralkodó X. Leó pápát arra, hogy Bakócz Tamás esztergomi érseket — aki egyébként, a könyv állításával szemben (24. l.) nem varga, hanem kerékgyártó fia volt — még a nyár folyamán teljhatalmú legátusává nevezze ki, és megbízza keresztesháborút szervezésével? A választ a történetírás eddig is az egyház legfelsőbb vezetését megosztó hatalmi harcban kereste; míg azonban az eddigi felfogás Bakócznak a pápaválasztási kudarcért kárpótlást kereső hiúságát emelte ki, szerzőink inkább a pápának Bakócz leszerezésére, Rómából való eltávolítására irányuló ügyes taktikáját hangsúlyozzák. „A háborút olyan időpontban hirdették meg — írják (28. l.) — mikor annak politikai feltételei Európában nem voltak adottak. Megindítása, sőt sikere ugyanakkor sorsdöntő volt a háborút meghirdetésében tulajdonképpen vélsen érsek számára. Így alakult ki az a paradox helyzet, hogy az a vállalkozás, amely mind a magyar fejlődés, mind Bakócz egyéni érdekei szempontjából idegen erők kezdeményezésére

született, s hazánk történetében véletlennek minősül, az érsek-legátusnak, minden korábbi húzódozása ellenére, kénytelenségből legszemélyesebb ügye lett. Bakócz elhagyva Itáliát, minden energiájával az ügy sikerén fáradozott.”

Milyen eredménnyel? A köztudat Bakócznak csak a Dózsa-féle keresztessereggel elért, számára végzetessé váló „sikeréről” tud, holott már Márki Sándor, Dózsa első monográfusa utalt rá, s monográfusaink most részletesen kifejtik, hogy a Dózsa-féle sereg csak egy része, valószínűleg derékhada volt annak az 1513 őszi meginduló Mátyás óta páratlan török elleni felvonulásnak, amelynek balszárnyán, Erdélyben Zápolyai János vajda mozgott (aki meg is kezdte a hadműveleteket), jobbszárnyán, a Dunántúlon pedig Beriszló Péter, a „haragos pap-bán” nyomult előre az „ország hadával”. A magyar fejlődés szempontjából „idegen erők” kezdeményezése, hazánk története szempontjából „véletlen” volt tehát a kereszteshadjárat meghirdetése? Minden bizonnyal! De ezek az „idegen erők” a továbbiakban magyar erőfeszítésekhez kapcsolódtak, s a „véletlen” is a török elleni harc szükségszerűségének volt megjelenési formája. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy határainkon a török évtizedek óta folytatta felőrlő, az ország megszállását előkészítő hadjáratát, s azt sem, hogy az I. Szelim 1512-ben hatalomra jutott török katonái párt hosszú távon semmi jót nem ígért a mediterrán országok, de Magyarország számára sem. Viszont az anatóliai siiták kegyetlen üldözése és a türkmén siitáknak, Izmail sahnak megtámadása rövid távon lehetőséget nyújtott a török nyomás enyhítésére, a török visszaszorítására.

Bár a kereszteshadjárat megindításában kétségkívül a pápaság belső hatalmi harcához kötődött, *lefolysában, kimenetelében* azonban már aligha függött ettől, legalábbis olyan értelemben nem, mintha a kereszteshadjárat sikeréhez kizárólag Bakócznak, kudarcához pedig a pápának fűződött volna érdeke. A győzelemben és vereségben a hadjárat megindítása után a pápának és bíborosának most már osztoznia kellett. Nemcsak Bakócz előtt lebeghetett követendő és követhető ideálként a legendás pap-hadvezér páros: Kapisztrán—Hunyadi (Bakócz első patrónusa, Rangoni Gábor erdélyi püspök Kapisztrán János társa volt Nándorfehérvár felszabadításában!), hanem X. Leó előtt is, akinek dédapjához, Cosimo Medicihez Kapisztránt meleg barátság fűzte, és aki — a magyarországi kereszteshadjárat kudarcától sem zavarva — 1514. december 31-én szóban, 1515. október 4-én pedig írásban is engedélyezte a törökverő Kapisztrán szűkebb körű nyilvános tiszteletét.

A törökellenes harc fegyverének kovácsolt keresztesseregből azonban — meghirdetőinek szándéka ellenére — a feudalizmus elleni harc fegyvere lett. A keresztesháború parasztháborúba fordult a mezővárosi polgárság és a falusi jobbágság ellen egy időben indított nemesi támadás következtében, az 1512/13-i közép-európai kereskedelmi és pénzügyi válság ostromcsapásaitól is úzva. A monográfiákból azt is tudjuk, hogy ez az átcsapás időbelileg meglepően gyorsan, két-három hét leforgása alatt és ugyanakkor térbelileg párhuzamosan az ország legkülönbözőbb pontjain ment végbe, s éppen ilyen gyorsan elnyerte ideológiai formáját is. Hogyan magyarázza az eseményeknek ezt a forrpontra jutását és rögtön utána bekövetkező ideológiai lecsapódását az újabb, elsősorban Szűcs Jenő nevével fémjelzett kutatás?

A választ a törökellenes harc és a szociális feszültség sajátos összekapcsolódásában és kölcsönhatásában találhatjuk meg. A feudális társadalom Isten által elrendelt rendje a következő alapelven nyugodott: „*Tu rege, tu ora tuque labora*”, vagyis a nemes kormányozzon és védje az országot, a pap imádkozzék, a paraszt pedig dolgozzék. Ez az Isten által elrendelt rend borult fel, ha a nemes például nem tudta vagy nem akarta teljesíteni országvédő hivatását, és ez a parasztokra hárult. A parasztok ilyen esetben kétségbevonták az — ország védelmével indokolt — nemesi kiváltságokat, és a feudális rend ellen támadtak. Kétszerezten ez volt a helyzet Magyarországon a törökellenes keresztesháborúnál. A török ugyanis nem egyszerűen egy ellenség volt a sok közül, hanem maga az ősellenség, az apokaliptikus hatalom, melynek legyőzése után már csak a világ vége és Krisztus ezeréves birodalma következhet. A kereszteshad török ellen irányzott hatalmas apparátusa tehát törvényszerűen fordult a nemesek ellen, ha ezek akadályozták működését. A hitetlen török mellé vagy helyébe kiközösítéssel a keresztény közösségből kitaszított és örök kárhozatra ítéltetett „hitetlen és hűtlen” nemesség került, amelynek megsemmisítése a papi és királyi felhatalmazással felruházott „szent had s áldott gyülekezet” feladata, mint ez Dózsa Ceglédre eljuttatott kiáltványában is olvasható. Így válnak a kereszties kiváltságok a nemesi kiváltságok tagadásává,

a lelki jutalom a földi cél, a feudalizmus megdöntésének indítékává és eszközévé. Előttünk áll tehát teljes fegyverzetben az antifeudális töltésű ún. népi kereszties ideológia.

A népi kereszties eszmekör fölfedezése nem Szűcs Jenő érdeme; közkinccse ez a marxista történetírásnak, elsősorban Székely György munkássága révén. Nem volt azonban egyetértés történészeink közt ez ideológia jellegének és eredetének megítélésében. Székely György élesen eretneknek tartotta ezt az ideológiát, és kialakításában a huszitizmus radikális szárnyának, a táboritizmusnak juttatta a fő szerepet, megtéve Mészáros Lőrinc „ceglédi papot” ez irányzat fő képviselőjének, Dózsa fő-ideológusának, ún. ceglédi beszéde és kiáltványa társszerzőjének. Vele szemben Kardos Tibor — a humanista hatásokon túl — Gioacchino da Fiore cisztercita apát követőinek spirituális eretnekségében, főképpen a szigorúbb ferences irányzatot, az obszervancián belül ható áramlatban kereste a fő forrást, Dózsa népeben Petrus Ulivi Apokalipszisz-kommentárjának „kiválasztott seregét” ismerve fel, és Mészáros Lőrincben — akivel ő is azonosította a nagyváradi kereszties-vezért, Lőrinc barátot, az ugyancsak Lőrinc nevű kápolnai (Nagyvárad mellett) pálos aszkéta tanítványát — nem a táborita, hanem a ferences spirituális eszmék szószólóját látta.

A népi kereszties ideológia jellegéről és eredetéről folyó vitát Szűcs Jenő — úgy tűnik — végérvényesen eldöntötte. Szerinte az egész ideológiai együttes „messze eltávolodik” ugyan a katolikus egyház dogmáitól, de mégsem minősíthető kifejezetten eretneknek, és végképp nem egyeztethető össze a huszita hitelvekkel, jelesen a Marchiai Szent Jakab által az 1420—30-as években feljegyzett délvidéki táborita hitcikkelyekkel. Ott az egyházi tekintély és az egyházi rend elvetése, itt elismerése, illetve kiemelkedő szerepe: ott a kiközösítés és a búcsú tagadása, itt fegyverként való felhasználása; ott minden képes ábrázolás elutasítása, itt általános jelvényként alkalmazása, és így tovább. A táboritizmusról mint a népi kereszties-ség fő eszmei összetevőjéről ezek után aligha lehet beszélni. De mit jelent az, hogy az egész eszmerendszer „messze eltávolodik” a dogmáktól, anélkül mégis, hogy elérné az eretnekséget? Ez a távolság sem olyan nagy, mint első pillanatra látszik. Hogy csupán egy példán bizonyítsuk, a X. Leó-féle bullában valóban nincs arról szó, amiről Kecskés Tamás és Mészáros Lőrinc keresztieshadnagyok Kassa városához intézett levelében, hogy ti, aki bármilyen segítséget — lovat, szekeret, fegyvert, pénzt — nyújt a keresztieshadjárathoz, ugyanazt a bűnbocsánatot (illetve búcsút) nyeri, mint a résztvevő, de az 1455—56-os kereszties toborzásnál tudunk hasonló kiváltságról. Kapisztrán a jelentkezőket vagy a háború céljaira adományt tevőket beveszi a ferences testvéreletbe, részesítve őket és családjuk minden élő és holt tagját a rend összes imáiban és jócselekedeteiben. De maga a pápai követ, Carvajal bíboros is teljes búcsút ígér mindazoknak, akik a török ellen személyesen vagy helyettesük útján fegyvert fognak vagy pénzt adnak. Ha a búcsút a levélírók kiterjesztik az utódokra is, ez valóban dogmatikai képtelenség — ha Kecskés és Mészáros valóban papok lettek volna, mint még monográfiánk is föltételezi [112. l.], illet aligha írtak volna le — de éppen ezért lehet, hogy csak egy közismert formula mechanikus és ezért értelmetlen alkalmazása. Ami pedig az eretnekség kérdését illeti, erre vonatkozólag van egy perdöntő bizonyíték: a parasztfelkelők sosem vonták kétségbe az egyházi tekintélyt, s a keresztiesbullát mindvégig legitimitásuk pecsétjének tekintették.

Hogy a kereszties toborzást — 1456-hoz hasonlóan — 1514-ben is az obszerváns ferencesek végezték, és az ő ügybuzgalmuk, lelkesedésük ragadta magával a világi papokat is, azt eddig is tudtuk, nem utolsósorban a kitűnő egyházi történész, Karácsonyi János munkásságából. Ugyancsak őtől tudjuk, hogy ez az ügy annyira szívűkhöz nőtt, hogy — catói következetességgel — még bukásában sem tudták megtagadni. Eddig is számon tartottuk 1514 ideológiai forrásai között — ha a valószínű történeti helyénél hátrább téve is — az obszerváns ferences spiritualizmust és különösen a Laskai Osváttól és Temesvári Pelbárttól képviselt radikális társadalombrárlatot, vagy ahogy kissé kelletlenül neveztük: szerzetesi demagógiát. De az obszerváns ferenceseknek a parasztháborúban játszott szerepét a maga egészében csak a legújabb Dózsa-kutatás tudta megragadni, főleg Szűcs Jenő és Fügedi Erik munkásságában. Nemcsak arról van szó, hogy a kereszties toborzás szervezeti bázisa a magyarországi obszerváns ferences vikária volt nem kevesebb mint 70 kolostorával és 1700 szerzetesével (az egész Alpoktól északra eső európai terület

szerzetesi állományának csaknem egyharmada volt ez!), hanem arról is, hogy a keresztes forrongás gócaivá és pólusaivá mindenütt egy-egy jelentős ferences kolostor vált, vagyis a vikária egyben ideológiai bázisa is lett a mozgalomnak. Ha meggondoljuk, hogy a parasztsereg magvát a gazdagodó és felemelkedni vágyó ártermelő és kereskedő mezővárosi polgárság alkotta, az obszerváns ferences kolostorok pedig — az eredeti szándéktól eltérően — elsősorban városokban, mezővárosokban alakultak (a XV. században alapított 44 obszerváns kolostor közül csupán 18 volt valóban falun, de ezek közül is több volt uradalmi központ), akkor törvényszerűnek kell mondanunk ezt az összefüggést. A kolostoroknak az eredeti emberi egyenlőséget és a zsarnoki hatalommal való szembeállás jogát prédikáló radikális eszméi nemcsak megfelelő közegre találtak, de fel is erősödtek abban a mezővárosi társadalomban, amely egyre kétségbeesettebb harcot vívott a földesurakkal a paraszti felemelkedés, polgárosodás jogáért, és amely a kereszteseregben előbb a földesúri hatalom alól való menekvés, majd pedig az ellene való támadás váratlan lehetőségét látta. A nemesek, nemesi fennhatóság és adó nélküli, önkormányzattal rendelkező *oppidumok* mezővárosi-~~városi~~ szabadsága lehetett az igazi távlata a paraszti szabadságtörekvéseknek, s csak kisebb mértékben a Dózsa által Szűcs Jenő szerint képviselt katonáskodáshoz kötött „székely szabadság”. Ez legfeljebb a katonaelemek körében lehetett népszerű. Ha Dózsa és környezete valóban ezt képviselte, ezzel inkább fékezte, semmint előrelendítette a mozgalmat. A vörös kereszt és a véres karó sem az új társadalom, hanem az ezért vívott harc jelképe lehetett, amelynek útját a török, illetve a nemesek feletti győzelem tette volna szabaddá. Ez volt a szerepe a keresztnak 1456-ban is, mikor Kapisztrán egy látomása után mindent a kereszt jelével kezdett ékesíteni, mondván: „Mivel a kereszt jelével kell az ellenséget megsemmisíteni és megsemmisíteni, azért a használatra adott minden dolog a kereszt jelével legyen ellátva.”

A legújabb Dózsa-kutatás egyházi vonatkozásairól adott képünk még viszonylag sem lenne teljes, ha nem utalnánk pár szóval a parasztháború Dózsa mellett legnagyobb, de még nála is rejtélyesebb egyénisége, Lőrinc pap kilétének új történeti megítélésére. Egy bizonyos: Lőrinc pap „megyaszói Mészáros Lőrinc ceglédi plébános”-ként éppen olyan szinkretisztikus alak, mint mondjuk Mária Magdolna, aki mögött nem egy, hanem több konkrét történeti személy rejtőzik. Hogy ceglédi plébános nem volt, azt már Márki Sándor, illetve később Oppel Jenő megállapíthatta volna; Márki azért, mert tudta, hogy 1471-től Bogdasai Petri János fia, Bálint presbiter volt Cegléd plébánosa. Igaz, hogy nem tudjuk, meddig; de nincs kizárva, hogy még 1514-ben is, hiszen egyik elődje, János presbiter ugyancsak 43 évig töltötte be tisztét. Még inkább megállapíthatta volna ezt az ún. „ceglédi előjáték”, a ceglédiek földesuruk, az óbudai klarisszák elleni 1509–10-i lázadása oklevélműveinek kiadója, Oppel Jenő, hiszen ebben az egész drámai oklevélműveiben szó sincs Mészáros Lőrincről. A legenda azonban Márkinál is, Oppelnál is erősebbnek bizonyult a történeti valóságnál. Így Szűcs Jenőre és Barta Gáborra, valamint Fekete Nagy Antalra maradt az a feladat, hogy a fiktív irodalmi alakot olyan konkrét történeti személyekre lebontsák, mint a már említett Lőrinc barát, Váradi környéki vagy éppen váradi ember, a bihari keresztesek vezére, a parasztháború tulajdonképpeni elindítója vagy megyaszói Mészáros Lőrinc, egy Szikszó környéki keresztes sereg hadnagya, hogy más személyi kombinációkról ne is szóljunk.

Mint látnivaló, a legújabb Dózsa-kutatás, közelebb jutva a történeti igazsághoz, módosította az egyháznak 1514-ben játszott szerepéről alkotott képét is. Az 1514-es kereszteshádjárat — meghirdetésének motívumaitól függetlenül — talán az utolsó nagy elszalasztott alkalom volt Mohács előtt a török visszaszorítására. Nemcsak a kereszteshádjárat nem jött volna létre az egyház, azon belül elsősorban az obszerváns ferencesek szervező és ideológiai tevékenysége nélkül, de maga a parasztháború sem, legkevésbé annak ideológiája, amelyben a népi keresztség lángcsóvája vált emésztő tűzvészé a mezővárosok izzó légkörében. Ennek az eszmekörnek nincs komoly köze az eretnekséghez. Mindez, úgy hisszük, eszmileg és érzelmileg is közelebb hozza a katolikus hívőkhöz történelmünk legnagyobb forradalmi hagyományát, az 1514. évi parasztháborút.

Élet és Evangélium

MI IS MEGBOCSÁTUNK...

Megbocsátani többféleképpen lehet. Nagyvonalúan, fölényesen: „Ugyan kérem, szót sem érdemel!” Vértanú-képpel, szenvedve: „Lám, ekkora kárt, fájdalmat okoztál. Nem, nem haragszom, de a sebeim vérzenek.” Gőgösen: „Nem veszek annyiba, hogy képes volnék haragudni rád. Mindig tudtam, mi lakik benned, most végre te is rájöhetsz arra, hogy ki vagyok én.” Bakafántosan: „Megbocsátok, de kérj bocsánatot!” Vagy hajszoztan, kényszeredetten: „Megbocsátok, mert ez kötelességem. De felejteni, azt nem tudok.” És mohón: „Megbocsátok, de számítok arra, hogy mindent sokszorosan jóváteszel.”

A megbocsátásnak ezek a formái *torzképek*, egy alapvető keresztény „erénynek” — a valóságban sajnos nagyon gyakran előforduló — torz és kompromittáló utánzatai. „Kegyetlen kegyelem” az ilyenfajta megbocsátás, még ha jóindulatból fakad is, sosem építő, boldogító nagylelkűség, igen sokszor egyenest a kegyetlenségnek valamiféle perverz változata. A bűnöst nemhogy kiemelné a nyomorúságából, inkább még mélyebbre taszítja. Aki a „megbocsátásnak” csak efféle változataival találkozott, annak könnyen elmeheit a kedve attól is, hogy „megbocsásson”, attól is, hogy mások bocsánatára számot tartson. Az ilyen ember szokta mondogatni: „Jobb egy tisztességes ellenség tucatnyi hazug jó barátnál. Egészségebb a harag és a megtorlást igénylő szemet szemért, fogat fogért metsző hideg szele ennek a megbocsátásnak miazmás, köhögtető légkörénél.”

Az evangélium-olvasó ember mégsem feledheti, hogy Jézusnak alapkövetelése volt, majdnem az egyetlen, amelyből soha semmi áron nem engedett, hogy az, aki tanítványának mondja magát, hajlandó legyen megbocsátani az ellene vétkezőnek. „Hétszer?” — kérdezte Péter. „Hetvenszer hétszer” — hangzott Jézus felelete.

De a parancshoz Jézus példát és motivációt is adott. Mikor a tékozló fiú atyjáról beszélt, vagy amikor maga

fordult a házasságtörő asszonyhoz: „Én sem ítélek el. Menj, és többé ne vétkezzél!”

A krisztusi megbocsátás nem a rossznak udvarias hallatlanra vétele vagy éppen kimosdatása. A bűn, a sértes, kár, ártalom megoldásra vár, nem arra, hogy egyszerűen fátylat borítsanak rá. A krisztusi megbocsátás Istent nyílik, még ha nem emlegeti is ezt föltétlenül. Arra, aki „nagyobb a mi szívünkénél”, és eléggé hatalmas ahhoz, hogy jóvátegye a bűn-okozta roncsolásokat — a megsértettben és a sértes szerzőjében egyaránt. És a krisztusi megbocsátás testvéri mozdulat. A testvér a kegyelem egét úgy nyitja az esemény és a benne részesek fölé, mint maga is kegyelemre szoruló. „Szolgatárs”, aki az evangéliumi példabeszéd szerint maga is adósság-elengedésre szorul, az irgalom erőterében él, hogyne igyekeznék tehát irgalmasnak bizonyulni. A testvér testvére bűnében mindig bűnrészes is. „Mi bűnösök” nemcsak hasonlítunk egymáshoz abban, hogy irgalomra szorulunk, hanem felelősek is vagyunk egymásért. Valamelyest az én vétkem az a véték is, amely ellenem irányul.

A megbocsátásnak ez a krisztusi módja, elsősorban lelkület kérdése. Nem a külsőségeit kell ellesni, lehet megtanulni, hanem a belső tartalmát. De azt tanulni kell, mert senki sem születik rá. A *hit*, az élet megrendüléseit Istenhez emelő, imádságos-elmélkedő gyakorlat alakíthatja ki. S ha valaki úgy érzi, hogy *képtelen* rá? Igyekeznie kell, és *kérnie* a hozzá szükségeseket. A külső formát aztán — nagyon-nagyon változatosan — magától teremti meg ez a belső tartalom. Talán ügyetlenül, tapogatózva, de nemegyszer váratlan zsenialitással is. Néha szavak nélkül kell megbocsátani. Értetni a szavakban ki nem fejezett bánat és a jóvátételre igyekvő szándék apró jeleit, s jelekkel felelni a jelekre. Felejteni ott, ahol feledésre van szükség, megróni máskor azt, akinek szüksége van a megrovásra. Az igazi megbocsátás, mint a szeretet általában, intelligens és leleményes. És alázatos is, legfőképpen talán alázatos.

TÓTFALUSY ISTVÁN

Egy hívő a liturgiáról

Sokszor eszembe jutnak gyerekkorom miséi, amelyeken egyetlen magyar szó sem hangzott el, sőt voltak olyan templomok, ahol a liturgia lényegét nemcsak az egyszerű hívek, de valószínűleg a papság sem értette meg — különben aligha áldoztattak volna a mise elején és nem imádkoztatták volna ulatta a rózsafüzért.

Ez ma már nagyrészt a múlté, és a korábbi évtizedek liturgikus mozgalmának legmerészebb álmait is túlhaladta az élet. De még ma is van néhány jelenség, amely megnehezíti, hogy a liturgia valóban a keresztény közösség életének központjává váljék. Nem újabb reformokra gondolok, hanem a meglévők jobb megvalósítására, hogy a mise az egyház szándékának megfelelően ne a pap „magánügye” legyen (amit a jelenlevők „meghallgatnak”), hanem a keresztények közös, szent cselekménye.

A múlt maradványának érzem a szertartást végző pap és a nép érintkezésében a közvetlenség hiányát. Ennek egyik példája, mikor a szokásostól eltérő alkalmakkor (nagyhéten, bérnálásakor stb.) a jelenlevők egyik része tétován feláll, másik része ülve marad, esetleg egyesek letérdelnek. Mindez csak azért, mert a pap nem mondja meg, mit tegyenek. Holott egy-egy közvetlen szó, kérés semmivel sem tenné „profánabbá” a szertartást. Gondoljunk csak a kereszténység első századaiból származó nagypénteki liturgiára, ahol a misekönyvbe is belekerült — és ezért máig fennmaradt — a „hajtsatok térdet” és „álljatok fel” felszólítás. Néhány ilyen figyelmeztetés az egész liturgiát családiasabbá, egyben gördülékenyebbé tenné.

Sajnos, legtöbb helyen nem élnek azzal a lehetőséggel sem, hogy a mise kezdetekor a vasárnap vagy az ünnep alap gondolatát néhány keresetlen egyszerű szóval ismertessék.

Ami a liturgikus éneket illeti, úgy érzem, nem szabad lemondanunk róla, csak helyesen kell alkalmaznunk, és akkor szebbé, élményszerűbbé teheti istentiszteletünket. Úgy vélem, hogy azokat a szövegeket, amelyek elsősorban az értelemhez szólnak (olvasmányok, könyörgések), nem helyes énekhangon recitálni, mert az érthetőség rovására megy, és a mai emberben bizonyos ellenérzést is kelt. Az olvasmányok között azonban igen frissítően hat a figyelemre egy-egy ének — ahogy az már az őskereszténység, sőt még előbb a zsidók istentiszteletében is megvolt. Az ének hiánya legjobban akkor jelentkezik, amikor három olvasmány van, és a köztük levő, eredetileg énekelt zsoltárverseket, vagy egyéb szövegeket is csak olvassák. Az ige-istentisztelet így hosszúvá, egyhangúvá válik. Vannak a misének ezenkívül olyan részei (gloria, prefáció, stb.), amelyek gazdag dogmatikus tartalmuk ellenére költői formájuk miatt mindenképpen alkalmasak az éneklésre. Csak arra kell vigyázni, hogy az ének ne elválásza, hanem összekapcsolja a papot és a híveket. És még valamit: a zeneileg iskolázott fülű hívők sem várnak művészi teljesítményt, de a rossz, hamis éneknél sokkal jobb az olvasott szöveg.

Személyes mondandómat folytatva, a prédikációról szólok még néhány szót. A mai idegesen rohanó világban hosszan csak az beszéljen, aki tartósan le tudja kötni hallgatósága figyelmét — erre pedig kevesen képesek. Különben a hosszú, bármilyen magvas, de unalmasan előadott beszéd szinte éppen céljával ellentétes hatást vált ki. Szerencsére, néhány perc alatt is lehet hasznosat mondani (minél kevésbé ért valaki a beszéd technikájához, annál rövidebben ajánlatos beszélni!) — csak valóban lényeges dologról szóljon. De legalább ugyanilyen fontos, hogy a beszéd ne valamilyen teológ-

giai értekezés, vagy netán homilia-gyűjtemény kivonata legyen, mert az hatástalanul pereg le a hallgatóságról. Egyetlen jó gondolat rövid kifejtése is elég lehet, hogy a hívő lelkében hazavigye. Elszomorító viszont minden üresjárat, szóvirág, közhely ismétlése, amit sajnós, nemegyszer hallhatunk. Rövid, de tartalmas beszéd azonban minden vasárnapi és ünnepi misén legyen.

A liturgiának is, mint minden közösségi tevékenységnek, megfelelő, meghatározott formára van szüksége — amelyet a liturgikus reform meg is adott —, de a formákat élettel kell megtöltenünk, és nem szabad merevvé, lélektelenné, személytelenné tenni. Ez pedig egyedül csak rajtunk, elsősorban a papságon, de nagyrészt mindannyiunkon múlik.

GILYÉN NÁNDOR

KÖNYVEK KÖZÖTT

HARMATCSEPPEK VAGY KÖNYVCSEPPEK?

A francia irodalomtörténetírás egyik gyakran emlegetett kategóriája a *littérature alimentaire*, amit nálunk oly szívesen azonosítanak a bestsellerrel, noha majdnem az ellenkezője, hiszen problémák sokaságát veti fel, olykor nagyon is komoly társadalmi-erkölcsi konfliktusokat ábrázol, a megoldása azonban többnyire nem drámai, nem tragikus, hanem kedvesen szórakoztatva akar a jóra nevelni. Kolozsvári Grandpierre Emil *Az utolsó hullám* című könyvével kapcsolatban mindkét kategória felbukkant a kritikákban, amelyek — valljuk meg, meglehetősen elmarasztalták ezt a művet. A *Harmatcseppek* — melyben egy kisregényt és elbeszéléseket, köztük a lapunkban megjelent *A kibékülést* is olvashatjuk — eddigi kritikai fogadtatása pedig azt mutatja, hogy ha egy író elhelyeznek egy dobozban, nem szívesen emelik ki onnan. Unos-untalan visszatérő fordulat: Kolozsvári Grandpierre Emil kedvesen szórakoztatva igyekszik bemutatni korunk fonákosságait, leleplezni a kispolgári morált, s mindezt nagy írásművészettel, kellemesen csevegve teszi. Ezek azok a fordulatok, melyek több regényére ráhúzhatók — bár a regény sokkal bonyolultabb valóságanyagot görgető műfaj, semhogy ilyen könnyen megadná magát a kritikus megközelítési kísérleteinek. Tény, hogy Kolozsvári Grandpierre Emilnek olyan könnyű kézzel feldobott humoros képei, mint a *Párbeszéd a sorssal* vagy *A bula*, inkább szórakoztatnak, mint

nevelnek. De ezeknek a mélyén is érezni valami elmozdulást, s az egész mű tagadhatatlanul figyelmeztet is: vigyázzunk, mert miközben az anyagi jólétre törekszünk, észrevétlenül elfelejtjük a morált is annak magaslatára emelni. Az majd csak úgy jön hozzá! Pedig — és erre figyelmeztetnek még ezek a lazább művek is — nem jön. Sőt! S hogy mennyire keserű tragédiák forrása lehet ez a szakadás, arra figyelmeztet a *Harmatcseppek* karcos-keserű lírája.

Franciska, az öregasszony békésen, boldogan él kis otthonában. Jócskán túl van már hetvenedik életévén, de nem látszik rajta az idő múlása. Időnként felszalad hozzá valamelyik gyereke, hoznak neki ezt-azt, leginkább a fanyar vörösbornak örül, de boldogan issza az ürmöst is. Amikor Mira, a lánya és Ottó, ez a kellemes modorú szélhámos, megjelennek nála, most is azt hiszi, hogy csak ilyen futó gyermekről lesz szó. Ők azonban sokkal nagyobbak, sokkal többet kívánnak tőle: „Ciska mamának” át kell költöznie Lajosékhöz, Mira előző férjéhez és az unokákhoz, hogy ők cserealapul hasznosíthassák lakását, ezt a 6x8 méteres idilli szigetet, ahonnan az öregasszony hamarosan távozik is. „Mirácska” természetesen magára vállalja a költöztetést, és természetesen nem segít anyjának. Mert „Mirácska” csak ott van, csak ott jelenik meg, ahol az érdeke kívánja. Ha „konvertábilis” vendégek érkeznek odakintről. Vagy ha a nyaralót kell rendbe tenni, hiszen a későbbiekben még aranybánya lehet belőle. De nem segít többet Franciskának Edina, a másik lánya sem. Edina nem újgazdag, hanem kispolgár, a szónak legrosszabb, már-már vulgáris értelmében. Az a fajta kispolgár, akit

a kabarékban szoktak kifigurázni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincsenek ilyen kispolgárok. Gyula, a kutatómérnök az egyetlen, akiben emberi érzések vannak, akiből nem hiányzik a tapintat, aki néha-néha átérzi, mit jelent ez a sokat emlegetett, annyira elkoptatott, mégis nélkülözhetetlen szó: szeretni.

Mert a Harmatcseppek tulajdonképpen az elveszített szeretet regénye. Egy paradox írói kísérlet eredménye: milyen volna a világ, miképp alakulnának az emberi kapcsolatok szeretet híján. Franciska mamát kiüldöznék a lakásából és belehalna. A másik nagymamát kiüldöznék nyugalmából, hogy gondját viselje unokáinak, és belehalna. (Szerencsére a *Black Panthers gitáregyüttes* című elbeszélés nagymamája elmene-kül, mielőtt Franciska mama sorsára jutna.) És folytathatnánk a sort — természetesen feltételes módban. Nem azért, mintha a valóságban nem fordulnának elő ilyen esetek. Nem mintha nem volnának olyan családok, amelyek autóra spórolnak, vagy annak megszerzése után nyaralóra gyűtenek, s közben gátlástalanul gázolnak át hozzátartozóikon, kifosztják szüleiket, szegényháza tessékélik öreg édesanyjukat. Egészen biztos, hogy Kolozsvári Grandpierre Emil, „ez a problémátlanul szórakoztató író” egyszer megírja majd azokat a szerencsétlen öregeket is, akik látogatási időben a szociális otthonok kapujában silbakolnak, s úgy várják, hátha betéved majd hozzájuk is valaki. Aztán vége a látogatásnak, visszamennek a szobájukba, és reménykednek újra. És megírja azokat a „szerető gyermekeket”, akik súlyos pénzekkel próbálják megvesztegetni az orvosokat, hogy küldje elfekvőbe halálos beteg édesapjukat. Megírja azokat a „szerető szülőket” akik gyermekotthonba tuzskolják gyermekeiket, mert nem érnek rá foglalkozni velük. Megírja majd... — de hisz épp ez a felsorolás mutatja, hogy van még mit megírnia. Mert miközben az állam elképesztő terheket vállal magára, hogy minél teljesebbé tehesse az emberek ellátását és boldogságát, egy félreértés folytán olyan dolgokat is elvállal tőlük, amit nem kellene. Mert hiszen voltaképpen nem az államnak kellene gondoskodnia az öregekről, hanem a hozzátartozóiknak. Nem a szülőkkel rendelkező gyermekeket kellene gyermekotthonba utalni, hanem az árvákat és elhagyottakat. S nem az Ottóknak és a Miráknak kellene a sikeres embereknek lenniök,

akik könnyed mozdulattal öltik magukra a legdrágább holmikat, hanem azoknak a végtelen egyszerű asszonyoknak, akik vállalják, hogy a nagybeteg Franciska mamát ápolják, hogy élete végét ne kórházban kelljen töltenie. Az egész sivár, amorális világban, amelyet ez a könyv ábrázol, az ő példájuk és emberi helytállásuk figyelmeztet, hogy vannak sokan, akik őrzik magukban a jót, akik tudnak szeretni, akik azt vallják, hogy az önfeláldozás is erény. Nem az Ottók és nem a Mirák világában élnek ők. Nem is Ervin és Edina közelségében. Gyula előtt azonban néha megnyilatkoznak, mert érzik, hogy ez az egyetlen, bumfordi, sok vonatkozásban tehetetlen férfi is sejti, mi a szeretet.

Nemcsak a kispolgári morált meztelem-níti le az író, hanem más vonatkozásban is figyelmeztet, s ezt az intő szót legalább olyan komolyan kell vennünk, mint a másikat. Mert elgondolkodtató, hogy a kisregényben és az elbeszélésekben milyen sok a tartás nélküli fiatal. Ödöngenek, tengenek-lengenek. Gitáregyüttest alakítanak, és pokoli zajjal őrzítik környezetüket. Átlátnak a hamisakon és hazugokon. Legyintenek és biggyesztenek, ha olyasmit hallanak, ami üres. Lenéznek a szüleiket, ha tartalmatlanul élnek. Ez a csellengő csapat, ez a figyelő tekintetű sereg talán a regény és az elbeszélések legfontosabb figyelmeztetése. Nem azt várják tőlünk, hogy oktassuk őket. Példát remélnék. Olyan példáképre vágnak, azt tekintik ideálnak, aki tisztán és szeretetben él. Nem véletlen, hogy annyira szeretik Radnótit és olyan sokszor idézik azt a versét, melyet a tiszta, példamutató életről írt.

Milyen sokszor üti meg a fülünket a buszon vagy a villamos peronján — soha nem a belsejében! — ilyen mondat: „Na, a faterom megint szövegelt egyet!”. Az embert szinte szíven üti e pár szó, s már fogalmazza is magában: az én időmben... Elképedve és fesszengve nézzük ezeket a fiatalokat, akik a tv képernyőjéről merednek ránk egy-egy táncdalfesztiválon. Döbenten hallgatjuk vallomásaikat abban az adásban, amelyben arról beszélnek, hogyan váltak el a szüleik, véleményük szerint ki volt a hibás, miben látják két ember boldogságának lehetőségét. „Ez már egészen más világ” — fogalmazza meg sokan magukban az elutasítás gesztusát, s épp ebben a pillanatban vesztik el kontaktusukat azokkal, akiknek oly sokat tudnának adni igazsággal és

szeretettel. Ezek a fiatalok — Kolozsvári Grandpierre Emil fiataljai vagy Mándy Iván fiataljai, akik olyan üres tekintettel „keringenek” —, mind várnak valamit. Ránk függesztik a szemüket, pengetik a gitárjukat és várják a próbatételt. A szeretet próbáját. A megértés próbáját. Az igazság próbáját.

Kolozsvári Grandpierre Emil hősei elbuknak ezen a próbatételen. Azaz: meg sem kísérik a próbatételt. Pedig milyen izgalmas volna megtalálni a kapcsolatot — a szeretet nyelvén! Sajnos azonban Ottó és Mira és a többiek már nem nagyon értik ezt a nyelvet. Az

ő példájuk mutatja, hogyan teljesednek be Szent Pál himnuszának paradigmái negatívan.

Szórakoztat Kolozsvári Grandpierre Emil? Kétségtelen, hogy némelyik jelenete, némelyik figurája egy sodró burleszkben is megállná a helyét. Mert az igazi író mindig a teljes világot ábrázolja. A könnyecseppben együtt látatja a nevetés örömét meg a sírás keserűségét. A harmatcsepp is válhat könnyecseppé, de lehet a tisztaság jelképe is. Az egész könyv azonban alapvetően komoly, súlyos olvasmány, egy kicsit mintha korunk lelkitükre volna.

SÍKI GÉZA

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

AZ EZEREGYÉJSZAKA

a Körszínházban

Mesét dramatizálni nem könnyű dolog. A mese a színpad reflektorfényébe állítva vagy túl rikító, vagy túl fakó lesz. A vaskosságok, amit pajkos sutogással enyhíthet az elbeszélő, esetleg otrombaságokká válnak, a finomságok pedig, ha nem találunk rá színpadi megvalósulásukra, sokszor semmibe vesznek, ködbe fozlanak. Kazimir Károly eposz-kivonatai, a Kalevala, a Ramajana, no meg „Az elveszett paradicsom” epikus tartalmuk mellett is sokkal több drámai csomóponttal bírnak, mint a Karagöz, vagy a mostani Ezeregyéjszaka. Jobban is voltak dramatizálhatók, és ismeretlenebb alkotásokat közvetítettek a nagyközönségnek. Az Ezeregyéjszakát részben-egészben azonban nagyon sok gyermek és felnőtt ismeri. A gyermek elálmodozhat a keleti mondavilág varázsszövegén, a megdörzsölt, démon ajándékozta varázsgyűrű és a bűvös palack történetén, s magának is kívánhat ilyet. A vajtfülű olvasó a folklór és kultúrhistoriai háttér összefüggéseinek és furcsaságain gondolkozhat el. A rendezőnek pedig talán gyermekkori álma megvalósulását jelentheti, hogy az Ezeregyéjszaka színes, pompázó mesevilágát — revüben élénk állíthassa. Erre azonban sokkal alkalmasabb a film trükköket, áttűnéseket, lebegéseket és repüléseket kínáló sok-sok lehetősége, mint egy három oldalon nyílt színpad színét és fonákját

egyformán bemutató reális közege. A Körszínházban nem kaptunk a mesék édes bódulatából sokat, az ezeregy mese helyett is csak másfelet, egy maroknyi álmvizet a tenyerünkbe, ami azonnal szétfutott ujjaink között.

Maradt tehát a folklór, az arab és török erkölcs érdekessége. Nem tehetek róla, mindig elborzaszt ez az erkölcsi világ, ez az igazságszolgáltatási barbarizmus, az emberi egzisztencia semmibe vevése, a nők lealázottsága ebben a Korán bölcsességével is megtagadott világban. Tudom, hogy a Koránból eredő jognak is van számtalan humanitárius vonása. S tudom azt is, hogy ezek a mesék több ezer éves gyökereik, egy elmúlt évezred erkölcsét idézik. De a gonosz itt nyugodtan tobzódhat, dühödt bégek, basák és egyéb hatalmaságok kezeket, orrokat, lábakat vághatnak le, zsákba varrt asszonyokat dobálhatnak a tengerbe, és az emberi sorsnak valóban csak egy irányítója van: a végzet. És az igazságszolgáltatás másik véglete: a szeretőt tartó asszony, hogy imádottját megmentse, minden ottani jogi fórum képviselőjének szerelmet kell ígérjen, hogy igaza lehessen. A „Bűvös szekrény”-ből is ismert módon egymás után zárja be őket a fiókok közé, de ez elviselhetőbb volt az opera stílizált nyelvén, mint ebben az alpári humorú prózai változatban.

Ezeket a meséket elrémítő példaként is föl lehetne fogni: íme van egy ilyen világ is, ahol ennyire semmi az ember, ennyire áru az asszony. Köztudomású, hogy az Ezeregyéjszaka meséiben majdnem minden asszony vagy megcsalja, vagy megöli az urát. S szörnyű tettei egyszerűen a helyzetével, tár-

sadalmi lealázottságával, kiszolgáltatottságával magyarázhatók. A körszínházban játszott Ezeregyéjszaka epizódban azonban az a szándék sem vehető észre, ami ezt a világot jogosan megítélné.

Mit kapunk tehát? Az első részben valami keretfelét, amiből az sem nagyon derül ki, hogy Seherezáde Sahri-jár királynak mesél. Kapunk egy eléggé színes vásári forgatagot víz- és lepényárusokkal, kapjuk a férfibolond pékné historiáját az öt szekrénybe zárt előljáróval — amit a második részben unalomig megismételnek — és tanúi vagyunk Maruf varga orkésésének. Maruf egy messzi keleti országba menekül, ahol azt hazudja, hogy karaványa van érkezöben, és erre fútól-fától kölcsönöket kér a bazárban. Mikor pedig hitelezői szorongatni kezdik, újra eltűnik, hogy nem létező karavánját fölkutassa. Miután ismét nem leli, bizonyára csúfos halálban lenne része, de egy varázsgyűrűhöz jut, ami egy démon a szolgálatába állít. A démon „szervirozza” neki a karavánt, kincsekkel megrakott tevéivel együtt. Így Maruf tovább szórhatja a pénzt, király lesz belőle, és megkapja Seherezádet is. Ezt a meglehetősen sovány mesét tálalják nekünk, aminek sivárságát azzal kívánták enyhíteni, hogy a produkció vége felé — Madáchtól kölcsönzötteen — a Tragédia londoni sírjelenetéhez hasonló alvilágba szállnak a szereplők, és elhangzik néhány valóban szép, mély és emberi keleti gondolat. Nem ártott volna ezt a költőiséget nemcsak ilyen parcellaszerűen, hanem az egész produkciót betöltően és kitöltően alkalmazni.

Jánosy István fordítása szolgálja is ezt a költőiséget, ahol módjában áll, de sem a bűvös szekrény, sem Maruf varga historiája nem sok alkalmat nyújt költőiségre. Az összeállítás Ortutay Gyula munkája, őt leginkább a hiteles folklór érdekelhette, Kazimir Károlyt pedig az, hogy színpadán a Germanus Gyulától is ellenőrzött keleti hitelességet a lehetőségek szerint tolmácsolja. A keleti kavargás hiteles is volt, legfeljebb drámaibb lehetett volna. Prokópius Imre zenei bevezetőjét és arab zeneválogatását őszinte örömmel fogadtuk. Itt ismét a költői hiányok betöltése, a keleti álomvilág magasabb szintű érzékelteése volt az előadás nagy pozitívuma. Ligeti Mária koreográfiája is ötletesnek bizonyult, habár egyes testmozgások már-már a

pornográfia rafinériáit idézték fel: gondolunk itt elsősorban a pékné férfibűvölő pantomimjátékára és Fatime rossz értelemben vett cigányos magakelletésére.

A szereplők közül Bitskey Tibor démonja a legpregnansabb és legezeregyéjszakaibb figura. Férfiasságába zseniálisan keverte el a földöntúli démoni-ság ismertetőjeleit, tiszta dikciója pedig érces szárnyalással töltötte be a hatalmas színpadot és a tágas nézőteret. Amíg a színen volt, valóban az Ezeregyéjszaka világában éreztük magunkat. A kettős szerepet játszó Kozák András egy fokkal halványabb volt a mesealakoknál megkívánható mérték-nél. Nagyon tiszteljük szordinós hanghordozását, amellyel a Gandhiban olyan őszinte sikert aratott, de mint királynak félelmesebbnek kellett volna lennie. Maruf szerepében azonban — a hajszoltságban, a tanácstalanságban és a kétségbeesett kapkodásban — sok eleven színt tudott vegyíteni. Harsányi Gábornak nem sok alkalma volt humorát vagy egyéniségét kibontakoztatni, így mintha kissé unta is volna a ráosztott feladatot. Kitűnő volt viszont az asztalos szerepében a színház nemrég szerződött tagja, S. Tóth József, aki karakterszerepek megszemélyesítésére kiválóan alkalmas és nyeresége a színháznak. Rátonyi Róbert a világhírű mesealakot, Szindbádöt humoros töltéssel ábrázolta. A második rész mozgató erejeként egyszerre mintha több alakban is jelen lett volna. Szindbád alakjában nem a magyarába ojtott, álmodozó Krúdy-figurához hasonló vagy arra emlékeztető jellemet formál, hanem egy kalandor-kereskedő izgága, fontoskodó és vádaskodó prototipusát személyesíti meg. Szabó Gyula Harun al Rasidja ugyancsak halványra sikerült. Nagy Attila „Vezére” viszont pompás karikatúra: a zord arcú katona álarca alatt rejtőzködő puhányt kitűnően érzékelteti.

Drahota Andrea Seherezáde mesealakját pompás keleti díszben a szerepnek megfelelő éles eszű karakter-szépséggé formálta. A csapodár pékné pantomimikus szerepét Esztergályos Cecília balett-táncosnő avatottsággal játszotta el, arról nem is beszélve, hogy koreográfiája néha nagyon súrolta a jó ízlés határát. Gór-Nagy Mária kóbor cigánylányt formált Fatime alakjából. Thirring Violának szép énekében gyönyörködhetünk.

Jól tudjuk, mennyi munka, fáradozás és odaadás kell egy ilyen nagymé-

retű előadás megvalósításához. Mégis az volna a jó, ha a színház a messzi kelet, közép- és előázsiai színtereiről végre közelebb jönne a folklórkincs feltárásában a minket jobban érdeklő szomszéd népek mondavilágához. A kisázsiai és európai görögöknek, szerbeknek, bolgároknak és románoknak is remek népzenejük, hősmondáik, sőt

újabb keletű eposzai is vannak. Ha már a bartóki úton Prokopius Imre segítségével megindultak, ezekben a témakörökben sokkal több anyagot találhatnak közösségi életünk előrelendítéséhez, mint a közösségi érzés-élményt alig szolgáló extrém mohamedán mesékben.

POSSONYI LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

KIÁLLÍTÁSI BESZÁMOLÓ

Szőnyi István (1894—1960) születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából az *esztergomi* Petőfi Sándor Művelődési Ház emlékkiállítást rendezett a közelmúlt egyik legnagyobb magyar művésznének kisebb lélegzetű munkáiból. A tárlaton ötven mű — tíz gouache-festmény, tíz egyedi grafika és harminc rézkarc — szerepelt; mindegyiket a mester nevét viselő zebegényi emlékmúzeum adta kölcsön a tárlat időtartamára.

A kiállítás gouache-képei („Fiú tükör előtt”, „Zebegényi házak és fák télen” stb.) nem tartoznak Szőnyinek — e technikával készült — legjelentősebb munkái közé, a rajzok és a rézkarcok viszont („Csónak fűzfákkal”, „Holdvilágos este falun”, „Köszörűs” stb.) maradéktalanul reprezentálják Szőnyi István grafikusai súlyát. E mesteri lapokon Zebegény kis házai, a falut övező hegyek és dombok, a Duna partja és a víz tükre tűnnek szemünkbe, s a község lakói: munkálkodó, pihenő, iddógáló, kártyázó, kompra váró, tereferelő, állataikat gondozó parasztemberek, mosó, lekvárt főző vagy gyermeküket szoptató falusi asszonyok s a művésznék akt-modellt álló fiatal nők...

Szőnyi munkásságában nem a téma a fontos (legtöbb temperaképének, akvarelljének, grafikájának tárgya egyszerű, hétköznapi szituációt megrögzítő emberábrázolás, tájkép vagy falusi utcaképlet...), hanem a műveknek ki-módoltságától, frázistól, üres gesztustól mentes előadása, a művésznék a fő inspirátorral: a természettel való teljes összefonódottsága, a föld népe, a révések, a halászok iránti ragaszkodása és hűsége, Bonnard-éval vagy Marquet-éval vetekedő, a létezés boldogságát su-

galló koloritja, a valóságnak és a költészetnek — a mester átkötéseiben testet öltő — titokzatos, varázslatos egyesülése.

A kiállítás anyagát és a katalógust Horváth Béla műtörténész — Dürerről, Kernstok Károlyról és Egry Józsefről írott elmélyült tanulmányok szerzője — állította össze.

Szántó Piroska 1970 és 1973 között festett *Szerelmesek* című sorozatát, pasztelltechnikával készült virágkompozíciói közül néhányat („Mályvák”, „Napraforgók” stb.) és a szombathelyi Bartók Béla Zeneiskola előcsarnokát díszítő *Cantata Profana* című gobelinjének nagyméretű kartonvázlatát mutatta be júliusban a *szentendrei Művésztelepi Galéria*.

A tárlat alaphangját megadó Szerelmesek-ciklus festményein koponyákat, medencecsontokat, csigolyákat, egymást ölelő emberpárok csontvázait látjuk, mégis: a képekben — amelyeknek ihletője, az alkotói folyamat megindítója a Szentendre határában feltárt ókori és középkori sírok leletanyaga volt — nyoma sincsen a nekrofiliának, a morbiditás kultuszának... A művek mindegyike az enyészettel, a pusztulással, a halál országával perel a szeretet, a szerelem, az élet nevében.

A kiállítás képes katalógusának előszavát író Mucsi András művészettörténész (aki egyben a tárlat finom ízlésű rendezője is volt) aligha túloz, amikor a „Szerelmesek”-periódus darabjait „megdöbbentő látomásoknak”, a ciklus egészét pedig „a művész egyik legőszintébb, a festészet nyelvén tolmácsolott megrendítő önvallomásának” nevezi.

Magunk is úgy véljük, hogy ezekben a markáns arculatú művekben („Szarkofág”, „Csontzene”, „Árnyak”, „In situ”, „A császárnő síremléke”, „Terminus vitae sed non amoris” stb.) — amelyeket puritán színadás (a képeken

a fehér, a fekete, az ezüst és az arany színek dominálnak), szükséztűség, formatisztaság, érett, eredeti, öntörvényű művészi nyelvezet jellemez — Szántó Piroska mintegy összefoglalta eddigi munkásságának, négy évtizedes festői útjának eredményeit.

Az 1907-ben született, negyven esztendeje Mohácson élő Kolbe Mihály festő és grafikus huszonnégy szén-, ceruza- és tollrajzból nyílt kamarakiállítás a Magyar Helikon Könyvkiadó Eötvös Loránd utcai mini galériájában.

Kolbe Glatz Oszkár növendéke volt a 20-as évek végén a budapesti Képzőművészeti Főiskolán; arcéle felvillan Borsos Miklós „Visszanéztem felutamból” című memoárkötetének „Budapesti intermezzo” című fejezetében... Borsos azt írja, hogy a fiatal Kolbe „Grecó modorában festett”.

A művész később nagyon eltávolodott a „grecói modortól”. Helikon-galériabeli rajzai („Árvíz után”, „Lankás táj”, „Fenyőfácska”, „Vesszők”, „Pincék”, „Vízparti bokrok” stb.) az avantgarde művészeti irányzatokkal (Paul Klee, Bohacsek Ede stb.) állanak rokonságban. Nem szakadt el a természettől, de nem annak felszínét ábrázolja; a látványt erősen átírja. A külvilág jelenségeit éppen csak jelzi néhány egyszerű, pontosan célba találó vonallal, pár puha, lavírozott tusfolttal. A csend, a nyugalom, a tartózkodó szerénység művésze; rajzai nem csillogók, nem mutatósak, annál több bennük az érzékenység, a tartalmasság, az érzelmi telítettség. Kolbe nem tartozik a robusztus tehetségű, sodró erejű, felkavaró hatású alkotók közé, de jó, becsületes, rokonszenves, megbecsülést érdemlő művész. Rajzainak kis együttese után festményeivel is szívesen találkozunk az egyik budapesti kiállítóhelyiségben...

Júniusban Blaskó János fiatal szobrászművész állította ki mintegy félszáz munkáját — kisplasztikákat és bronz-érmekeket — a váci Vak Bottyán Múzeum kiállítótermében (volt pravoszláv templom). Blaskó rücskös, elnagyolt felületkezelésű, az improvizáció, a frissesség, a spontaneitás látszatát kelteni szándékozó figurális szobrai meglehetősen egyhangúak, két mű azonban kiemelkedik a sok közül: a „Harcos pajzsral” és a „Május” című — fiatal emberpárt ábrázoló — kompozíció. Az egyik az acélos erő, a másik a meleg, gyengéd érzelmek megszólaltatásának

képességét tanúsítja. A Medgyessy Ferenc-reliefről és az érmekekről (Bartók, Medgyessy, Zsuzsánna) Blaskó megbízható mesterségbeli tudása olvasható le.

Blaskó János — váci tárlata alapján — tehetséges, de modorosságra hajlamos szobrásznak tűnik; a Giacomettitől, Bokros-Birman Dezsőtől, Vilt Tibortól s más kiváló elődöktől átvett-ellesett mintázási manír elhagyása bizonyára javára válna a fiatal művésznek.

MŰVÉSZETI IRODALOM

A XIV. század első felében élt két nagy szienai festőnek, Pietro Lorenzettinek és öccsének: Ambrogionak munkásságát tárgyalja Prokopp Mária értékes kismonográfiája, amely a Corvina Kiadó „A művészet kiskönyvtára” sorozatában látott napvilágot ez év nyarán.

A fiatal művészettörténész árnyaltan világítja meg a két Lorenzetti művészi alkotásának, egyéniségének eltérő voltát. A valamivel idősebb Pietro volt a hagyományokhoz, a művészettörténeti példaképekhez jobban kötődő művész, Ambrogio táblaképeit és freskóit viszont — mint Prokopp Mária megállapítja — „új felfogás, új formák, a megszokott ikonográfiai gyakorlatnak — nem egy esetben való — módosítása” jellemzi.

Ambrogio alkotása „A jó és a rossz kormányzás” című falkép (a szienai Palazzo Pubblico tanácstermében), amely egyrészt a hatszáz év előtti, virágkorát élő Sziéna hétköznapijainak hű tükré, másrészt pedig a politikai allegória minden bizonnyal első képzőművészeti megjelenése. De kezdeményező, úttörő volt Ambrogio Lorenzetti az önálló — vagyis a narratív és figurális elemektől mentes — táj- és városképek festése terén is („Város a tengerparton”, „Vár a tenger mellett”).

A Lorenzettiek életéről igen keveset tudunk, megsemmisült képeik többsége is. (Szerencsére azonban Ambrogio Lorenzetti fennmaradt műveinek egyikét — a „Madonna a Gyermekkel” című temperafestményt — magyar közgyűjtemény: a budapesti Szépművészeti Múzeum őrzi.)

Prokopp Mária imponáló erudícióval és szép képelemzésekkel mutatja be a két Lorenzetti életművéből azt, amit a romboló idő megkímélt. A szerző nagy érdeme, hogy meggyőző érveléssel bebizonyítja: Pietro Lorenzetti, de még inkább Ambrogio a trecento fes-

tészetének fontos alakjai, akiknek működése híd a kései gótika és a reneszánsz között.

A Lorenzetti-testvérekkel foglalkozó magyar nyelven első terjedelmesebb értekezésnek azonban van egy passzusa, amellyel nehéz egyetérteni... Azokra a sorokra gondolunk, amelyek Giottót mintegy elmarasztalják Ambrogio Lorenzettivel szemben: „Ambrogio az állatábrázolás tekintetében is (?) messze felülmúlja (?) Giotto szkematikusan megfogalmazott figuráit”, minthogy — Giottóval ellentétben — a fiatalabbik Lorenzetti „a konkrét valóság megfigyelésén alapuló módon mutatja be” a lovakat, juhokat és egyéb állatokat. „A konkrét valóság megfigyelése”, az illuzionisztikus ábrázolás (illetve az erre való törekvés) azonban bár hatalmas technikai vívmány, de semmi esetre sem esztétikai értékmérő; meglehet, hogy Lorenzetti „élethűben” festette a birkákat, mint Giotto, de ez nem jelenti azt, hogy a szienai mester „fe-

lülmúlta” a firenzei festészetnek — és minden idők piktúrájának — óriását: Giottót. (Hiszen sem Giotto munkássága, sem az egyiptomi, a bizánci, a gótikus, a manierista, a távol-keleti, az óceániai, a fekete afrikai, az expresszionista vagy a kubista művészet nem alacsonyabb rangú az illuzionista festészetnél és szobrászatnál, amelyet a cinquecento és a múlt századi realizmus-naturalizmus magas piedesztálra helyezett ugyan, de amelyről például Derkovits így nyilatkozott: „Festészetemet meg akarom szabadítani minden illuzionisztikus eszköztől...”)

E megjegyzésünk azonban nem érinti Prokopp Mária — helyszíni kutatásokon alapuló, a Lorenzetti-műveket szuggesztíven interpretáló, gördülékeny, mesterkéletlen stílusú — tanulmányának lényegét. A Lorenzettiekről szóló kis kötet nyeresége a középkor festészetével foglalkozó hazai művészettörténeti irodalomnak.

D. I.

KÉPERNYŐ ELŐTT

III. BÉLA

A primitív hitvallás legalább annyira veszedelmes, mint a körmönfont hitetlenség. Ennek is meg annak is közös irányítója végeredményben: az önzés. Az egyetlen járható út: a felelősség útja. Így foglalhatjuk össze tömören Száraz György „III. Béla” című tévéjátékának mondanivalóját, azt, ami az adott történelmi keretben korokon túli, általános érvényű. „Négy véresküzdelmes esztendő eseményeit sűrítettem egyetlen rövid történésbe, a részleteket szabadon kezelve; csupán a kor erővonalaihoz igyekeztem hű maradni” — olvastuk az író előzetes nyilatkozatában, és ugyanezt láttuk művészen és nagyszerűen megoldva a bemutatott történelmi drámában. „A részleteket szabadon kezelve”, híven „a kor erővonalaihoz”: ez voltaképpen minden drámaíró (és egyáltalán: minden író) feladata, ha a történelemről szól. Az író nem krónikás, hanem alkotóművész. A történelmi alakok a drámában a műfaj törvényszerűségei szerint léteznek, fejlődnek, cselekszenek, tetteik rugója: ábrázolt jellemük. Gertrudist sem úgy ölték meg, ahogyan

Katona megírta; III. Richárd sem volt az a véreskező szörnyeteg, aminek Shakespeare ábrázolja őt, de mindaz, ami a „Bánk Bán”-ban vagy a „III. Richárd”-ban történik, logikusan következik — és csakis így következhet — a dráma alakjainak jelleméből, drámabeli helyzetükből, funkciójukból, hitelesen beleillesztve a korabeli valóságba, a kor erőviszonyaiba és azok vonulatába. Az igazi értékek sohasem a reprodukciók, hanem az eredeti művek.

Egyik kritikában azt olvastam Száraz György drámájáról, hogy annak konfliktusa „a királydrámák megszokott sémája; két személy küzd a trónért, egyik méltó arra, a másik nem”. Ha csak ennyiből állna a konfliktus, aligha lett volna érdemes megírni a drámát, hiszen amióta a történelemben vannak hatalmasok, hatalmi viszályok is vannak: valaki mindig küzd a hatalomért és valaki vagy valakik mindig szeretnének a helyébe kerülni. Ez így valóban sematikusan hangzik, mint ahogyan az is. Dehát nem ugyanilyen sematikus vázra épülnek föl a világ-irodalom remekművei is? A JULIUS CAESAR, az ANTONIUS ÉS CLEOPATRA, a III. RICHARD, a MACBETH? És — ha csak a mesét, a tragédia pusztá vázát nézzük — nem a

legszokványosabb hatalmi, féltékenységi dráma az OTHELLO? Szerelem, hatalom, féltékenység, árulás: mindez sokszor elmondott, sokszor megírt téma, és mint ilyen, egytől egyig sematikus. Élni is lehet sematikus, de lehet művészen is (és minden igazán tartalmas élet: művészi élet).

A „III. Béla” éppen ott emelkedik a sematizmus fölé, ahol minden nagy alkotás: nem egy adott helyzetet variál, hanem emberi — és a nézők előtt fejlődő, alakuló — jellemek tükrében megjeleníti a hit és a képmutatás harcát, a hitvallás különböző formáinak belső és külső konfliktusait. A hitvalláson ne gondoljunk pusztán vallási értelemben vett hitvallásra: fakadhat az politikai, tudományos és egyéb meggyőződésből is. És ez keveredhet a vallásos hittel, a primitív vallásossággal éppúgy, mint a ravaszkodással, a körmönfontossággal (és van-e, aki meg tudná mondani, hogy a számító, taktikázó magatartásban mennyi a hit és mennyi a hitetlenség?).

A drámabeli Lukács esztergomi érsek még akkor sem akarja elismerni III. Bélát, még akkor is megtagadja a koronázást, amikor nyilvánvaló már, hogy Béla nem testvérgyilkos és a nép javát akarja. Még a pápai döntéssel, a pápa követével, Burdinusszal is szembe fordul. Ez is hit és ez is hitvallás: azoké, akiknek „fűlük van és nem halálnak, szemük van és nem látnak”. És ha már Burdinusról szó esett: érdekes és kitűnően jellemzett figura ő is. Persze, nehéz volna elképzelni a Galileai-tó partján, egyszerű halászként. Ő már az egyház konstantínusi korszakához tartozik: sokkal inkább politikus, mint apostolútód. Hogy mennyire hisz Istenben? És egyáltalán hisz-e benne? Ez az ő belső titka. Mindezek ellenére: nem sematikus figura, a maga nagyhatalmi, cselszövő megjelenésében az érzelmek, gesztusok széles skáláján játszik. Az evangéliumból leginkább azt jegyezte meg, hogy „legyetek okosak, mint a kígyó”, de ezt aztán megjegyezte. (Utalnom kell azonban itt egy írói tévedésre. Burdinus az egyik jelenetben azt mondja Bélának: a koronázás szentség és minden bűnt eltöröl. Erről az egy mondatról aligha hihetjük el, hogy egyházi személy valaha is elmondta volna. A Szent Koronának semmi köze a szentségekhez!).

Ebben a környezetben, ahová a bizánci udvarban nevelkedett Béla meg-

érkezik, a hit és hatalom hazárdjátékosai játsszák kisedet játékaikat. Eufrozina, az anyakirálynő, aki uralkodónői fölségében is csak szánalmas és kiábrándító torzója a szeretetnek; Ágnes, a meggyilkolt, III. István özvegye, a maga primitív, már-már babonás hitével (és ez a hit is voltaképpen álarc: a kielégítetlen, visszafojtott, de mindig kitörni kész érzékiség álarca.) És mennyi számítás, érdek, hatalomféltés, hiúság feszül Annának, Béla hitvesének szerelmében, hogy viaskodik benne az önzés az asszonyi odaadással. És milyen ravaszul és aljasul taktikázik a trónra kiszemelt herceg: Géza; valóságos zsonglőrmutatványokat végez jellemtelen jellemével. Vele szemben pedig ott van Béla, aki már-már saját jóhiszeműségének kelepccéjébe estek: míg végül jelleme és a körülmények rákényszerítik, hogy ebben az ordas-törvényű veremben szembe forduljon a farkasokkal és kitörve közülük vállalja a felelősséget egész népért. A krónikák és a történelemkönyvek — ha szűkszavúan is — úgy emlékeznek meg róla, hogy kiszakította országát a bizánci császár befolyásából és a pápa barátságát választotta, uralkodásának közel 24 esztendeje alatt pedig „igen megtisztulta az ország, és mindenfelé megszabadulának az utak és nagy csendesség lőn mindenütt az országban...” A dráma csak Béla trónralépéséig mutatja be az eseményeket. De — és ez is ismét csak az író nagy érdeme — ebben az őszinte, nyíltzívű ifjúban már felismerjük a későbbi nagy uralkodót, III. Bélát, ebben a másfél órában (eddig tart a tévéjáték) benne van minden, ami addig és azután is történt. Hogy így történt-e valóban? Ki tudná ma már rekonstruálni annak a nyolc századdal ezelőtti világnak háborgó, összecsapó és lecsituló mozzanatait? De Száraz Györgynek itt, ebben a szituációban elhiszük, hogy ez a valóság. Szakadékok, a lélek feneketlen mélységei nyílnak meg előttünk, végzetes indulatok feszülnek egymásnak. Az is verbeli drámaíróra vall, hogy Száraz György nem élt a témából kínálkozó lehetőséggel: nem bővítette többször „történelmi krimivé” a drámát. A történelmi háttér mindig kulissza marad: olykor homályos, olykor élesebb, első-sorban maga az ember tükrözi korát és ahány ember, annyi mozaikja, töredéke a kornak. Mint kagylóban a tenger: halljuk a zúgását, nincs benne és valamiképpen mégis benne van az

egész tenger. De ezt a teljességet csak a kivételes értékű művészi alkotásoknál érezzük. És Száraz György „III. Béla”-ja ilyen alkotás.

Az író méltó és értő munkatársra talált Hajdúfy Miklós rendezőben, Sik Igor operatőrben és Zahora Mária dramaturgban, valamint a szereplők — Kozák András (III. Béla), Lukács Sándor (Géza), Sulyok Mária (Eufrozina), Béres Ilona (Anna), Piros Ildikó (Ágnes), Básti Lajos (Lukács érsek), Gel-

ley Kornél (Mikó, kalocsai érsek), Somoogyvári Rudolf (Burdinus), továbbá Zách János, Fekete Tibor és Iványi József — kitűnő egyéni és összjátékot nyújtó együttesében. Játékuk jellemzése már benne van a korábban mondottakban: élménytadóan szolgálták és valóstították meg az író mondanivalóját. A stílusos kísérezetét Hidas Frigyes írta.

BALÁSSY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

KABARÉ. Színes, amerikai, 1972. Rend.: Bob Fosse; írta: Ch. Isherwood regényéből J. V. Druten; kép: G. Unsworth; zene: J. Kander. fősz.: Liza Minelli, Joel Grey, Michel York, Fritz Wepper.

Az amerikai rendező a legsilányabb kabaréfilmek szerkezeti elemeiből állította össze filmjét; azt is mondhatnánk, hogy a szerkezeti színvonalatlanság abszolút nullpontjáról indult el. De az első negyedóra után már azt sem vesszük észre, hogy ebben a film-ben énekelnek. Pedig folyik a kabaré. Ez a „kabaré” azonban egy társadalmi-politikai helyzet kabaréja, ha a „Götterdämmerung” kezdődő állapotát egyáltalán annak nevezhetjük.

Az első képeken minden arany és üveg. Azokon tükröződik vissza homályosan a közönség, ez a homály válik fokozatosan élessé, rajzolódnak ki az alakok és tárgyak körvonalai. De mindvégig dominál a velencei tükrök ezüstje, a képkeretek aranyló sárgája, a háttérszínnek egyszerre kopott és rikító barnája. Ez a háttér kiszínesedik időnként, hogy kerete legyen a társadalmi hazugság eufóriájának, vagy az arisztokratikus lét káprázatának, majd vissza-visszahullik a hétköznapiak elmosódottságába, ahol a körvonalak is már-már összefolynak.

Folyik a kabaré. A harmadrangú le-buj előadása fogja össze a filmet. Nem is kabaré tulajdonképpen: cirkusz. A művészetnek az a cirkusza, mely mindig engedelmesen kontráz a társadalmi folyamatokra — híven tükrözve azt. A film elején nyárspolgár-csábító, könnyeden szórakoztató, a végén pedig már átveszi a legerősebbnek bizonyult nézet kliséit, a faji ideológiát is. S ez

az állandó kontrázás, morbid-szellemes közöny válik végül kísérteties háttérzenévé. Amilyen örült kabaré folyik a lebujaiban, olyan — még annál is örültebb — zajlik közben kívül.

A film-musical receptje közismert. Színpadról fölveszik a szokásos szórakoztató műsort, melyet időnként megszakítanak a főszereplő szirupos történetével, aki többnyire tehetséges, de még fiatal vagy félreértett művész. A kerettörténetben aztán megjelenik a „férfi”, és a végén nemcsak egymáséi lesznek, de a művészi siker is be-érlik.

Ez az obszolút nullpont. Amely ebben a film-ben mégis értékké nemese-dett. Pedig a silányságból minden együtt van. A fel nem ismert, félig dilettáns tehetség, Sally Bowles, aki abban reménykedik, hogy Amerikából ide érkezve, Németországból valamelyik lebujaiban csak felfigyel majd rá a 20-as, 30-as évek valamelyik világhírű rendezője. Ostoba tyúk és csupaszív áldozati bárány. A férfi, ahogy előír-ták: tapasztalatlan és sete-suta, Ang-liából érkezik, tanár. Egy kezdő fél-világi hölgy és egy, a szerelem gyakor-latába bevezetni való férfi. Az ember utólag nem akar a szemének hinni, hogy emögött művészileg meggyőző erővel rajzolták ki a harmincas évek elejének társadalmi haláltáncát. A ta-nár két tanítványa, a dúsgazdag zsidó lány és a magát árjának valló vigéc már hitelesebben tájékoztat a külvilág-ról. A szőke kísértőt, az arisztokrata Maximiliánt viszont mintha valamelyik Visconti-filmből másolták volna át; élvhajhász, a nagypolitika minden rez-dülésével tisztában levő arisztokrata aranyifjú.

Önmagában a kerettörténet nem len-ne több közepesen megírt realista tör-ténetnél. Bár meg kell adni, ilyen kli-

szerű szereplőkkel és helyzetekkel még ez is komoly teljesítmény volna, mert önmagában a kabaréelőadás egész filmen végigvonuló anyaga legfeljebb félig szürrealisztikus, félig unalmas cirkuszi produkció. Bár úgy, ahogy ezt ebben a filmben megformálták, mint kabaré vitathatatlanul kiemelkednek a műfaj átlagából.

De a kettő együtt, ahogy egymásnak felelgetnek! Ahogy egy hétköznapi, bár társadalmi kérdéseket fölvető kijelentés Németország sorsáról a kabaréelőadás vidám-morbid jelenete követ! Vaskos ülepüket mutogatják a táncosnők, a konferanszié vagy ceremóniamester sápadt halálfeje, kifestett vörös ajka, akár valami kiaszott virág, köpi a bohócos tréfákat, harsog a sláger. Egy pillanatra — de tényleg csak annyira, hogy meglássuk — valakit vernek a sötét mellékutcán, gumibottal, karszalagosok. Nem tudni pontosan: a kabaréelőadást szakítják meg időnként a kerettörténet eseményei, vagy fordítva. És melyik melyiknek a „betéte”? De a kettő együtt, mint realista ráció és metafizikus irracionálitás, a társadalmi agónia tükröképeként — hátborzongató. Pedig hatalomátvételtől, faji vagy társadalmi, világnézeti felsőbbrendűségről közvetlenül szó sem esik. Mindössze néha egy plakát a szereplők mögött, ahogy az utcán áthaladnak, vagy egy sárgásbarna egyenruha, egy dekoratív jelvény.

Valahol a film második harmadának végén kapcsolja be a rendező azt az elemet, amely az egész alkotás „aranymetszése”, ahol minden kibomlik, értelmét megtalálja és lelepleződik. Addig minden csak előkészület, kabarétréfa, érvényesülni vágyó dizózság és lotyóság, nevetséges szerelmi háromszögek. A filmben nagy szerepet játszik kezdettől fogva a csábítás. De nem a női csábításról van szó, hiszen a csábítás mindenben — lelkes és lelketlenül egyaránt — megnyilvánulhat. Maximilian szerepe ezt készíti elő. Valahol az események előtt jár. Tökéletes, és felül van. Hideg lángja köré táncoltatja a kis lotyót és a naiv tanárt, s harmasban megvalósítja az eufóriát. Az ártalmatlant, melynek lángja legfeljebb két embert perzselhet meg, csak rajtuk múlik, mivé válnak utána. Az igazi csábítás nem is érinti őket; kívül maradnak, miközben egész környezetüket magával ragadja a „társadalmi megváltás” hamis révü-

lete. Ott, az aranymetszésben, az egyik — kis — eufória után, váratlan, a természet zöldjével és egy kertvendéglővel a háttérben, fiatal fiúk kezdenek énekelni a megújulásról. Az infantilis, nemzetiszín fiatalok csengető hangjára először csak helyeslően megbillennek a vendéglőt látogató koros, kopasz vagy bibircsókás fejek, majd lassan megemelkednek a testes hasak, a keszeg ádámcsutkák kinyúlnak, egy irányba néznek az öntudatra ébredő tekintetek, és ércesebben vagy rekedtebben, de egyre diadalmasabban átveszik az éneket, miközben arcuk minden rezdüléséből sugárzik a meggyőződés, hogy az ő életük és az ő véleményük — íme — felsőbbrendű. Ritkán ekkora ellentét: a musical-giccs és a társadalmi-filozófiai leleplezés. Ahol mindkettőről egyszerre derül ki, milyen szörnyű és milyen nevetséges. Mintha minden csábítás végső célja ez a nagy, közös, együttes éneklés révület volna, az állóhelyzetben végzett rendíthetetlen, ritmikus menetelés erőt káprázó csattogása. A jelenet az egész folyamat leleplezése. A tömény selejtből egyenes út vezet a végső harc, a végső győzelem káprázatába. A győzelem hitére szükség van, hogy el lehessen leplezni a vereséget. Amely nem lenne vereség, ha nem kiáltották volna ki győzelemnek. Így azonban az egész megújulás légkörét az abnormalitás szelleme lengi be, kiáltó ellentétben a természet üde zöldjével, s a fiatalon és öregén egyként feszülő nemzeti öltözék pojáca-egyenruha, a tekintély és az önszeretet jelképe lesz. A tömeghisztéria útja nyílik meg.

Az utolsó képeken megint minden csupa ezüst, arany és üveg. Azokon tükröződik vissza homályosan a közönség, többé sosem válva már teljesen élessé, akár az emlékezet. A közönség már megváltozott, és feltűnik a friss egyenruhák színe, a tükrökből is jól láthatóan. Így, a „tükrök által, homályosan”, emlékezetünkben hagyja a rendező a társadalmi panoptikum képét, melyre egészében, mintegy összegezésül újra ráakasztja a film címét, sugallva talán, hogy ez az egész, a meggyőződésnek és a hiteknek ez az örült körforgása, a csábítás és a mámor történelme nem más, mint egyetlen, hatalmasra duzzadó, kozmikus kabaré.

UNGVÁRY RUDOLF

ZENEI JEGYZETEK

HEGEDŐS ÉNEK

címmel hét hangszeregyüttes, hangszerszolisták és énekesek tartottak folklórkoncertet a Rózsavölgyi Parkszínpadon. Az ősi magyar népdal nemcsak program manapság, vagy ahogyan Hernádi Miklós írja: divat, hanem az ifjúság élő esztétikai igénye. S ha már az esztétikum sajátosságát vizsgáljuk, feltétlenül arra a szabályszerűsége, tervszerűsége, azokra az arányokra kell figyelniünk, amelyek a maradandó értékek rendjében mindenkor jelen vannak. Nem szándékunk hozzászólni az Élet és Irodalomban hónapok óta folyó vitához a népművészet feltámadásáról, csupán néhány megjegyzést tennénk — előljáróban.

Alighanem Csoóri Sándornak van igaza, amikor a „Szélfújás vagy homok a szájbán” című írásában a népművészet kiteljesedéséről beszél. Arról a fokozatos beilleszkedési folyamatról, amely a divat műlékony pillanata helyett a történelem évszázadait juttatja eszünkbe. A népzene nálunk mostanában valóban magasabb kultúr-igény. Kétségtelenül „új fejlődés kezdete”, amely éppen arányaival válhat egyre inkább közösségi élménnyé, és kisugárzó hatása klasszikusaink műveire hasonló. (Mintha ugyanazon okai lennének pl. a barokk és a folklór keresettségének.)

Az UNESCO legutóbbi budapesti konferenciáján szerzett tapasztalatok alapján a téma az ifjúság kulturális magatartása volt) Vitányi Iván pontosan megfogalmazta a népzene vonatkozásában, hogy nálunk az ellenkultúra mitosz-hatása jóval gyengébb volt, mint egyes nyugati országokban, és „éppen most bontakozhatnak ki új, egészséges, pozitív tartalmú irányzatok, amelyek a polgári berendezkedésű országokban elképzelhetetlenek”. Ebben a fejlődésben az ifjúság kultúrája nem különálló, hanem szerves része az egésznek, és sajátága abban van, hogy érzékeny műszerként éppen a fiatal-ság lelkében jelzi „az általános igények” változását. Az igények — örövendetes módon — a magasabb kultúra birtoklásáért támadnak, s egyre inkább a kodályi program megvalósulását reméljük tőle: „A művelt rétegen a sor, hogy a népművészetet magáévá tegye”. Ez pedig nem divat, hanem a nemzeti közkincs tulajdonbavétele. Történelmünk ismerete népünk

kultúrájának ismerete is, a „hajszálgyökerek” megtalálása. S hogy ez a kincs milyen tálcán kerül az asztalunkra, korok ízlése határozza meg.

Az egyre szaporodó, népzenei anyagunkat sajátosságosan feldolgozó együtteseink ízlését dicséri, hogy a népdal a mai ember belső igényének megfelelően szólal meg. A feldolgozásokat a közösségi jelleg és az egyszerűség jellemzi. (Bárki bekapcsolódhat, énekelheti!) A közkedveltséget fokozza, hogy az előadók keresik a leghitelesebb megszólaltatási módot, gyűjtőútjaikon jól megfigyelik, tanulmányozzák a hangszerek „életét”. Ami a dalok tartalmát illeti, jelen van abban a jókedvű és a rosszkedvű, a szertelen és a szerelmes ember, aki a földről való, de jelen van a vallásos is, aki a számtalan sokaságú egyházi népekekben a transzcendensről elmélkedik. S a kétféle költészet közt milyen szoros a kapcsolat! (Elég csak egy közös forrásra, a gregoriánra gondolni.)

A népzenei anyanyelv magas fokú ismeretéről híres, de a műzenei ismereteket is sikeresen alkalmazó Kolin-da együttes ezen az estén is improvizáló képességét csillogtatta. Az eredeti népi hangszerek bravúros kezelése mellett megszodáltuk a harmóniákat, a népek zenéjéből vett példák összecseengését saját népdalkultúránk hangzásvilágával („Amióta édesanya kedvesem”; „Gyere ki te gyöngyvirág”).

A Muzsikás Együttes (a legfiatalabb együttesek közül való) talán csak a tájszólásban hibázott. Bárdos Lajos „Énekeljünk-e tájszólásban?” című cikkében (Harminc írás, Bp. 1969.) ezeket írja: „A népdal... általános emberi és művészi értékű megnyilatkozás. Ha tehát fővárosi énekesek erőltetett tájszólásban adják elő a dalokat, ezzel azt hirdetik, hogy ezek az énekek csak a parasztoknak valók. A közönség... nem fogja érezni, hogy ezek valamennyiünk dalai.” Megszodáltuk a Tolna megyei dalok stílusos előadását, a betlehemes énekek eredeti hangszerezését (citera, lánocs bot, kolomp, csengő). A játékosan incselkedő előadásban benne volt a jó hír vételének természetes, népi hangulati megnyilvánulása: a lakodalmi vígság és a szelíd humor, az ünnepi komolyság és a táncos jókedv.

Lajtha László „Széki gyűjtés” című kötete hangszeres zenét is tartalmaz. A széki muzsika előadása a jellegzetes három tagú „cigányzenekarhoz” fűződik. A tagok: primás, kontrás, bő-

gős. A múlt évi helikoni ünnepségek után kedvet kapó három egri főiskolás ezt a hagyományt követve, helyes utakon halad. Kifogásolni valót csupán az eredeteskedésben találhatunk, például a palóc dalok előadásakor.

A Sebő együttes „mezősegi csokra” (ugyancsak a három húros hangszeren — az egyik hegedűt gitár helyettesítette — és török síppal a hűségesen pontos előadási stílust eddig a legmagasabb szintre emelte), a debreceni Délibáb együttes (a Bartók-Kodály hagyományt folytatják) műsorában az őshazából való kanasztánc alföldi változata, a kvartkiséretes szőlomok újszerű hangzása, vagy a keszthelyi Guzsaly együttes felújított népi hangszerai (ütőgordon, klarinét, furulya) a somogyi dalok előadásában, s a cigányzenészekre jellemző virtuóz cifrázások a hagyományok tisztelte mellett a népzene új, kimeríthetetlen gazdagságát is bizonyították.

Sebestyén Márta, a legfiatalabb népének rendkívüli stílusérzéke, a népdalok hangulatával való azonosulása már most figyelmet érdemel. (Bemutatókozásából kiderült, hogy a népdalt a beszédnyelvvvel együtt édesanyjától tanulta.) Cserepes Károly a bőrduda avatott mestere (szintén főiskolás). Szerb dallamokra improvizált, és megszólaltatta gyönyörű karácsonyi pástorénekünket is, a „Ne féljetelek pástorok”-at. Amit a kaposvári leánytercett jelenleg tud, az szinte egészen egyedülálló. Atai dalokat énekelnek saját harmonizálásukban. Szólamaik egzotikus lebegése, az impresszionisztikus könnyedség már a közösségi fölé emelte ezt az előadási módot. Különösségük a folklór zenevilágának kiváltsága. A tisztaalpári tekerő: Bársony Mihály, a népművészet mestere, a Sebő együttesbe illeszkedve az utóbbi hitelességét igazolta. A VDSZ Bartók Béla Táncegyüttes produkciója (mezősegi táncok, mékeréki román táncok) annak a „tágulási” folyamatnak szép példája, amely a népi kultúrában az egység jele: eddig a tánc ugyanis színpadi deszkákon élt. Manapság egyre inkább „visszakerül a földre”.

KOUDELA GEZA

Harmincöt évvel ezelőtt halt meg Koudela Géza a neves hitszónok, orgonaművész és zeneszerző, az Országos Magyar Cecília Egyesület központi igazgatója, majd alelnöke, a Liszt Ferenc Társaság ügyvezető igazgatója.

Muzsikusi pályáján első mestere Sztára József kalocsai karnagy, Liszt tanítványa és jó barátja. Mint az Egyetemi templom orgonistáját és karmesterét nevezték ki 1927-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem egyházzenei igazgatói székébe. Ösztöndíjasként Rómában a Conservatori di S. Cecilia Respighi hallgatója és hospitál a Pontificia Scuola Superiore di Musica Sacra-n is. Amikor hazajön, a Zeneművészeti Főiskolán az egyházzenei fakultáson kap katedrát. Még Rómában megkezdí alapos kutatásait Liszt itáliai működéséről, a XV—XVI. századi magyar-olasz zenei kapcsolatokról.

Zeneszerzői tevékenysége elsősorban egyházzenei jelentőségű. Jóllehet komponált világi dalokat is (pl. Petőfi, Czuczor Gergely verseire), fontosabbak a miséi, a Máté és a János passiókhoz írt turbái. Művei felett eljárt az idő: romantikus volt, a Liszt-hatásoktól sohasem tudott megszabadulni; Requiem azonban napjainkban is több figyelmet érdemelne egyházi kórusaink részéről.

A „liturgisches Gesamtkunstwerk” programját követve, „Lelki gyakorlatok az egyházi zene szárnyain” címmel előadásokat is tartott, s ezekben az építészeti, a liturgiai és a zenei szépségeket próbálta szintézisbe hozni. A magyar egyházzenei reformért sokat tett. Az Országos Katolikus Kántorszövetség hivatalos közleményében megjelent cikkeivel a szövetség munkáját az önképzés, a művészi követelmény állandó fokozására ösztönözte. Egyike volt azoknak, akik az OMCET-et újjászervezték. Pedagógiai gyakorlatában nem a részletezés, hanem az átfogó ismeretközlés dominált.

Horusitzky Zoltán „Liszt apostolának” nevezte, és nem véletlenül. (Gimnazista korában éppen a romantikus mester műveivel ismerkedve jegyezte el magát a zenetudománnyal.) A Liszt emlékében jelent meg az a kis könyve, amely a zeneköltő magyar voltát hirdeti, művészi és emberi értékeit méltatja. Kár, hogy tudományos hozzáértéssel gyűjtött anyagából nem írhatta meg a nagy Liszt-monográfiát. (Ezzel mindmáig adós a magyar zenetudomány, pedig Békefi Ernő kitűnő könyve már a családját is tisztázta.) Ha a nagy munka nem is készülhetett el, Koudela jó néhány cikkében ma is érvényes megállapításokat tesz Liszt egyházzenei műveiről, a Zene és a Muzsika számaiban.

„Koudela az egyház muzsikusa volt”
— írja róla Kemenes Frigyes —, akit
a. Gondviselés akkor küldött közénk,
amikor a magyar egyházzenei életnek
legnagyobb szüksége volt rá...”

TÓTH SÁNDOR

(LEMEZFIGYELO) A Magyar Hang-
lemezyártó Vállalat egyik legrokonszen-
vesebb vállalkozása az a sorozat, mely-
ben Josef Haydn ritkábban hallható,
s kevésbé ismert szimfóniáit jelenteti
meg. A zenetörténet mai álláspontja
szerint ezek az alkotások nem emel-
kednek igazán a nagy opuszok magas-
latára, inkább a zenei klasszicizmus
átlagszínvonalát képviselik. A Magyar
Kamarazenekar (hangversenymester:
Tátrai Vilmos) kitűnő előadásában azért
is érdemes meghallgatni ezt az „átla-
got”, mert rögtön kiviláglik, hogy az
igazán jelentős komponisták még kö-
zepes színvonalukon is nagy műveket
hoztak létre. Mert más egy kor átlaga,
és más egy nagy művész átlaga. Ez
mindig fölötte áll a korénak. A majd-
nem 100 esztendeje komponált F-dúr
és B-dúr szimfóniáról elmondhatjuk,
hogy messze felülmúlja a klasszicizmus
kismestereinek (nem is megvetendő)
műveit. Még azokban a részletekben
is, ahol Haydn érezhetően a kor íz-
lésének engedett, s inkább mutatósan,
elegánsan komponált, mint mélyen, fel-
villan egy-egy olyan frázis, olyan ze-
nei ötlet, mely csak az igazán nagyok
gondolataiból pattan ki. A Magyar Ka-
marazenekar játéka épp az az ér-
deme, hogy mindig ezekre a részekre
teszi az előadás hangsúlyát. Tévedhe-
tetlen ízlés, stílusbiztonság jellemzi já-
tékukat, s olyan homogén hangzás,
amely meglehetősen ritka a hazai hang-
versenyéletben (LPX 11571).

Mozart és Beethoven egy-egy fűvós-
kvintettje szólal meg egy másik lemez-
újdonságon. Ezek a kitűnően megkom-
ponált, a játékosoknak nem is egyszer
virtuóz lehetőségeket tartogató kama-
raművek nem tartoznak szerzőik re-
prezentatív alkotásai közé, inkább a kor
uralkodó polgári jó ízlésének dokumen-
tumai, kitűnő alkalmat szolgáltatva a
házi zenélésnek egy-egy ünnepi előa-
dásra. Természetesen ezekre is érvé-
nyes, amit az előbb mondtunk, hogy
az igazi nagy mesterek a kor ural-
kodó ízlését követve is egyéniek, s a
zsenialitás jegyei kétségtelenül megmu-
tatkoznak a partitúrában. Ezúttal a ki-

tűnő együttesnek (Falvai Sándor, Pong-
rácz Péter, Dittrich Tibor, Tarjáni Fe-
renc, Fülemlé Tibor) is nagy része
van abban, hogy mindkét alkotás igazi
zenei eseményt szerez hallgatójának, s
ha szabad így fogalmazni: „megemel-
kedik” előadás közben (LPX 11637).

A fiatal előadóművész-generáció
egyik izgalmas tehetsége, Falvai Sán-
dor, aki ezúttal arra kapott nagyszerű
lehetőséget, hogy lényének romantikus
elemeit bontakoztassa ki Chopin e-moll
zongoraversenyének előadásában. S
mert a lemezen maradt egy kis hely,
még néhány jól összefogott ráadás ere-
jéig is bemutathatta, mennyire ottho-
nos ebben a világban. Chopin két zong-
oraversenye elsősorban a szólistát tes-
zi próbára, a zenekar mindvégig meg-
marad a „kíséret” fókán, minden kü-
lönösebb emóciókeltés igénye nélkül.
Annál váratlanabb érzelmi effektusok-
kat görget a zongora hangja. Annál
fájdalmasabban zokog a húrokon egy
fiatalember világfájdalma, mely a kö-
vetkező — és előre soha ki nem szá-
mítható — pillanatban utat enged a
derűnek, boldogságnak. S mindez cso-
dálatosan csillámló zenei szövetbe van
beleágyazva, melyben a fények domi-
nálhatnak, hálás feladatot adva a pianis-
tának. Falvai Sándor lemeze minden
vonatkozásban élményt adó, zongora-
kultúránk egyre emelkedő színvonalá-
nak kitűnő bizonyossága (LPX 11654).

Egy nagyszerű fiatal művésznek, Bár-
sony Lászlónak ad játékalalmat az a
lemezüjdonság, melyen Hindemith brá-
csaversenyét és szőlőszonátáját hallhat-
juk. Hindemithnek kétségtelenül nagy
érdeme van abban, hogy nem mindent
öntött el a német posztromantika ha-
mis váza. A hangszer lehetőségeit mé-
lyen ismerő művész a barokk korszak
fegyelmét, ízlését igyekezett visszaállí-
tani versenyművében, példát mutatva
abban a vonatkozásban is, hogy az iga-
zán koncentrált mondanivaló sokkal
jobban illik a huszadik századhoz, mint
a terjengős ömlengés. Hogy Hindemith
— aki az Amar vonósnyéves brácsajá-
tékosaként hangszerének egyik legava-
tottabb mestere volt — milyen modern
tud lenni ebben a hagyományos for-
mában, azt jól jellemzi például a va-
riációs tétel, melyet — akárcsak a mű
többi részét — kitűnően tolmácsolja
Bársony László. (Kíséretét az ezúttal is
megbízható, remek muzsikuss, Erdélyi
Miklós vezényletével a Magyar Állami
Hangversenyzenekar látja el.) (LPX
11587).

(ZENEI KÖNYVEK) A kitűnő irodalmi Miért szép?-ek után megszületett — a Gondolat Könyvkiadó jóvoltából — az első ilyen jellegű zenei kiadvány is: *Miért szép századunk zenéje?* címmel. Valljuk meg, szinte minden zenekedvelő megfogalmazta magában ezt a kérdést egy modernebb alkotás hallgatása közben, s néha bizony meglehetősen tanácstalanul figyelte az értelmetlennek és szerveztelennek érzett hangzuhatagot. Hogy mennyire értelmes, mennyire méltó a régebbi nagy korszakokhoz a század zenéje, ezt nagyszerűen bizonyítják a kitűnő érzékkel összeválogatott tanulmányok (a szerkesztés Kroó György hozzáértését dicséri). A tanulmányok nem elvont ze-

netörténeti analízisek, hanem nagyszerű és irodalmi értéket is kínáló ismeretterjesztő írások.

A *hét zeneműve* 1974/2. kötetét jelentette meg a Zeneműkiadó. A méltán nagysikerű sorozat új kiadványában olyan remekművekről olvashatunk lényegig hatoló analízist, mint Rossini Sevillai borbélyja és Mozart Esz-dúr szimfóniája (az utóbbi ismertetésében ismét megcsodálhattuk Molnár Antal örökifjú frissességét, s azt az utólrhetetlen tehetségét, ahogy a népművelés és a zenetudomány szempontjait harmónikus szintézisbe hozza). Ezúttal is feltűnik a kötetben néhány új név, jelezve, hogy a nagyoknak máris megvannak a méltó örököseik.

(R. L.)

ZSINATUTÁNI ÉRTELMEZŐ KISSZÓTÁR

A-tól Z-ig

DIKASZTÉRIUM. (A görögben: dikasztérion = törvényszék.) Így nevezik ma a katolikus egyház központi kormányzatának (azaz: a római Kúriának) valamennyi főhivatalát, elsősorban a „Kongregációkat”, amelyek nagyjából megfelelnek a polgári államok minisztériumainak.

DIMENZIO. (A latinban: felmérés.) A szót a mértan használja a „térbeli kiterjedés” (azaz szélesség-hosszúság-magasság) jelölésére, amihez az einsteini fizika hozzácsatolta mint „negyedik dimenziót”, az időt. A Zsinat óta egyházi divatszó lett, és ilyen értelemben jelentése kb. annyi, mint „messzi távlat”, nagy méretekből való szemlélet, — ellentétben a beszűkültséggel, a kicsinyességgel. (VI. Pál pápa: „a bűn kollektív dimenziója”, „a Karácsony igazi isteni dimenziója”, „a keresztény remény dimenziói”, „lássuk meg az élet igazi keresztény dimenzióját”, stb.)

DIREKTÓRIUM. (A latinban: dirigere = irányítani.) Egyházi szóhasználatban: követendő irányelveket tartalmazó írásbeli útmutatás. A Zsinat óta használják bizonyos egyházi okmányok elnevezésére, amelyek korábbi rendeletek végrehajtási utasításainak tekinthetők. A régebbi és még ma is ismert egyházi szóhasználatban így nevezik a papok részére évről évre készített misenaptárt is.

DISZKRIMINÁCIÓ. (A latinban: discriminare = elkülöníteni.) A Zsinat az „Egyház a mai világban” konstitúcióban (29,60, 64,66,75 pont) bőven foglalkozik az alapvető emberi jogokkal. Aiktól e jogok valamelyikét megtagadják neme, faja, bőrszíne, társadalmi helyzete, anyanyelve vagy vallása miatt, azt „diszkriminálják”. Ilyen diszkrimináció érhet egész népeket is. A Zsinat missziós dekrétuma, valamint a vallásszabadságról kiadott deklarációja is elítéli, és a keresztény tanítással szemben állónak tekint minden ilyen jogtalan megkülönböztetést, — még ha e téren az egyháznak magának is bünbánatot kell tartania sok múltbéli eltevelyedése miatt. Napjainkban főleg szociális megnyilatkozásokban halljuk a diszkrimináció szót, a fejlődő népek jogaival kapcsolatban. A katolikus egyházon belül viszont a nők diszkriminációja áll még fenn. Sok helyütt az egyházközségi képviselőtestületben és a liturgiában sem engedik őket szerephez. Sőt, a kifejezetten világiak részére rendelt és a hívek „egyetemes papságán” nyugvó két hivatalos „egyházi szolgálatból” (akolitus és lektor) a nők mindmáig indokolatlanul ki vannak zárva. E diszkrimináció ellen napjainkban sok püspök és teológus méltán emeli fel szavát.

DOGMA. (A görögben: dokein = látszani.) Ebből a dogma szó alapjelentése: „ami helyesnek látszott”. Az apostoli Zsinat (Csel 15,28) így kezdi levezetést az antiochiai hívekhez: „Helyesnek látszott a Szentléleknek és ne-

künk...” A mai katolikus nyelvhasználatban a dogma olyan hitigazság, amelyet a hivatalos egyház tévedhetetlenül és ünnepélyesen megfogalmazott. A történelem során többnyire tévedések ellen, ritkábban (mint a Mária-dogmák esetében) a hívek buzgóságának fokozására hirdettek ki dogmákat egyetemes zsinatok, illetve pápák. A dogmák mindig magukon viselik koruk kifejezési módját, megismerésükhöz tehát ismerni kell teológia-történeti hátterüket. Sohasem mondanak többet annál, amit megfogalmazóik mondani akartak. Az egyház csakis azt mondhatja ki dogmává, ami benne van az apostoli korig visszanyúló kinyilatkoztatásban. Magán-kinyilatkoztatások sohasem lehetnek dogmává.

DOGMAFEJLŐDÉS. Mivel a dogma, mint mondtuk, magán viseli saját korának teológiai szemléletét, nem oldhat meg előre, látatlanban, olyan teológiai problémákat, amik ebben vagy abban a korban fel sem merültek. Annál kevésbé, mivel a legtöbb dogmát konkrét tévedések ellen, polemikus céllal hirdették ki. Ennélfogva minden dogma, bár sohasem „téves”, mégis nyitva áll a további magyarázatok, tisztázások előtt. *Napjaink* teológiájának legvitatottabb dogmafejlődési problémája az áteredő bűné: mivel számolnunk kell azzal az új és ma már általánosan elfogadott természettudományos felfogással, hogy az emberiség nem egyetlen emberpártól származik (poligenizmus-elmélet). Ökumenikus szempontból további elmélyedést és tisztázást kíván az egyházakon belüli lelkieszi szolgálat (németül: „Amt”), azaz a papszentelés és ezzel együtt az Eucharisztia „érvényességének” kérdése más egyházakban.

Korunkban a dogmahirdetés igen ritka. Az utolsó 100 év alatt csak egyet hirdettek ki: Mária mennybevételét (1950). A pápai körlevél tanítása tiszteltet érdemel, de nem dogma, nem tévedhetetlen megnyilatkozás. A II. vatikáni zsinat — János pápa kifejezett kívánságára — nem akart kimondani semmilyen új dogmát, hanem, mint „lelkipásztori zsinat”, az egyház életét igyekezett a modern korhoz alkalmazni.

DUALIZMUS. (A latinban: duo = kettő.) Általános értelemben: két dolog egymással szembenállása vagy szembeállítás. Ősi vallástörténeti jelentése: keleti misztérium-vallásoknak és az őskeresztény manicheus tévtannak az a felfogása, hogy minden, ami lélek és

szellem az Istentől való, ami viszont test és anyag, az az Ős-Gonosztól származik. A modern teológiai nyelv különböző vonatkozásokban használja. Például: a test és lélek külön időpontban történő „teremtése”; a szakrális és a profán világ szembenállása stb. A Nemzetközi Teológiai Bizottság 1973-ban kiadott tanulmánya dualizmusként említi az Ó- és Újszövetség egymással való szembeállítását is.

DOGMATIZMUS. Rosszalló értelemben használt mai műszó. Jelenti azt a teológiai irányt, mely pusztán „óvatosságból” a régi dogmatikai tételek (az ún. „iskola-teológia”) biztos bástyái mögé húzódik, csakis a kitaposott utakon mer haladni, fél az új utak keresésétől, ami a dogmafejlődés irányába mutatna.

EGYETEMES PAPSÁG. (Latinul: sacerdotium universale.) A kifejezés Péter apostoltól származik (I. Pét 2,5) és jelenti a hívek legbensőbb közösségét Krisztussal a világ üdvözítéséért, saját életük áldozatával. Megkülönböztetjük tőle a magyarra nehezen lefordítható sacerdotium ministeriale-t, a szolgáló papságot vagy talán helyesebben papi szolgálatot, azaz a „papság szentségét”, nem szerencsés, de közsímet magyar szóval az „egyházi rendet”. (A német teológiai nyelv „Amtspriestertum”-nak nevezi; ebből született a még idéltlenebb magyar szó, a „hivatali papság”). A papság szentsége külön küldetést ad arra, hogy valaki az Úr asztalának háziga zdája (az Eucharisztia létrehozója) legyen. A bérálás, gyónatás, szentkenet és a papság szentségét sem lehet kiszolgáltatni egyedül az „egyetemes papság” alapján. A két-féle papság megkülönböztetését a katolikus egyház erősen kisarkította (=polarizálta), és korábbi időkben főleg a „papi hatalmat” emelte ki. Ennek ellenhatásaként a protestáns egyházak egy része, főleg azonban a szekták, a különbséget részben elmosták. A helyes középutat a Zsinat jelölte meg, amikor a szolgálati papságot (a püspöki hivatást is beleértve) nem „hatalomként”, hanem a közösség javára alapított valódi „szolgálatként” mutatta be.

EGYHÁZ. Görögül ekklesia, ami szó szerint annyi, mint gyűlés, népgyűlés, gyülekezet. Őskeresztény szóhasználatban oly értelmet nyert, mint „az Istentől egybehívottak közössége”. Egyháznak nevezték a mai értelemben vett egész Anyaszentegyházat, mint a meny-

nyei Atya családját, — de egyház névvel jelölték a helyi egyházakat is (pl. korintusi egyház, kisázsiai egyházak). A Zsinat előtt a katolikus egyházon (és a keleti egyházakon) kívüli keresztény közösségeket a katolikus szóhasználatban inkább „felekezeteknek” nevezték. Ma valamennyiüket (kivéve talán a kis szektákat) „egyházaknak” nevezzük, — ami nem jelenti azt, hogy a katolikus egyház feladta volna azt a tanítását, amely szerint Krisztus nem többféle, hanem csak egy Egyházat alapított. Az egyházak közti egységtörekvéseket nevezzük „ökumenizmusnak.”

EGYHÁZI TANÍTÓHIVATAL. (Latin szakkifejezéssel: Magisterium.) Ma elég gyakran használt, de még gyakrabban félreértett megjelölés. Hagyományos értelmezése szerint: mivel Krisztus népének hivatott vezetői a püspökök (a pápa vezetése alatt), ezért, ha valami hit- és erkölcsi igazságot lényegében véve teljesen egységben és híveikkel is közösségben vallanak, ez az ún. „rendes és egyetemes egyházi Tanítóhivatal” (Magisterium ordinarium) tanítása. Rendkívüli, ünnepélyes módon tanít az egyházi Tanítóhivatal a hittételek (dogmák) megfogalmazásakor. Dogmát a pápa egyedül is kihirdethet, de az „egyedül” kifejezés csak annyit jelent, hogy személy szerint ő mondja ki azt, ami az egész egyház közös tanítása. A pápa egyéni megnyilatkozásai, beszédei, enciklikái tisztelettel érdemelnek, de a püspöki kollégiumtól (vagyis a világon élő püspökök testületétől) elkülönülve nem volnának egyházi Tanítóhivatalként értelmezhetők. Egyházpolitikai és profán tárgyú megnyilatkozások nem tartoznak a Tanítóhivatal fogalmába.

EGYHÁZAK VILÁGTANÁCSA. (Angolul: World Council of Churches, németül: Weltrat der Kirchen vagy Weltkirchenrat, franciául: Conseil Oecuménique des Églises.) A világ szinte valamennyi nagy egyházának világszervezete, amelyet 1949-ben Amsterdamban hoztak létre. Célja kifejezetten nem az, hogy „szuper-egyház” legyen, hanem csupán az egyházak közti érintkezés és kapcsolat fóruma az egységtörekvések (=ökumenizmus) eszköze; a nemzetközi életben akció-egység létrehozója. Döntései a tagegyházak számára irányelvek, de nem kötelezők. Teljes közgyűlése átlag 6—7 évenként ül össze. Központja és állandó főtitkára Genfben székel. A katolikus egyház e

szervezetet a Zsinat előtt bizalmatlanul kezelte, mert hitközönnytől félt. Ma baráti kapcsolatot tart fenn vele, de egyelőre még nem lépett be a tagegyházak közé, bár a Világtanács legutóbbi uppsalai világkongresszusán már népes küldöttséggel vett részt megfigyelőként.

EGZEGÉZIS. (A görögben *exegésisz* = kifejtés, magyarázat.) Egyházi nyelvhasználatban: a szentírásnak, mint Isten szavának tudományos magyarázata és értelmezése. Nem szokták egzegézisnek nevezni a profán bibliakutatást, mely a szentírási szövegekben kizárólag emberi művet lát.

EKKLEZIOLOGIA. (A görögben: *ekklezia* = egyház, *logia* = tudomány.) Az egyházzal szülő teológiai tanítás egésze.

ENUNCIÁCIÓ. (Latin szó.) Kijelentés. Minden kijelentést lehet e szóval illetni, de az egyházi nyelvhasználatban általában a „tekintélyen alapuló” kijelentésekre, ünnepélyes „szózatokra” használják.

EPIKLÉZIS. (A görögben: segélyül hívás.) A miseliturgia egyik imája, amellyel a pap Istent arra kéri, hogy a kenyeret és a bort változtassa Krisztus testévé és vérévé. A keleti liturgiák egy része az epiklézisnek tulajdonítja az „átváltoztatást”, míg a nyugati felfogás magának a krisztusi szavak ismétlésének: „Ez az én testem”, „Ez az én vérem”. A zsinatutáni teológia idegenkedik attól, hogy az átváltozás „érvényességét” vagy „érvénytelenségét” egy-egy szó kifejezett kimondásához kapcsolja. A szentmise áldozati liturgiáját teljes egységében nézi, amelyet egy-egy szó vagy mondat (esetleg véletlen) kihagyása nem tenne érvénytelenné.

ESZKATOLOGIA. (A görögben: *eszkatosz* = végső, *logia* = tudomány.) A klasszikus (azaz: a régi, jól kitaposott úton járó) teológiában eszkatológiának nevezték a „végső dolgokról” szóló tanítást. Ezek a végső dolgok: halál, világvége, ítélet, pokol, tisztítóhely, mennyország. A szó a Zsinaton a régi mellett új, igen szép értelmet is nyert: jelen földi életünknek és magának az egyház életének már most is az örökévalóság fényében kell folynia; abban a hivatástudatban, hogy mi emberek mindnyájan magasabb rendű életre vagyunk hivatva. Ez az ún. „eszkatologikus életszemlélet”, amiről az egyházzal szülő zsinati konstitúció 48-ik pontja szól.

Revue mensuelle — Monatschrift. Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars

S O M M A I R E

Béla Csanád: „La découverte des sacrements”, étude où il écrit de la signification pastorale-théologique des sacrements et de leur pratique pastorale. Il y énonce que malgré que la théologie pastorale et la théologie liturgique en plus, aient réussi de reconnaître l'importance des sacrements et leur signification, la pratique pastorale n'a pu jusqu'ici dûment réaliser l'optique nouvelle. „La pratique pastorale — écrit-il — doit mettre en relief avant tout le caractère mystagogique des sacrements, surtout dans leurs dimensions ecclésiologiques. Dans ce caractère mystagogique l'élément dominant vient de la participation personnelle, consciente et libre, c'est-à-dire du fait que les sacrements nous intègrent à la vie divine par le Christ. Chaque sacrement nous renvoie immédiatement au Christ, il nous relie à Lui et en Lui il nous pourvoient des exigences fondamentales de l'existence humaine, sous le rapport individuel ou collectif. En Christ nous sommes reliés et unis à Dieu.” — Dans son étude „La Bible sur la médication des maladies”, **Tivadar Vida** indique les lieux où la Bible parle de la guérison des malades. — Continuation de la traduction par **Román Rezek** du *Coeur de la Matière* par **Teilhard de Chardin**. — Dans son étude „Technique, sciences et culture”, **Béla Hegyi** analyse les conditions de l'unité planétaire des hommes et développe les idées de Teilhard y concernant: „Dès que l'homme avait appris de dominer la nature par la médiation de la technique et des sciences, de dominer soi-même et la société, il subira un changement qualitatif lequel reformera fondamentalement sa conscience, ses moeurs et son attitude, et il atteindra à un si haut niveau éthique d'où jetant son regard en avant, lui-même et les autres auront la même importance, il pourra également reconnaître les intérêts de l'humanité et de sa propre existence et pourra faire fructifier ces intérêts. Ce sera la conscience qui inspirera la loi et ni les problèmes économiques ni les problèmes sociaux n'entraveront sa carrière réalisatrice. Le bien-être social aura créé toutes les conditions de la réalisation personnelle et collective, l'homme aura pu dépasser ses limites et pourra réaliser des idées jusqu'ici illusoirs. L'homme formant la société ré-formera la société, ira jusqu'au bout de ses pensées et réfléchira, la culture deviendra le domaine principal de ses activités, elle deviendra le programme de l'amélioration de l'esprit et de l'âme. Et pendant que les signes de ce monde rebâti par lui s'y distingueront — la surface planétaire sera graduellement humanisée correspondant aux rêves millénaires de l'esprit et de l'âme humains. Un nouveau type humain verra le jour dont l'attitude sera tout autre: il ne notera pas seulement la dilatation de son domaine de responsabilité, contenant tout le monde, il fera plus que vaincre le reste de son aliénation ressentie vis-à-vis des races, des religions ou des nationalités, mais il sera plutôt poussé par l'effort d'élever le total des humains au niveau le plus haut de la culture, de la paix et de l'éthique, consacrant ainsi la vie même. Un nouveau type humain se formera dont les règles morales et les vertus contiendront enfin tout ce que l'élite humaine se projetait pendant de longs millénaires sur les traits caractéristiques vrais et naturels des hommes. Il recquera ainsi le vrai sens de son existence humaine; son rang sera déterminé par l'universalité profonde de sa culture, et de ce que comment impliquera-t-il ses données spirituelles dans la pratique de ses obligations envers ses prochains. Ses pensées seront renouvelées, ses idées aussi: il entrera

dans un rapport spirituel avec l'Univers, se placera dans le centre immédiat des événements. Après avoir changé le monde et réformé ce monde changé, lui participant inaliénable du tout et ayant eu complètement abandonné son individualisme, — il ne se suffira plus, il aura voulu se dépasser, poussé par le seul essor: surpasser le Cosmos aussi, en quittant les dimensions de l'existence humaine — et s'unir au Surnaturel; par l'achèvement du Monde, atteindre Dieu à la limite suprême de l'Union." — *Sándor Puszta* ravive dans son écrit ses souvenirs à Zsigmond Móricz, le grand écrivain hongrois. — *László Rónay* analyse l'art de l'écrivain excellent Miklós Szentkuthy, dans le miroir de sa trilogie „Le Bréviaire d'Orphée" dont nous publions un détail du 4-e volume sous le titre „L'été de la Saint Martin ou quelque chose sur l'intellectualisme." — Dans son écrit „Un croyant sur la liturgie" *Nándor Gilyén* parle des questions encore irrésolues des réformes liturgiques conciliaires. Il écrit: „Continuant toujours mes réflexions, je dis encore un mot sur les prédications. Dans ce monde précipitant avec impatience, celui-ci a le droit de parler longuement qui s'entend à retenir l'attention, mais peu en sont capables. Heureusement, on peut dire des choses utiles dans quelques minutes (et moins quelqu'un s'entend à la technique de parler, plus il est souhaitable qu'il parle court!) et qu'il ne parle que de l'essentiel. Il est important que la prédication ne contienne pas des détails de toute une dissertation théologique, qu'elle ne soit pas un florilège des pensées homiliaires parce qu'alors elle perd l'attention de l'auditeur sans aucune influence. L'analyse d'une seule bonne pensée suffit que l'auditeur s'y réfléchisse." — Le récit („Transfusion") par *Antal Ijjas*, — ensuite les poèmes par *Pál Toldalagi*, *Mihály Balázsovcics* et *Gáspár Nagy*.

I N H A L T

Béla Csanád: Die Entdeckung der Sakramente. Der Verfasser des Artikels beschäftigt sich mit der pastoraltheologischen und geschichtlichen Bedeutung der Sakramente und mit der pastoralen Praxis der Sakramente. Er weist darauf hin, dass obwohl die Pastoraltheologie, und innerhalb derselben die liturgische Theologie, die Bedeutung der Sakramente mit Erfolg neu erkannten, konnte die pastorale Praxis diese neuen Einsichten und Richtlinien noch nicht entsprechend verwerten. „Die Seelsorge muss den Mysteriencharakter und innerhalb dessen die ekklesiologischen Dimensionen der Sakramente hervorheben. Im Mysteriencharakter ist die Tatsache der persönlichen, bewussten und freien Teilhabe das dominante Element, das heisst die Tatsache, dass die Sakramente uns durch Christus in das göttliche Leben einschalten. Jedes Sakrament weist unmittelbar auf Christus hin. Mit Ihm verbindet es den Menschen in irgendeinem grundlegenden Anspruch der menschlichen Existenz, es sei in persönlicher oder sozialer Hinsicht, und in Christus vereinigen wir uns mit Gott." — *Tivadar Vida*: Die Bibel über die Heilung; der Autor beschäftigt sich mit jenen Bibeltexten, die sich mit der Heilung des kranken Menschen beschäftigen. — *Teilhard de Chardin*: Das Herz der Materie; Fortsetzung der Veröffentlichung des Teilhard'schen Textes in der Übersetzung von *Román Rezek*. — In seinem Artikel betitelt: Technik, Wissenschaft, Bildung schreibt *Béla Hegyi* über die Vorbedingungen der planetarischen Einigung der Menschheit aufgrund der diesbezüglichen Gedanken Teilhards. Er schreibt unter anderem: „Als der Mensch mit Hilfe der Technik und der Wissenschaft die Herrschaft über die Natur, über die Gesellschaft und über sich selbst erlernt, erlebt er eine solche qualitätsmässige Änderung, die sein Bewusstsein, seine Moral und sein Benehmen grundsätzlich reformiert und ihn auf eine solche ethische Höhe bringt, von wo vorwärts schauend er selbst und der andere Mensch gleicherweise wichtig für ihn wird und von wo er die Interessen der Menschheit und die Werte seines Menschentums gleichermassen einsieht. Die Stimme des Gewissens wird sein Gesetz und in der Durchsetzung dieses Gesetzes werden ihn weder wirtschaftliche noch soziale Probleme behindern. Der gesellschaftliche Wohlstand schafft alle Vorbedin-

gungen der selbst- und gesellschaftlichen Verwirklichung des Menschen, der Mensch wird fähig seine eigenen Schranken durchzuschreiten und er kann an der Erfüllung seiner Ideale arbeiten. Der gesellschaftsbildende Mensch gibt eine neue Form der Gesellschaft, überdenkt die Dinge und das Hauptterrain seiner Tätigkeit wird die Bildung, die Verbesserung des Geistes und der Seele. Und während die Zeichen der von ihm neu aufgebauten Welt auch auf ihm selbst erscheinen — er ist doch selbst Produkt und Widerspiegelung seiner Welt — humanisiert er successiv die Oberfläche der Erdkugel entsprechend der tausendjährigen Träume der menschlichen Seele. Ein neuer Menschentyp kommt zustande, der sich ganz anders benimmt: er nimmt nicht nur die Ausbreitung seiner Verantwortung zur Kenntnis, und er besiegt nicht nur selbst die Reste des Befremdens die er früher gegen andere Rassen, Religionen oder Nationen fühlte, sondern er ist auch entschlossen die gesamte Menschheit auf ein höheres Niveau der Kultur, des Friedens und der Ethik zu heben und dadurch das Leben zu heiligen. Ein neuer Menschentyp kommt zustande, dessen moralische Vorschriften und Werte endlich das beinhalten, was die besten der Menschheit seit Jahrtausenden als echte Züge des Menschen aufgezeichnet haben. Jetzt gewinnt er wieder seine echte Menschlichkeit; sein Rang wird dadurch bestimmt, wie gründlich und allgemein seine Bildung ist und wie er sein geistiges Können für seine Nächsten einsetzt. Neue Gedanken kommen in ihm auf und in dem er mit dem Universum in Verbindung kommt dringt er bis zu dem Sinn der Geschichte vor. Nachdem er die Welt veränderte und diese veränderte Welt noch einmal veränderte, als Teilhaber des Ganzen und befreit von seinem Individualismus wird er sich selbst nicht mehr begnügen, er will sich über sich selbst erheben und dann kennt er nur mehr einen Wunsch, selbst den Kosmos zu übersteigen und sich mit dem Übermenschlichen zu vereinigen und die Welt erfüllend am Ende Gott zu erreichen." — *Sándor Pusztai* lässt seine Erinnerungen von dem namhaften Schriftsteller Zsigmond Móricz wieder erwecken. — *László Rónay* analysiert die schriftstellerische Kunst von Miklós Szentkuthy im Spiegel der Romantrilogie des Autors, betitelt „Brevier des Orfeus“. Anschließend veröffentlichten wir einige Auszüge aus dem „Brevier des Orfeus“. — *Nándor Gilyén*: Ein Gläubiger über die Liturgie. Der Autor befasst sich mit einigen noch nicht gelösten Problemen der liturgischen Reforme des Konzils. Er schließt seine Gedanken mit den folgenden Sätzen: „Ich möchte noch einige Worte über die Predigt sagen. In unserer heutigen gehetzten Welt soll nur der länger sprechen, der fähig dazu ist, seine Hörerschaft anhaltend zu fesseln. Dazu sind aber nur wenige fähig. Eine lange und langweilig vorgetragene Rede erreicht nur eine entgegengesetzte Wirkung. Gott sei Dank, kann man auch in einigen Minuten sehr nützliches sagen. (Und je weniger jemand die Technik der Rede beherrscht um so ratsamer ist es, dass er kurz spricht!) Man soll nur über die wirklich wesentlichen Dinge sprechen. Aber wenigstens so wichtig ist, dass die Rede kein Auszug eines theologischen Traktates, oder der einer Homilien-sammlung sein soll, weil das bleibt sicher ohne Wirkung. Die kurze Ausführung eines einzigen Gedankens genügt dazu, dass der Gläubige etwas mit sich nehmen kann. — Erzählung von *Antal Ijjas*, Gedichte von *Pál Toldalagi*, *Mihály Balázsovics* und *Gáspár Nagy*.

SZÁMUNK ÍRÓI. — *Horváth István* az esztergomi *Balassi Bálint* Múzeum igazgatója. Tanulmánya a részletes forráshivatkozásokkal és régészeti adatok felhasználásával bővítve az *Archeológiai Értesítő* 1974. 2. számában jelenik meg.

Vida Tivadar római katolikus lelkész, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyv- és Levéltárának tudományos munkatársa. A Biblia az orvoslásról c. tanulmánya rövidített formában előadásként hangzott el a Budapesten megrendezett XXIV. Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszuson, 1974. augusztus 28-án. A tanulmány jegyzetanyaga az Orvostörténeti Kongresszus előadásait tartalmazó gyűjteményes kötetben lát napvilágot.

TÁJÉKOZÓDÁS

....lobogsz még, / szél-kaszabolta magyar nyelv... / ...fiai közül egy, ime: szólni tudó más nyelveken is, / hű európai-ként / mondandói miatt figyelemre, / bolintásra becsült más népek előtt is; / nem lehet föl oly ünnepi polcra, / nem kaphat koszorút / oly ragyogót, amelyet, szaporán lesietve ne hozzád / vinne, ne lábad elé / tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló / ajkad, fölnevelő / édesanyám." — Illyés Gyula Koszorú című versének e sokat mondó részletét választották mottóul szerkesztői a **Nyelvünk és kultúránk** című kiadványhoz, melyet Imre Samu állított össze, s az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége jelentetett meg, összefoglalva a II. Anyanyelvi Konferencia 1973. július 29 és augusztus 5-e között tartott előadásainak anyagát. Az előző a következőkben sommázza a kötet célkitűzését: „Ez a kötet... tájékoztatni kívánja a Konferencia munkájáról a szerzte a nagyvilágban élő mindazon magyarokat, akik ezen a Konferencián nem vettek részt, de a magyar nyelv tanításával, a magyar kultúra megismertetésével foglalkoznak, ezt a munkát a külföldön szétszóródott magyarok és leszármazottaik megmaradásának szempontjából fontosnak és szükségesnek ítélik, vagy akik bármely más megfontolásból érdeklődnek a magyar nyelvi nevelés kérdései iránt. „A gazdag anyagból különösen izgalmasak — hiszen a Konferencia legfontosabb célkitűzéseit igazolják—támogatják — a tudományos munkabizottságban elhangzott előadások és referátumok. Rendkívül alapos és új szempontokat felvető előadás olvashatunk itt a külhoni magyar irodalomról és az ismeretterjesztés hazai módszereiről. Haszonlón izgalmas, párbeszédre érdemes kérdéseket vetett fel Ránki György a magyar történettudomány időszerű kérdéseiről. Altalában elmondhatjuk, hogy a kötet az utóbbi évek egyik legjelentősebb tette volt, melynek nagy része lehet a világon szétszóródott magyarság közelítésében.

A **Nyelvünk és kultúránk** című kiadvány egyik előadásában részletes méltatást olvashatunk a határon kívüli magyar katolikus irodalomról és könyvkiadásról. Az Eisenstadtn működő Prugg Verlag — mely igen színvonalas kiadványokat jelentet meg — ezúttal igazi meglepetéssel szolgált: **Valami nagyon szépét Istenért** címmel jelentette meg Malcolm Muggeridge könyvének magyar fordítását korunk egyik legérdekesebb keresztényéről: a kalkuttai Teréz anyáról, s az általa alapított rendről, a Szeretet Miszionáriusairól. A könyvecske eredetileg egy film forgatókönyvének kivonata volt, később azonban kibővült imádság-szövegekkel és interjúrészletekkel, melyek megragadó képet rajzolnak erről a modern, ízig-vérig krisztusi szellemet hordozó és a világra árasztó szeretet-közösségről, mely a keresztény eszmények korszerűségét hirdeti és példázza. (A kitűnő fordítás Sántha Máté munkája.)

Lapunkban többször idéztük és vallottuk magunkénak, a két világháború közötti magyar szellemi élet legnagyobb műhelyének, a Nyugatnak a példáját. Ezért vetjük kézbe megkülönböztetett érdeklődéssel a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában megie-

lent **Vita a Nyugatról** című füzetet, amelyben a mai magyar irodalomtörténetírás több jeles művelője mondotta el véleményét a lap értékelésével kapcsolatban. Különösen izgalmas kérdéseket vetett fel Rába György kitűnő előadása, amely a Nyugat nagy korszakának és a világirodalomnak párhuzamos, a lap munkatársi körét részint megtermékenyítő jelenségeiről adott tömör, lényegig hatoló képet, s ugyanígy továbbgondolásra érdemes szempontokat adott Szabolcsi Miklós a Nyugat korszakaival kapcsolatban.

A **Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetét** elsősorban az irodalom barátainak ajánljuk. A füzetek négy sorozatban indultak, s szinte a magyar irodalom egészének történetét átfogják. Rendkívül izgalmas és tanulságos Lakatos Eva sorozata, a magyar irodalmi folyóiratokról. (E sorozat tükrében ráébredhetünk: mily sok a tenni-valónak a katolikus irodalom múltjának megismerésében!) A B. sorozatban esemény Kasák folyóiratainak, a Dokumentumnak és a Munkának rég várt repertóriumát, s fontos a Magyar Írás repertóriumának megjelentetése is. A C. sorozat a magyar irodalom történetét öleli fel, a legnagyobb alkotók kiadásainak bibliográfiájával és a róluk szóló legfontosabb írások felőlélvénnek megnevezésével. (Itt természetesen vitáni lehet a kiválasztás egyik-másik szempontját.) A D. sorozat a maga nemében úttörő vállalkozás. Ennek keretében Botka Ferenc az első kiadásokat írja le példamutató alaposággal és részletességgel.

Végül a Petőfi Irodalmi Múzeum két kiállítására hívjuk fel olvasóink figyelmét. Az állandó **József Attila-kiállítás** újszerű eszközökkel ad megdöbbentően hűlész képet arról a csodálatosan tiszta életműről. A kicsit zsúfolt **Kassák-kiállítás** elsősorban anyagának bősége miatt érdemel figyelmet.

A **Gondolat Könyvkiadó** újdonságai közül megemlíti **Jean Rousselet** regényét a Faust elkárhozását, mely a Berlioz szenvedélyes élete alcímét viseli. A könyv minden érdekessége mellett sem tartalmaz az irodalmi pietakánál többet, mélyebbet, színvonalasabbat Berliozról. A lélektani, alkotóművészeti portréval pedig végképp adósunk marad. **Claude Dulong** A szerelmek a XVII. században c. munkája érdekes, sok tekintetben az újdonság erejével ható képet fest a franciák „Nagy Század” szokásairól, erkölcsinek ellentmondásairól.

Gertrude Stein Alice B. Toklas önéletrajza c. munkáját „az amerikai irodalom legjobb memoárjának” nevezi az irodalomkritika. A konvertita, hitbuzgó katolikussá váló írónő, talán az utolsó irodalmi-művészeti szalon tulajdonosa Párizsban, a századelő nagy modernista irányzatainak segítője és ösztönzője. Írásában betekintést nyújt a már klasszikusokként emlegetett írók, képzőművészek és tudósok pályakezdéséről és kibontakozásukról.

A Móra Könyvkiadó jelentette meg **Kopácsy Margit** ifjúsági regényét, az **Egy láda gyerekkort**. A Szántó Piroška kifejező, ötletűs rajzaival díszített kötet élvezetes, mulattató olvasmány a 10 év körüli gyermekek számára. Az írónő mesélőkedvét, színes stílusát dicséri, hogy felnőtteknek is ajánlható, jóleső kikapcsolódást, felrisszölést jelentő munkát adott az olvasók kezébe.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat *két példányban* (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel, (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

Sipos László: *Csángó Madonna*